Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı: 3

Nisan 1965 • 250 Kuruş

Çanakkale Savaşlarında III. Kolordu Kumandanı Esat Paşa.

Hayat

Tarih Mecmuasının bu sayısında neler var

23 Nisan 1920 4
Gazi Osman Paşa İle 100 Gün 10
Çanakkale Kahramanı Esat Paşa 19
Hurşid Paşa'nın Saray Hâtıraları 23
Mary Stuart'ın İdamı 28
Reşid Saffet Atabinen 33
Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hâtıraları 34
Ayın Takvimi 41
Hac ve Kurban Bayramı 42
102 Dile Çevrilen Kitap: Kur'ân 46
Tarihte Garip Olaylar 52
Topkapı Sarayı'nın Harem Dairesi 54
XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti 64
Bir Şehri Kurtaran Ölü 70
Tarihe Akan Bir Ay: Şubat 1965 73
Devlete İsyan Eden Zırhlı 74
Napoleon'un Karısı Kör Bir Generale Âşıktı 79
Tarih Kültürünüzü Ölçüyoruz 83
San Fransisco Yangını 84
Tarih Postası 88
Refik Halid'in Minelbâb İlelmihrab'ı 90

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

YIL : 1 SAYI 3
CİLT : 1 1 NİSAN 1963

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (4 hat)

MUHASEBE VE ABONE:
Divanyolu Klodfarer Caddesi No. 5 İstanbul. Tel: 27 95 10

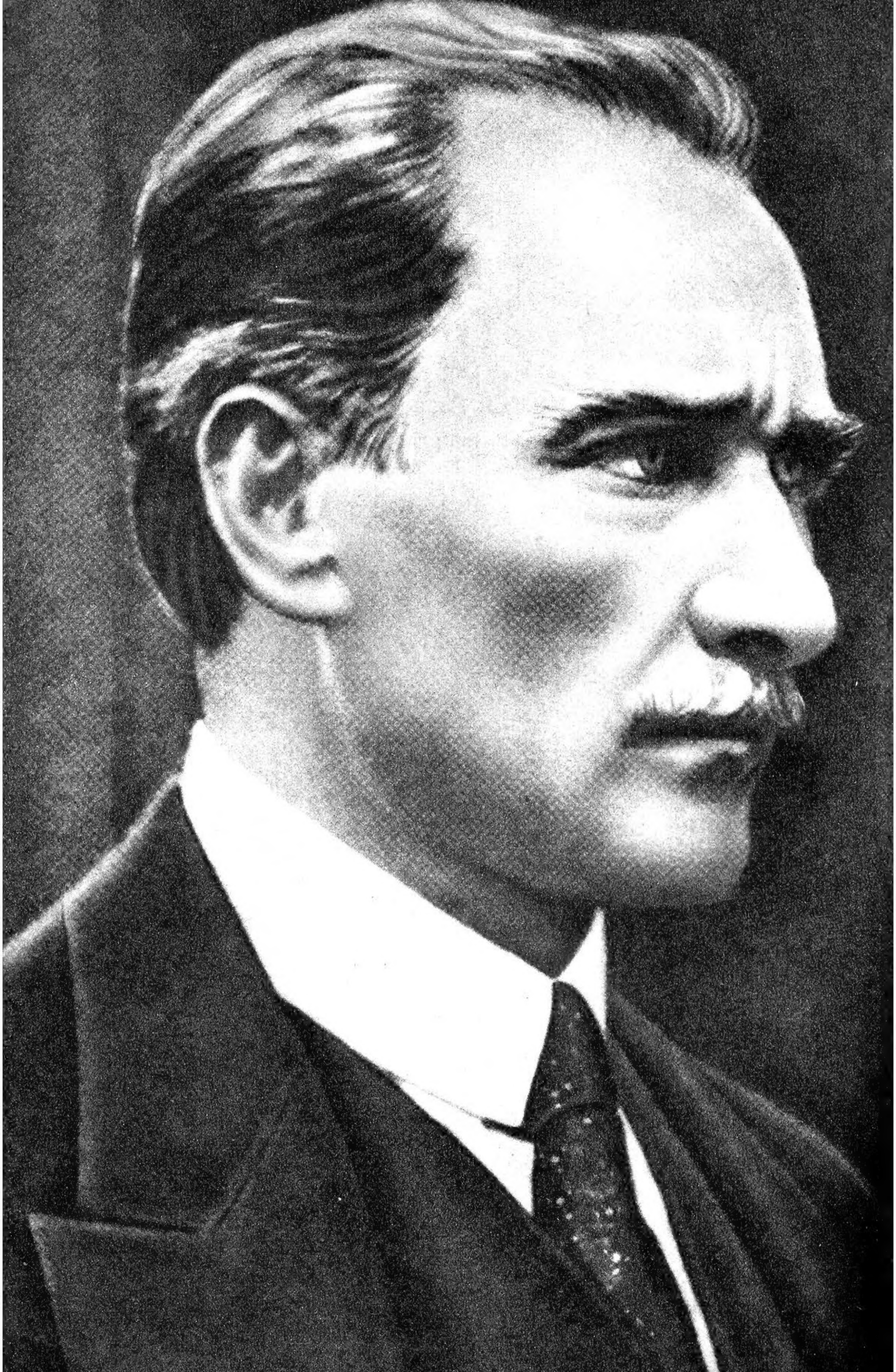

23 Nisan 1920

YAZAN: YARBAY TAHSİN ÜNAL

45 yıl önce Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştı

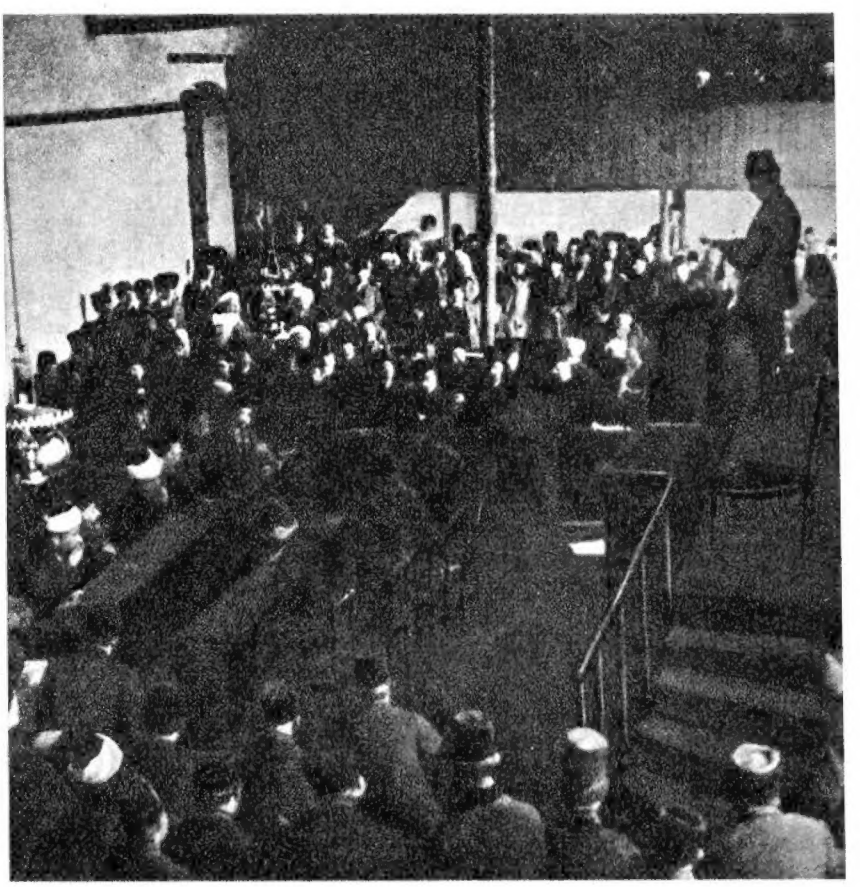

23 nisan 1920'nin Türkiye tarihinde çok büyük bir yeri olduğu inkâr kabul etmez bir gerçektir. I. Dünya Savaşı'ndaki mağlûbiyetimiz üzerine, İstanbul hükümetinin acze düşmesi, Mustafa Kemal Paşa'yı çok önemli kararlar almak zorunda bırakmıştı. Erzurum Kongresi'nde yapılan görüşmelerden sonra Hey'et-i Temsiliye kurulmasına karar verildi, karar hemen gerçekleştirildi. Hey'et-i Temsiliye kuruldu ve Mustafa Kemal başkanlığa seçildi. Bundan sonra Büyük Millet Meclisi'nin kurulması yolundaki çalışmalara başlandı. 1920 mart ayında Mustafa Kemal bütün çalışmalarını Büyük Millet Meclisi üzerinde toplamış bulunuyordu.

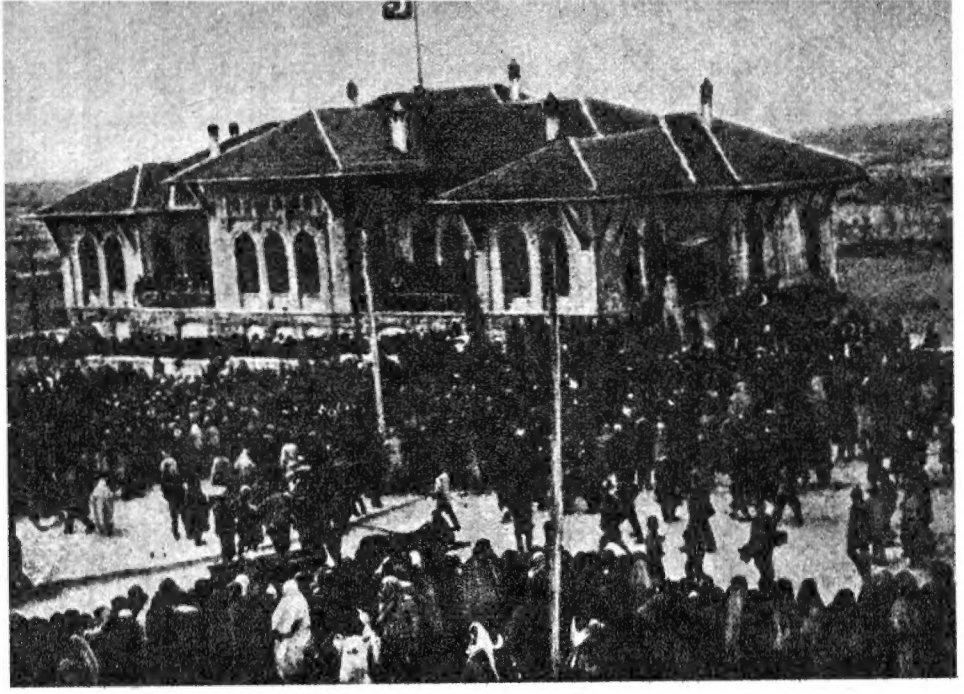

Büyük Millet Meclisi'nin büyük bir ilgiyle karşılanan açılışı sırasında Meclis'in etrafında biriken halk topluluğu. Sağda Mustafa Kemal Paşa, Meclis balkonundan halkı selâmlıyor.

İSTANBUL'UN resmen işgalinden (16 mart 1920) sonra, M. Kemal, bir taraftan İstanbul'dan aldığı işgal haberlerini kolordu komutanlarına, valilere ve müstakil mutasarrıflıklara bildirir, askerî, malî ve siyasî tedbirlere tevessül ederken, bir taraftan da memleket mukadderatına hâkim olacak, fevkalâde salâhiyeti haiz bir «meclis-i müessisan»ın toplanmasını düşünüyordu.

M. Kemal, maksadın temini için önce kolordu kumandanları ve valilerle makina başında konuşmuş, onların fikirlerini de aldıktan sonra 17 mart 1920'de Hey' et-i Temsiliye namına bir tamim yayınlanmıştır.

M. Kemal, «ilk müsvedde» olarak kabul ettiği bu tamimde, İstanbul'un ve Meclis-i Meb'ûsân'ın işgalini, hukukî yönden kısaca izah ettikten sonra, on beş gün içinde, bir «meclis-i müessisan»ın seçilmesini ve seçilen mebusların Ankara'ya gelip toplanmalarını istemiş ve tamime, taslak şeklinde dahi olsa bir de seçim kanunu ilâve etmiştir. Bunda hangi evsafı haiz olanların seçileceği, seçimlerin nasıl yapılacağı bildirilmiştir.

Hey'et-i Temsiliye namına yapılan tamimde:

> *İstanbul'un işgali, İstiklâl-i Osmaniyi haleldar etmiş ve devletin vaziyet-i umumiyesinde esaslı bir tebeddül vücuda getirmiştir. Kanun-ı esasinin taht-ı siyanetinde bulunması lâzım gelen kuvve-i teşriiye ve icraiyeden ibaret olan kuvve-i selâse-i devlet, bugün mevcut değildir.*
>
> *Binaenaleyh, vaziyet-i hazırada, İstanbul'la rabıtası tamamen kat' edilmiş bulunan Anadolu'nun, icap eden tarz-ı idareye ait esasatını, her milletin bu gibi zamanlarda müracaat ettiği gibi, bir «meclis-i müessisan» teşkil ederek tesbit etmek zaruridir. Aynı zamanda «makam-ı hilâfet ve saltanatın masuniyet-i istiklâlini ve Makarr-ı Hilâfet olan İstanbul'un tahlisini istihdaf edecek olan mücahedat-ı milliyeyi de, bir meclis-i müessisanın murakabe etmesi elzemdir.»*

deniyordu.

M. Kemal'in, tamimde kullandığı «meclis-i müessisan» tâbiri, o zamana kadar ilk defa kullanılmış olacak ki, bu tâbir, bazı kolordu kumandanları ve valiler tarafından şüphe ve tereddütle karşılanmıştı.

Bunun üzerine M. Kemal hem birtakım anlayış ve tefsirlere mahal bırakmamak,

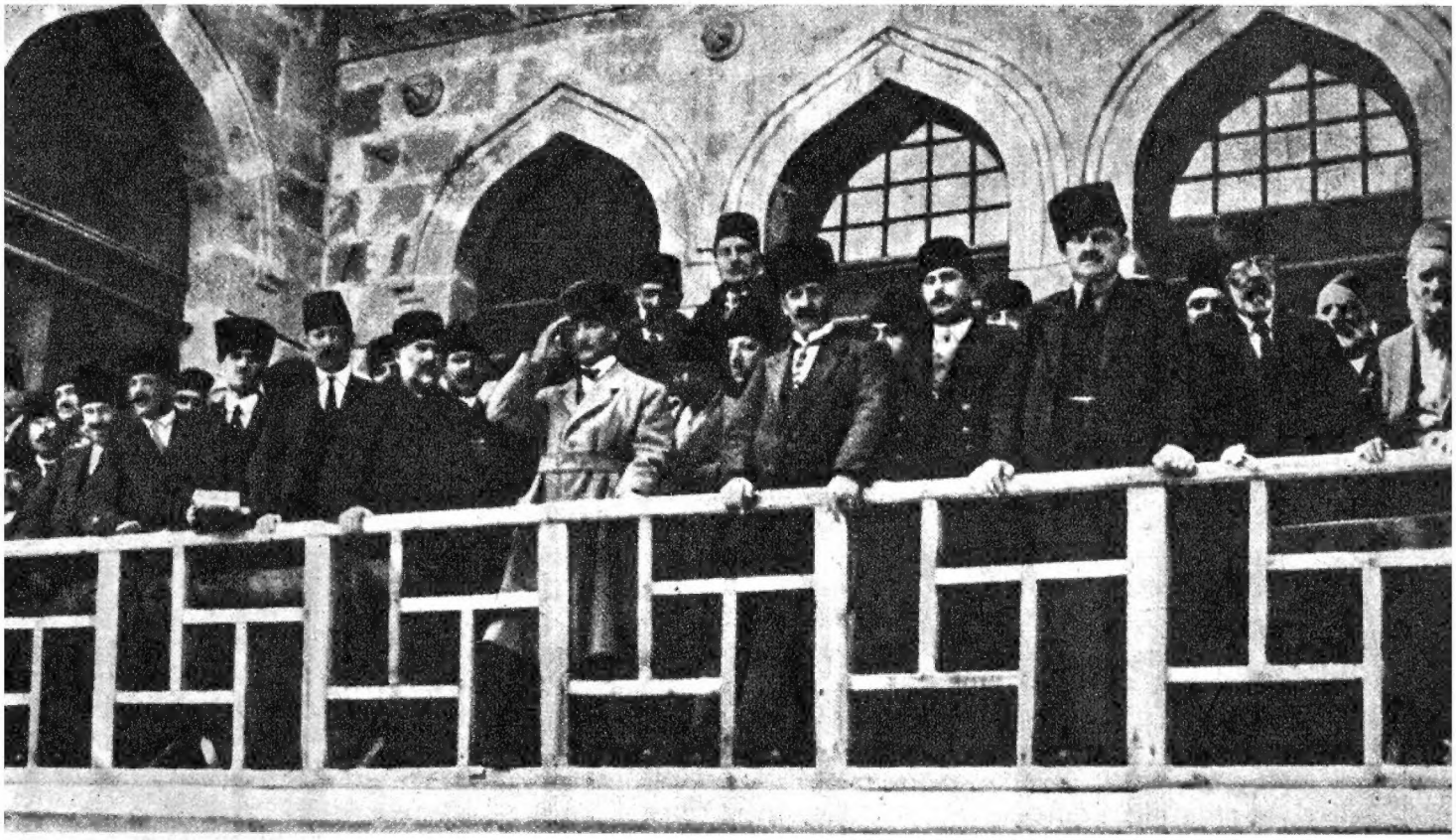

hem de zamanın az olması sebebiyle birtakım yazışmalara sebep olmamak için 19 mart 1920'de tekrar, herkesin anlayacağı şekilde bir tamim yayınlamış; kısaca:

«İşgal karşısında, ifay-ı vazifeye imkân göremediğini hükümete resmen tebliğ eden Meclis-i Meb'ûsân, dağılmıştır. Şu halde makam-ı hilâfet ve saltanatın masuniyet-i istiklâlini, Devlet-i Osmaniye'nin tahlisini temin edecek tedâbiri teemmül ve tatbik etmek üzere, millet tarafından salâhiyet-i fevkalâdeyi haiz, bir meclisin Ankara'da içtimaa daveti ve dağılmış olan mebuslardan gelebileceklerin dahi bu meclise iştirâk ettirilmesi zaruri görülmüştür. Evvelce zikredilmiş olan talimat mucibince seçim yapılmasını rica ederim,» diyerek kısa yoldan maksada vâsıl olmayı tercih etmiştir.

Bir taraftan seçimler yapılırken, bir taraftan da, evvelce de düşünüldüğü gibi, firar eden mebuslarla, yeniden seçilecek olan mebusların iştirâkiyle bir «müessisan meclisi»nin tesisine gidilmiştir. Bunun temini için de İstanbul'dan firar eden mebuslarla temasa, onların Ankara'ya gelmesini temin etmeye çalışılmıştır.

Firar eden mebuslardan alınan haberler, kolordu kumandanlarına ve valilere telgraflarla bildirilerek, milletin tenvir edilmesine çalışılmıştır.

20.3.1920'de «24 mebusun İstanbul'dan firar ettikleri, Ankara'ya gelmekte oldukları, 23.3.1920'de firar eden mebuslardan bazılarının «Meclis-i Mebusan Reisi Celâleddin Arif Bey, Yozgat mebusu İsmail Fâzıl Paşa, Kırşehir mebusu Rıza Bey, Saruhan mebusu Reşit Bey, Adnan (Adıvar) Bey, H. Edip Hanım, Hüsrev Bey, Cami Bey» oldukları öğrenilmiş olduğu gibi «Miralay İsmet ve Kâzım, Kaymakam Saffet, Bnb. Nevres Beylerin de» firaren gelmekte oldukları haber alınmıştır.

İstanbul'dan firar eden ve Ankara'ya gelmekte olan son Osmanlı meclis-i mebusan reisi C. Arif Bey ile muhabere etmek imkânı hâsıl olunca, M. Kemal, C. Arif Bey'e «salâhiyet-i fevkalâdeyi haiz bir içtimaa» davet edildiğini bildirerek, fayda mülâhaza ettiği için bir «beyannamenin» neşredilmesini istemiştir. C. Arif Bey ise «bir meclis-i fevkalâdenin içtimaı münasip ise de, böyle bir meclisin elden geldiği kadar kanuna temas eylemesi lâzımdır. Bizim kanun-ı esasimizde böyle fevkalâde bir meclisin toplanmasına ait bir işaret yoksa da, Fransız kanun-ı esasisinde meclis, kanunsuz feshedilir, veya bir taarruza uğrarsa, meclis âzalarından kurtulabilenler, vilâyet meclis-i idaresinde intihab olunan iki âza ile birlikte bir mahall-i münasipte içtima ederler, diye bir kayıt vardır. Ankara'ya geldiğimde badelistişare bir

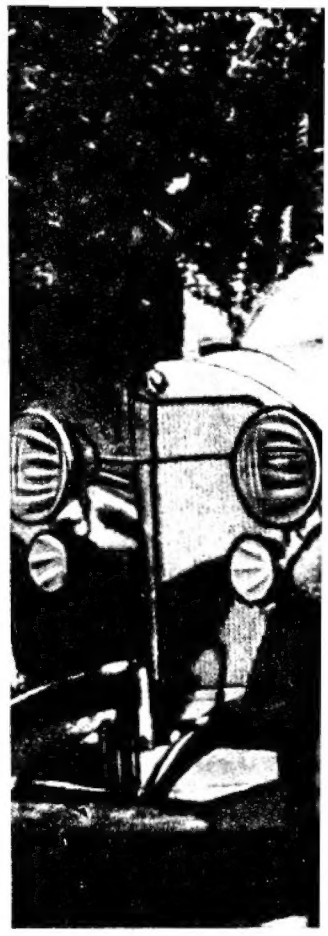

beyanname yazarım,» diye cevap vermiş, istenilen beyannameyi hemen yazıp ilân etmekten imtina etmiştir.

Memleketin en ileri münevveri addedilmesi icap eden meclis reisi Celâlettin Arif Bey, asıl dâvayı ve maksadı anlamadığı gibi memleket sathında da, dâvanın mahiyetini anlamayan birçok kumandanlar ve valiler olmuş, dâvayı; tereddütleri sebebiyle sağa, sola çekenler, savsaklayanlar, «İstanbul'da bir kabine mevcut iken, kabinenin malûmatı yokken bu yapılan işler nedir?» diyenler olmuştur. Hattâ Düzce, Hendek, Gerede gibi Bolu mıntakasına dahil yerlerde başlayıp Nallıhan, Beypazarı üzerinden Ankara'ya yaklaşan isyanlar çıkmıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal, seçim esnasında hâsıl olan bu tereddütleri izale etmek, halkı tenvir etmek, artık İstanbul'dan ümidi keserek milleti, içtimaa davet edileceği bildirilen «meclis-i müessisan» etrafında toplanmak maksadına mâtuf olmak üzere, kolordu bumandanlarına, valilere, özel olarak Yusuf İzzeddin Paşa'ya 23.3.1920'de bir tamim daha yayınlamıştır. Heyet-i Temsiliye namına yapılan bu tamimde:

«İstanbul matbuatına rabt-ı kalb edilmemeli ve inanılmamalıdır. Gerçi Sâlih Paşa kabinesi resmen istifa etmemiş ve Meclis-i Meb'ûsân da çalışır gibi görünmektedir. Meclis-i Meb'ûsân'ın çalışır gibi görünmesi, firarı setr içindir. Sâlih Paşa'nın istifa etmemesi ise İngilizler'in bir oyunudur. Hükümet mevkiini boş bırakmamak ve o zamana kadar da, vatan ve millet için hazırlamakta oldukları idam hazırlıklarını tamamlamak içindir.

«İctima-ı umumî tatil edildiğinden, Âyan Meclisi'ndeki yârân telâş içindedir. Muhafız kıtasının müsellâh olarak selâmlığa çıkmasına İngilizler mânî olmuşlardır. Veliahd'in sarayı basılmış ve aranmış olduğu gibi padişahın sarayı da tarassut altına alınmıştır. Bazı şehzadeler de tevkif olunmuştur.

«Bunun için millet ve memleketin hâkimiyet ve mukadderatını derpiş etmek ve esarete düşen makam-ı hilâfet ve saltanatı ve payıtahtı tahlisi çaresini bulmak için, fevkalâde salâhiyeti haiz bir millî meclisin içtimaı zaruri görüldü. Heyet-i Temsiliyemizce derhal buna delâlet etmek bir vazife-i namus ve vatan addedildi. Hey'et-i Temsiliyenin bugün ifa etmekte olduğu vazife, sadece, fevkalâde, salâhiyeti haiz bir meclis teşekkül edinceye kadar, vahdeti ve umumî millî ahengi muhafaza gayesine mâtuftur,» diyordu.

Pek az kimsenin anlayabildiği, fakat pek çok kimselerin anlayamadığı, yüz çevirdiği, cephe aldığı, isyanlarla tehdit ettiği, o karışık ve tehlikeli günlerde M. Kemal, yenilmesi zor bir kuvvet olarak, aşılması güç bir mânia olarak bir dağ gibi ortada durmuş ve 23.NİSAN.1920'de T. B. M. Meclisi'nin (ki aslında «müessisan» kurucu meclistir) açılmasına karar vermiştir.

Meclisin açılmasına karar verilince 21.NİSAN.1920'de bir tamim daha yayınlanmıştır. Tamim, o günün hissiyat ve telâkkiyatına, ne derece uymak mecburiyetinde kaldığını göstermesi bakımından pek mühimdir.

«Gayet aceledir» işareti ile, kolordu kumandanlarına, bütün vilâyetlere, müstakil mutasarrıflıklara, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne, belediyelere hitaben yapılan ve Atatürk'ün Nutuk'a aynen geçirdiği bu tamimde:

1. Bimennihilkerim, nisanın 23'üncü cuma günü, cuma namazını müteakip Ankara'da, Büyük Millet Meclisi açılacaktır.

2. Vatanın istiklâli, makam-ı refi-i hilâfet ve saltanatın kurtarılması gibi en mühim ve hayatî vazifeleri ifa edecek olan bu Büyük Millet Meclisi'nin açılmasını cuma gününe tesadüf ettirmekle, cuma gününün kutsiyetinden istifade ve bilûmum mebusin-i kiram hazaratı ile Hacıbayram-ı Veli Cami-i şerifinde cuma namazı eda olunarak, Kur'an ve salâttan da istifaza olunacaktır. Badessalât Lihye-i saadet ve sancak-ı şerifi hâmilen daire-i mahsusaya dahil olmazdan evvel bir dua okunup kurbanlar kesilecektir. İşbu merasimde cami-i şerifden bed' ile daire-i mahsusaya kadar kolordu kumandanlığınca kıtaat-ı askeriye ile tertibat-ı mahsusa alınacaktır.

3. Cumanın kutsiyetini kuvvetlendirmek için bugünden itibaren vilâyet merkezlerinde vali beyefendi hazretlerinin tertibiyle hatm ve Buhârî-i şerif okunmasına başlanacaktır.

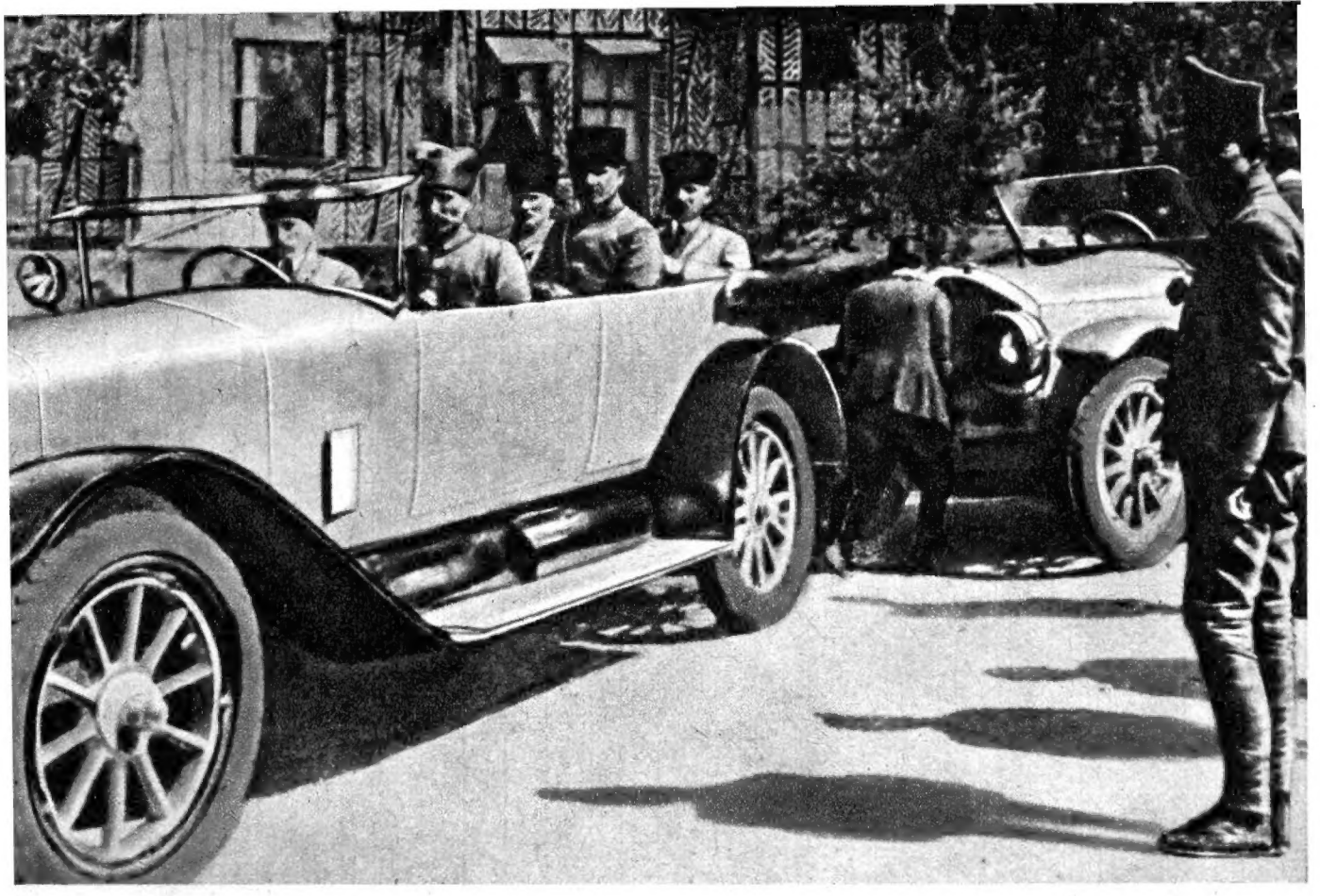

Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı günlerde, Mustafa Kemal otomobille Çankaya'dan ayrılırken.

Hatm-i şerifin son akşamı, teberrüken cuma günü namazdan sonra daire-i mahsusa önünde ikmal edilecektir.

4. Mukaddes ve mecruh vatanımızın her köşesinde aynı suretle bugünden itibaren Buhârî ve hatemat-ı şerife okunmasına başlanacak, cuma günü ezandan evvel, minarelerde salâvat-ı şerife okunacaktır. Esnây-ı hutbede hilâfet-meâbımız padişah efendimiz hazretlerinin nâm-ı hümâyunu zikredilirken, zât-ı şevketsimat-ı padişahilerinin ve memalik-i şahaneleriyle bilûmum tebaa-i müllükânelerinin bir an evvel nail-i halâs ve saadet olmaları duası ilâveten tezkâr olunacaktır. Cuma namazından sonra ikmal-i hatmedilerek makam-ı muallay-ı hilâfet ve saltanatın ve bilcümle aksam-ı vatanın halâsı maksadı ile vuku bulan mesai-i milliyenin ehemmiyet ve kudsiyeti ve her ferd-i milletin kendi vekillerinden mürekkep olan Büyük Millet Meclisi'nin, tevdi eyliyeceği vezaif-i vataniyeyi ifaya mecburiyeti hakkında, mev'izeler irad olunacaktır. Badehu halife ve padişahımızın, din ve devletimizin, vatan ve milletimizin halâsı, selâmeti ve istiklâli için dua edilecektir.

Bu merasim-i diniye ve vataniyenin ifasından ve camilerden çıktıktan sonra memleketin her tarafında, hükümet makamına gelinerek, meclisin küşadından dolayı resmen tebrikât icra edilecektir. Her tarafta, cuma namazından evvel münasip surette mevlid-i şerif okunacaktır.

5. İşbu tebliğin hemen neşr-ü tamimi için her vasıtaya müracaat olunacak ve serian en hücra köylere ve en küçük kıtaat-ı askeriyeye, memleketin bilûmum teşkilâtı ve müessesatına iblâğı temin olunacaktır.

6. Cenab-ı Haktan muvaffakıyet-i kâmile tazarru olunur.

22.NİSAN.1920'de de «dakika tehir edilmeyecektir» ihtarı ile tekmil mülkî ve askerî erkâna «23.NİSAN.1920'de Büyük Millet Meclisi küşat edilerek ifa-i vazifeye mübaşeret eyleyeceğinden bugünden itibaren bilûmum mülkî ve askerî makamların ve umum milletin, merci'i, meclis-i mezbur olacağı tamimen arz olunur», tamimi yapılmış, 23 NİSAN 1920'de de Büyük Millet Meclisi açılmıştır ●

Gazi Osman Paşa ile 100 gün

⑤

DERLEYEN: SADİ BORAK

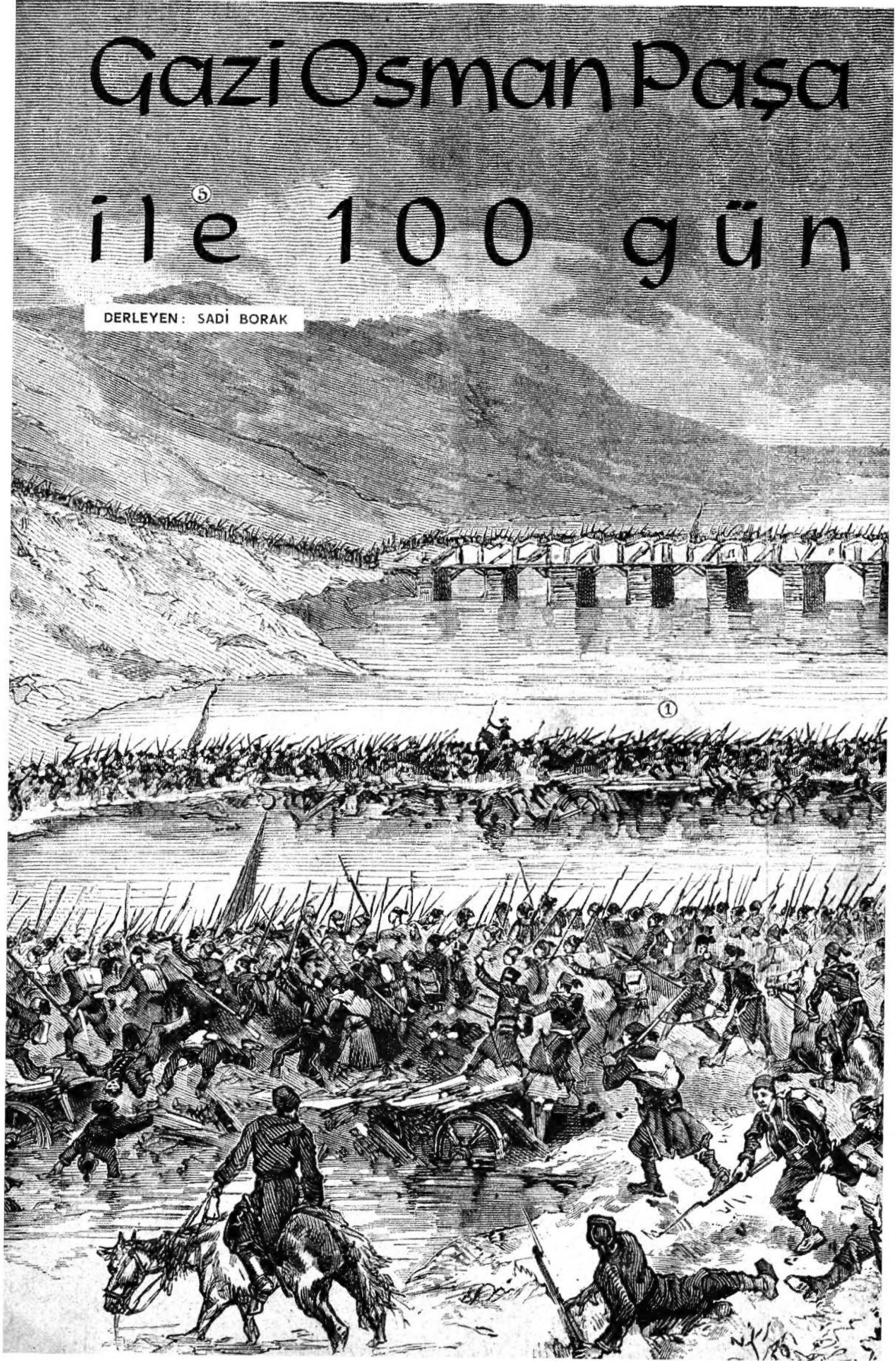

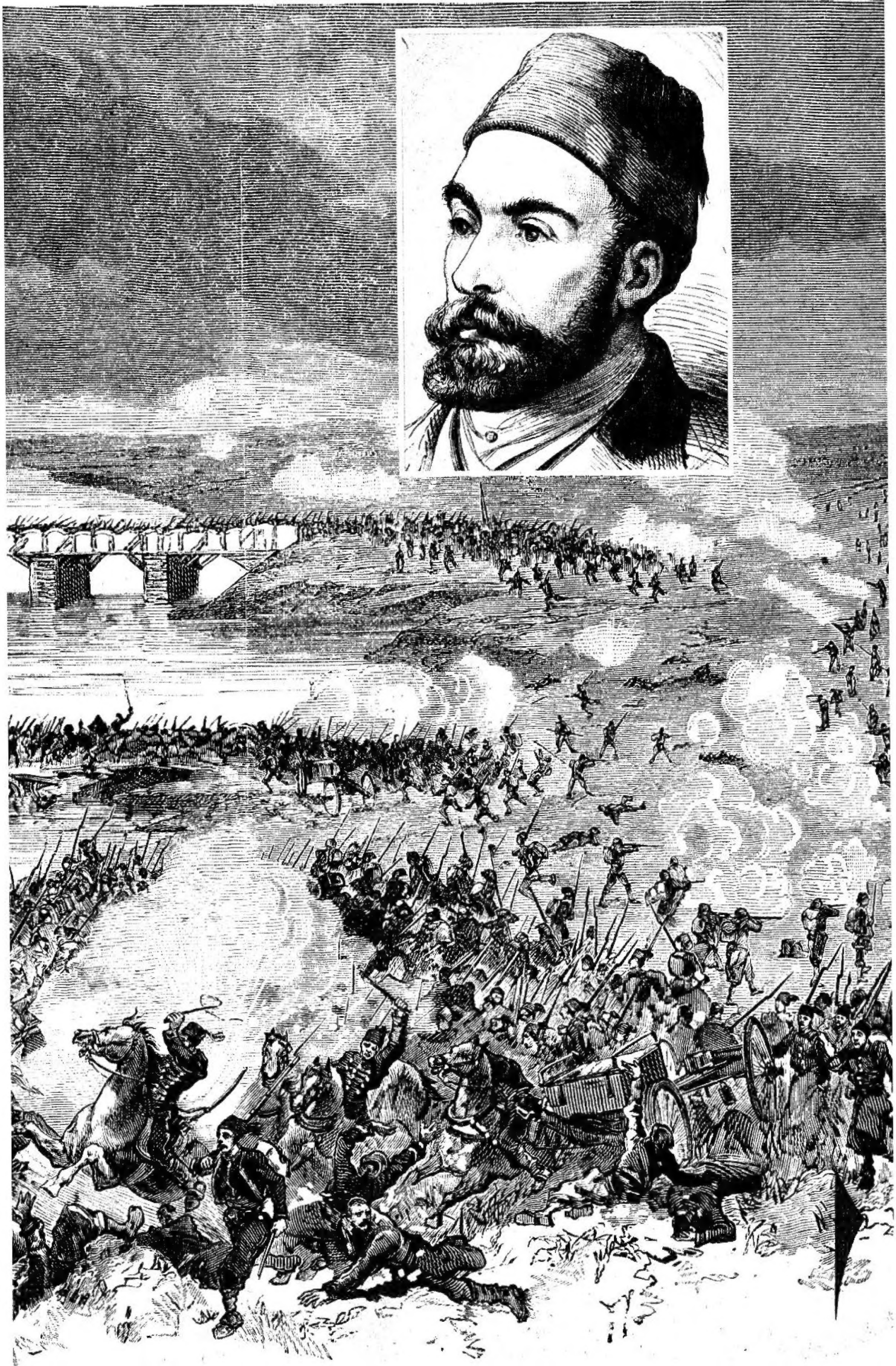

«Gazi Osman Paşa İle Yüz Gün» bir Fransız harp muhabirinin eseridir. Olivier Dupin adındaki muhabir, Plevne müdafaası sırasında Gazi Osman Paşa'nın yanında bulunmuş ve savaşın safhalarını tesbit etmiştir. Bir yabancının kaleminden çıkmış olması bakımından ilgi çekici bulduğumuz bu eserin ana hatlarını okuyucularımıza sunuyoruz.

DOLU TANESİ GİBİ YAĞAN TOP MERMİLERİ

TOP mermilerinin dolu tanesi gibi Plevne'ye yağması, 1877 ekiminin 25. gününe raslar. Osman Paşa, maiyetindeki erlerin cesaret ve kahramanlıklarını daha önce defalarca sınadığı için morallerinin asla bozulmayacağına inanıyordu. Hattâ düşmanın bu saldırıları ne kadar sık olursa o kadar memnunluk duyuyor, çünkü bu yüzden Ruslar'a birçok kayıp veriliyordu.

Mevsim icabı soğuklar son derece şiddetliydi. Yakacak odun kalmamıştı. Askerler, geceleri istihkâm içinde ısınmak ve yemek pişirmek için gereken odunu, civar bağlardaki asma kütüklerini kazma ile sökmek suretiyle tedarik ediyorlardı. Plevne etrafında 3 4 fersah mesafeye kadar bağdan eser kalmamıştı. Köylüler asma ürünü almak için 3 yıl beklemek zorunda kalacaklardı. Ama soğuktan donmamak ve yemekleri pişirebilmek için de bundan başka çare yoktu.

Erierin günlük yiyeceği yarısı buğday, yarısı kokoroz unuyla yapılmış yarım kiloluk bir ekmekle, 150 gram kötü sığır etinden ibaretti. Plevne'ye cepane ve erzak getiren arabaların öküzleri hemen kesiliyordu. Bu hayvanlar her ne kadar çoksa da toplandıkları Vid Nehri vâdisinde ot bulunmadığı için günde 20-30 kadarı açlıktan ölüyordu. Açlıktan ölüm derecesine gelen Plevne köpekleri de bu leşlerin üzerine üşüşerek kendilerine ziyafet çekiyorlardı.

Askerin tayını birkaç yerde dağıtılırdı. Günlük hizmet için öteye beriye gönderilen erler ordugâhlarına ancak akşam üzeri dönebilirlerdi. Askerler kendi çorbalarını sabahları gene kendileri pişirirlerdi. Çorba dediğimiz şey, henüz tükenmemiş olan kokoroz tanelerinden bir miktarını büyük bir taş üzerinde ezip ufalttıktan sonra kaynayan su içine atmaktan ibaretti. Sade suda kaynatılmış bu kokorozlar, erlerin günlük yiyeceğini teşkil ediyordu.

Şarap ve rakı Türklerce haram olduğu için bunlardan bahse dahi lüzum görmüyorum. Çay ve kahveye gelince: Bunların da adı var, kendi yoktu. Erzak ve gıda yokluğuna karşılık bari askerlerin elbiseleri mükemmel olsaydı, İstihkâmlardaki günlük hayatın ıstırabı belki hafiflerdi. Çevirmeden birkaç hafta evvel, kışlık elbise olmak üzere Sofya ve çevrelerinde elde edilen koyun ve kuzu postları Plevne'ye sokulamadığı için askerler giyecek işinde çok zor durumdaydı.

Kasımın on üçüncü günüydü. Bir Rus subayı, maiyetinde 6 er, bir de elçi bayrağı olduğu halde Griviça'dan ordugâha geldi. Osmanlı kurmay heyeti, bu elçinin ne istediğini anlamak için bir memur gönderdi. Giden memur Osman Paşa'ya bir mektup getirdi ve cevabını istediklerini söyledi. Bu mektupta Grandük Nikola, Osman Paşa'ya «Beyhude mukavemette bulunmayarak teslim olması lüzumunu» ihtar eylemişti.

Hüseyin Paşa ertesi günü Varoş'ta Bulgar Kilisesi yakınındaki evime gelerek «Grandük Nikola'nın mektubuna Fransızca bir cevap yazmaklığımı» rica etti. Yazdığım cevap nazikâne, fakat gayet kesin bir ret cevabı idi. Osman Paşa, en liyakatlı bir askerin vereceği cevaba îâyık olarak «Teslim olmaktansa vatanı uğrunda kanını seve seve dökeceğini» Grandük'e bildirdi.

Grandük Nikola mektubunda şöyle diyordu:

Prodim Umumî Karargâhı
30 ekim 1877

Mareşal Hazretleri!

Zat-ı devletinize aşağıdaki hususları bildirmekle şeref kazanırım.

Gorni Dubnik ve Teliş'teki Osmanlı kıtaları esir edilmiştir. Rus orduları Osikova ve Vraça mevzilerini ele geçirmiştir. Plevne, İmparatorluk muhafızları ve humbaracılardan kurulu bir ordu ile takviye edilmiş olan Batı Ordusu tarafından çevrilmiştir. Haberleşme ve muvasala yolları kesilmiştir. Bundan böyle hiçbir iaşe kolunun gelmesi beklenemez.

Plevne savaşlarında Türk süvarilerinin bir hücumu.

İnsaniyet namına ve sorumluluğu zatıâlinize ait olarak fazla kan dökülmesine engel olmak üzere ben, sizi bütün mukavemetleri kesmeye ve tâyin edeceğiniz bir yerde teslim şartlarını görüşmeye davet ederim.

Mareşal Hazretleri yüksek saygılarımı kabul ediniz.

Nikola
Avrupa'daki Rus Orduları
Başkomutanı

Gazi Osman Paşa'nın bu teslim teklifine verdiği cevap şudur:

Plevne Civarında Umumi Karargâh
12 kasım 1877

Altes Emperyal Grandük Nikola'ya
Zât-ı fahîmâneleri bana hitap eden 30 ekim tarihli mektubunuzu aldım.

Kumandam altında bulunan imparatorluk ordusu cesaret, sebat ve enerjilerini ispat etmekten hiçbir veçhile geri kalmamışlardır. Bugüne kadar yapılan bütün savaşlarda muzaffer olmuşlardır. Bu sebeple Majeste Çar, kendi muhafız kuvvetleriyle humbaracılarını imdat kuvveti olarak buraya getirmek lüzumunu duymuştur.

Gorni Dubnik ve Teliş yenilgileri, buralarda bulunan kıtaların teslim oluşu, muhabere ve muvasala yollarının kesilişi, büyük yolların işgal olunması, ordumu düşmana teslim etmem için kâfi sebep değildir. Bu suretle askerlerimin şevkinden hiçbir şey eksilmemiştir ve bunlar Osmanlı askeri şerefini muhafaza etmek için yapmaları lâzım gelen her şeyi de henüz yapmış değillerdir.

Bugüne kadar vatanımızın ve imanımızın uğrunda seve seve kan döktük. Bundan sonra da teslim olmaktansa savaşa devam edeceğiz.

Dökülen kanın sorumluluğu bu dünyada da, öteki dünyada da bu savaşa sebep olanların üzerindedir.

Altes emperyalinize saygılarımı sunarım.

Gazi Osman
Plevne Ordusu Komutanı

ÇEMBERİ YARMA MÜZAKERELERİ

Bir sabah Osman Paşa, bütün paşaları kendi çadırına çağırıp bir meclis kurdu. Mecliste «çemberi yarmak için» hangi noktadan hücum edeceklerini görüştüler. Lofça cihetinde Ruslar'ın istihkâmları gayet sağlamdı. Ziştov ve Niğbolu cihetlerindeki muha-

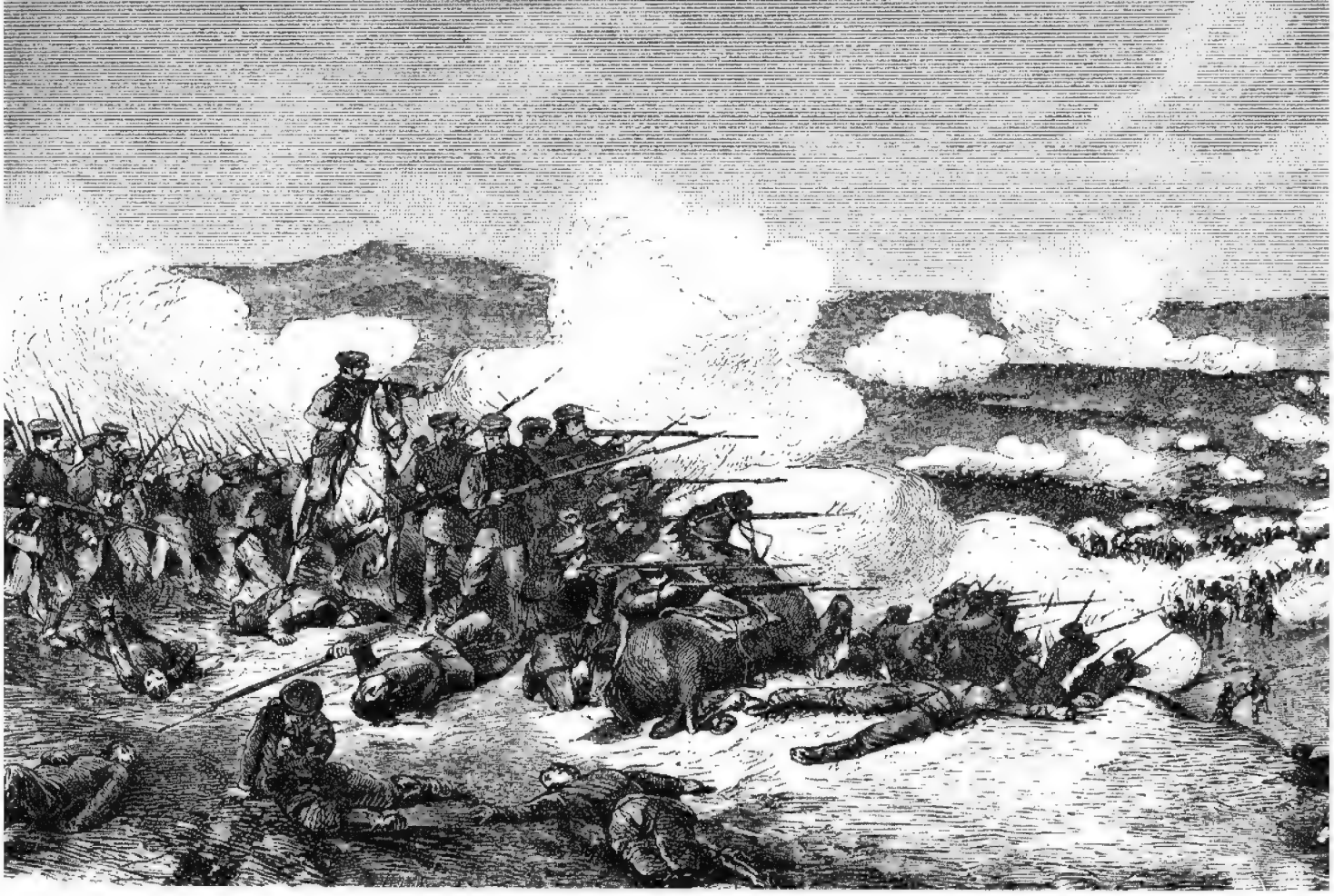

sara hattı da çok kuvvetliydi. Velhâsıl Orhaniye tarafından başka selâmet yolu yoktu.

Plevne Kaymakamı çağırıldı. Ne kadar zahire varsa hazırlanması, erlere iki gün müddetle, iki kat tayın verilmesi emrolundu. Ne var ki, buğdayları öğütmek sanıldığı kadar kolay değildi. Zira, ekim ayı içinde elde mevcut yedi değirmenden üçünü Ruslar top ateşiyle tahrip etmişlerdi. Geri kalan dört değirmenden ikisi Tulçaniça'dan inen bir küçük nehirle çevriliydi. Bunların mecrasını da Ruslar çevirmiş ve iki değirmeni kupkuru bırakmışlardı. Bu durum karşısında değirmenlerin beygirle çevrilmesi düşünüldü. Fakat Ruslar'ın mukabil bir tedbiri bu ümidi de öldürdü.

Plevne içinde olup bitenlerden Ruslar'ın haberi vardı. Zira hemen her gün birkaç Bulgar, hayvanlarını otlatmak bahanesiyle Ruslar tarafına kaçıyordu.

Baştabya'ya doğru uzanan siper içinde erler, bomba ve kurşunlardan sakınmak için küçük çukurlar yapmışlardı. Hizmette bulunmayan askerler bu çukurların içinde, her an ölümle karşı karşıya olduklarını unutur; köy türküleri mırıldanarak neşe ile çorbalarını pişirirlerdi.

TÜRKLER'İN İNSAN AVLAMAK HUSUSUNDAKİ ZEKÂ OYUNLARI

Eylül savaşlarında, o meşhur Baştabya'da ben de birkaç gece geçirdim. Tüfek ateşi, bir saniye ardı kesilmeksizin bütün gece devam ediyordu. Erler çok defa hedef görmeden rasgele ateş ediyorlardı. Bunda hususî maksatları vardı: Evvelâ bir er rasgele bir tüfek atıyor, diğer birkaç nefer de parmakları tetikte, gözleri nişangâhta olarak, Griviça istihkâmındaki düşmanın bu atılan tüfeğe cevap vermesini bekliyordu.

Düşman istihkâmlarından mukabele olmak üzere atılan tüfeğin ateşi görülür görülmez zaten eli tetikte olan Türkler hemen o noktaya doğru atışa başlıyor ve muvaffak da oluyorlardı.

Baştabya'nın top ve tüfek ateşine hedef olduğu cihet yalnız bu kısımdan ibaret değildi. Kuzeybatı tarafındaki bir başka düşman tabyası da buraya durmadan mermi yağdırıyordu. Sabahleyin, siperdeki kan lekelerinden telefatı hesap etmek mümkün olabilirdi. Yunus ve İbrahim Bey ile güney tarafındaki Arap Tabyası, Plevne'nin, düşman ateşine en ziyade hedef olan istihkâmlarıdır.

ÇEMBERİ YARMA HAREKETİNE HAZIRLIK

Aralığın altısıydı. Osman Paşa, Vid Kolu tabyalarını inceledi. Karargâha döndüğü zaman, ertesi gün askerlere altı günlük peksimet dağıtılması için emir verdi. Erler bu emirden son derece memnun oldular. Çünkü herkes muhasaradan usanmıştı. Neticesi ne olursa olsun düşman hatlarına saldırmayı tercih ediyorlardı.

Osman Paşa'nın biricik endişesi, Ruslar Plevne'ye girerse yaralılarla, orada oturan İslâm ahaliye yapacakları mezalimdi. Türkler kasabadan çıkar çıkmaz yerli Bulgarlar'ın da gayriinsanî hareket edeceklerinden çekiniyordu. Bu yüzden Fransızca ve Türkçe levhalar yazdırıp hastanelere astırdı. Hastane kapılarına da Kızılay işareti olan beyaz sancaklar diktirdi.

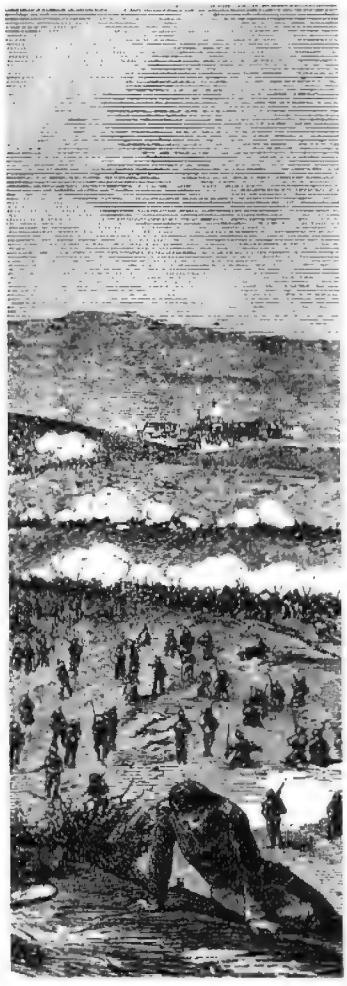

Plevne savaşının kanlı sayfalarından biri: Gorni- Dubnik muharebeleri ve Rus İmparatoru II. Aleksandr

Mevcut doktorlardan Plevne'de kalacak olanlarla ordu ile gidecek olanları tesbit etti.

Osman Paşa yerli Bulgar çorbacılarını huzuruna çağırtıp onlara uygun dille kimseye zulmetmemeleri için tembih ve tavsiyelerde bulundu, kalplerini aldı.

Bulgarlar bu tembihi çok müsait karşıladılar, en ufak bir harekette ve taşkınlıkta bulunmayacaklarına dair söz verdiler ve yemin ettiler, ama sonunda bu sözü tutmadılar.

Osmanlı askeri henüz istihkâmlar içindeyken doğu, kuzey ve güneybatı istihkâmlarındaki askerler geriye alınıp tümenler ve tugaylar teşkil ve kumandanları tâyin olundu.

7 aralıkta Hüseyin Paşa, bana Petr kalesine gideceğine dair haber gönderdi. Hemen paşanın yanına koştum. Bana şu teklifte bulundu:

— «Mademki siz de askerlerimizin iyi ve fena günlerine katılmak istiyorsunuz, eşyanızı toplayınız ve bu akşam benimle birlikte hareket ediniz.»

Paşanın bu teklifini derhal kabul ettim. Misafir bulunduğum Bulgar ailesinin yanından ayrılacağım için çok memnundum. Ev sahibi olan Bulgar'ın eşi ve beş çocuğu vardı. Bunlardan 12-13 yaşındaki kız çocuğu hizmetime bakıyordu. 25 yaşında olan büyük kızı, hizmetime bakan bu zavallıyı hep yumrukla döverdi. Evde, cüce, sarhoş ve ters tabiatlı bir adam daha vardı. Sık sık haftalarca kaybolurdu. Sonra körkütük sarhoş olarak eve döner ve yatardı. Bu sarhoş cüce, bir terzi yanında kalfaymış. Bizim ev sahibi de terzi olduğu için bir zamanlar onu yanında çalıştırmış, tersliği yüzünden defalarca kovmuş. Fakat her defasında tekrar yanına almış.

İstanbul'dan Plevne'ye geldiğim zaman ilk defa bu evde misafir edildim. Sonra istemeye istemeye orada devamlı oturmaya mecbur kaldım. Ama bu misafirliğin belâsına katlanmak için çok sabırlı olmak lâzımdı. Efendim, bir hırsız saksağan yuvası tasavvur ediniz, içine bir de gazeteci koyunuz. Hem saksağan, hem de yavruları biçare gazeteciyi soyarlar. İşte o gazeteci bendim ve beş ay bu hale tahammül ettim.

ÖLÜM-KALIM HÜCUMUNA HAZIRLIK

9 aralık akşamı, yemeğimi Hüseyin Paşa ile birlikte yedim. Bana, ertesi günü hücuma geçileceğini haber verdi. Tevfik ve Tahir paşalar, Osman Paşa'nın maiyetinde bulunan birinci livaya kumanda edi-

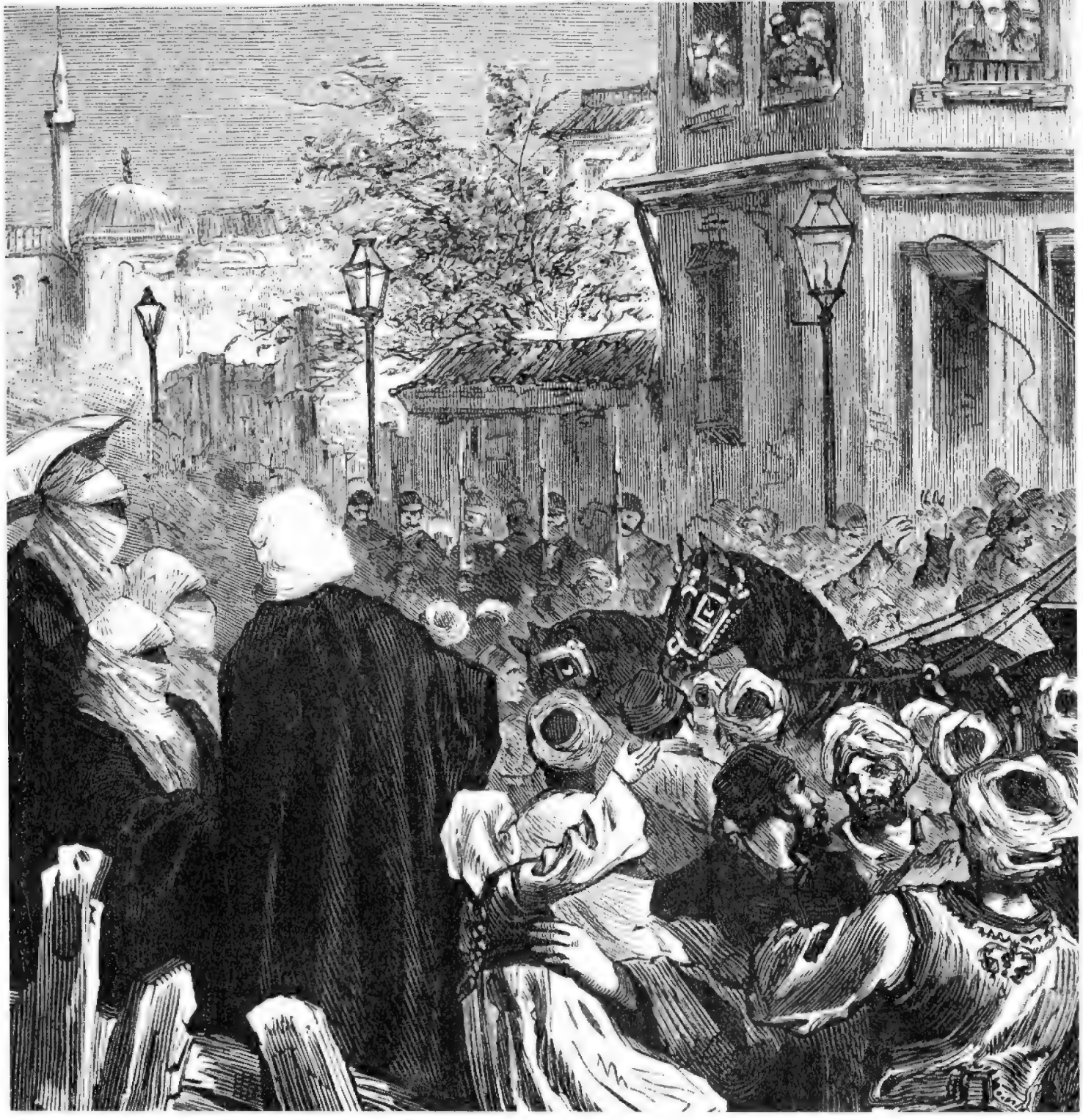

yorlardı. Nehri geçip Ruslar'a karşı hareket edecek olan asker mevcudu 30 taburdu. 12 000 mevcutlu 20 tabur da asıl muharebeyi yapacak kuvveti teşkil ediyordu. Mühimmat ile göçmenleri muhafazaya memur 6 tabur bu hesabın haricindedir.

Adil Paşa Opanz (Opaneç) cihetinden Ruslar'ın Vid Nehrine sokulmasına mâni olacaktı. Hüseyin Paşa da bu savunma işini güney cihetinde yapacaktı.

Uyku gözlerimizden akıyordu. Asker seher vakti kalkacaktı. Hepimiz çok yorgunduk ve uyumaya ihtiyacımız vardı. Fakat «Büyük Gün»ün heyecanı uyumamıza engel oluyordu.

Yunus Bey, Krişin, Talât Efendi ve Aydın istihkâmlarından mütemadiyen gelen askerler hemen siperlere giriyordu. Dondurucu bir soğuk vardı. Biçare neferler teçhizatı sırtlarında ve yarı donmuş bir halde titreşiyordu. Hepsi de sıra ile zeminliklere giriyor, birkaç dakika ısındıktan sonra çıkıyor ve ısınma nöbetini arkadaşlarına bırakıyordu.

Askerlerin çoğu ve subaylar Vid tarafına gelip toplandı. Osman Paşa da oradaydı. O gece Vid Nehri'nin üstüne üç köprü daha yaptılar. Bu köprülerden asker taburlar halinde geçip sahraya yayılıyordu. Toplar ve her çeşit cepane arabaları da köprü üzerinden geçirildi. Saat, sabahın sekiziydi.

Türkler birkaç dakikada iki kilometreye yakın yol aldılar.

İLK TÜFEK PATLIYOR

İlk tüfek patladı. Rus istihkâmlarının cephesinde

Barıştan sonra İstanbul'a dönen Gazi Osman Paşa İstanbullular'ın coşkun ve heyecanlı sevgi gösterileriyle karşılanmıştı.

müthiş bir telâş görüldü. Aynı anda toplar da gürüldemeye başladı.

Asker daima ilerliyordu. Ruslar'ın birinci hattını paramparça ederek geçtiler. Rus askeri de savunmada kusur etmemişti. Fakat Türk askerinin saldırışı karşısında geri çekilmeye mecbur kaldı. Ruslar'ın birçok topu tahrip edildi. Bu birinci başarı Türk askerlerini sevince boğdu. Artık «Allah Allah» sadaları göklerde akisler yapıyordu.

Ruslar, yarma hareketinin yapılacağı tarafa takviye getirmeye başlamıştı. Kısa zamanda bir alay askerle bir batarya top, düşmanın imdadına yetişti. Fakat Osmanlı askerinin kahramanca hamlelerini hiçbir kuvvet durduramıyor, Ruslar'ın ikinci hattı da Türk askerleri tarafından çiğneniyordu.

Türkler'in ilk duraklaması, düşmanın üçüncü kuşatma hattı önünde oldu. Osman Paşa sağ eliyle buradaki tabyalara doğru «hücum» işareti veriyor, Türk askerleri bu işaret üzerine ölmeyi cana minnet bilerek aslanlar gibi saldırıyordu. Ben, şu Vid muharebesi gibi kanlı bir muharebeyi ömrümde görmedim. Artık askerler boğaz boğaza gelmişlerdi. Bir Rus generali askerlerine:

— «Hepimiz burada ölelim. İmparatorun iradesi Osmanlı askerlerini geçirmemek.» diye bağırıyordu.

Rus askerleri «hurra» diye bağırarak bu emre itaat ettiler. Fakat Türkler'in hücumuna karşı bu da fayda vermedi. Ne çare ki, Gorni Dubnik tarafından Rus kıtaları derya gibi akıyordu. Bu yüzden Türkler hem cepheden, hem de yan taraftan iki ateş arasında kaldılar. Türk ordusunda hafif bir gerileme oldu. Birçok subay yerlere serillyordu. Türk askerinin başarılı hücumunu gören cepane kafilesi de ordunun arkası sıra yürümeye başlamıştı. Türk askerleri asla korku ve şaşkınlık göstermiyordu. Ama Ruslar'ın durmadan takviye alması karşısında Türkler çekilmeye başladı. Cepane ve mühimmat kafilesi de Vid Nehri tarafına doğru çekiliyordu.

FRANSIZ GAZETECİSİ AĞLIYOR

Birtakım açık tepelerin eteklerine çekilen Türk askerlerinin cepanesi dahi kalmamıştı. Bu yüzden ateşe mukabele edemiyorlardı. Bu sıralarda bir kaza kurşunu Osman Paşa'yı yaraladı. Bu haber ağızdan ağza yayıldığı için üzüntüden kimsenin çenesini bıçak açmıyordu.

Osman Paşa, askerinin beyhude telef olduğunu görüyordu. Ruslar'a elçi gönderip silâh terki için şartlarını sordu. Ruslar, kayıtsız ve şartsız teslim olunmasını ileri sürdüler.

Opanz Tabyasına bir yaver gönderildi. Âdil Paşa ile Hüseyin Paşa'ya artık karşı koymamaları emrolundu. Halbuki Türk askerleri silâh terk etmeyi istemiyorlardı. Fakat Ruslar'ın karşısında açıkta kalan diğer askerleri gördükleri zaman hepsi diz çökerek ağlamaya başladı. Ben de gözlerimin yaşını men edemedim ve ağladım. O andaki teessürümü hayatım boyunca unutamayacağım.

Plevne muhafızlarının karşı koymaya mecalI kalmamıştı, her şeylerini kaybetmişlerdi. Yalnız namuslarını kaybetmediler, kazandılar ve şanlarını ipka ettiler.

En sonunda, Plevne'deki kuvvetlerin teslim olacağını bildiren beyaz bayraklar da çekildi.

OSMAN PAŞA'NIN RUS İMPARATORU İLE TARİHİ GÖRÜŞMESİ

Teslimden sonra Ruslar, Gazi Osman Paşa'yı alıp götürmüşlerdi. Grandük'ün tercümanı, Gazi'yi alarak araba ile Bogot Ordugâhına götürürken peşlerinden bir Çerkes Kazak süvari nefes nefese yetişerek onları durdurdu:

— «İmparator Hazretleri Plevne'ye geldiler. Hemen dönünüz.»

Dönüp Plevne'ye geldiler. Osman Paşa, Hasip Bey ve Yunus Ağa'nın yardımıyla arabadan indi. Her iki-si de Osman Paşa'nın koluna girmişlerdi. Böylece İmparatorun bulunduğu eve geldiler. Orada bulunan 150 kadar düşman subayı:

— «Bravo Osman Paşa!»

Diye bağırarak tezahürat yaptılar. İmparator, yanındaki generallerle birlikte onları ayakta karşıladı. Tercümanı vasıtasıyla Osman Paşa'ya Rusça sordu:

— «Nereye gidiyordunuz, Rus askeriyle çevrili olduğunuzu bilmiyor muydunuz?»

— «Biliyordum, fakat tutunabildiğim yere gitmek için askerinizi yarıp çıkacaktım.»

— «Silâhlarınızı niçin terk etmediniz?»

— «Devletim bana: 'Düşmanı gördüğün yerde silâhını terk et' demedi; savaş için gönderdi. Bazı kere düşman çok olduğu halde gene kazanılır. Nitekim bizim sizinle olan savaşlarımız gibi.»

Osman Paşa, kılıcını Çar'a teslim etmek isteyince, Çar:

— «Hiç kimse bu kılıcı sizden almak hakkına sahip değildir» dedi, «bu kılıç dünya durdukça adınıza şeref verecektir; belinize takmama müsaade edin.»

Osman Paşa İmparatoru vekarla selâmlayarak geri döndü. Avluya inildiği zaman Rus ve Rumen subayları tekrar tezahürat yaparak «bravo» diye bağırdılar ve Osman Paşa'ya buketler sundular. Osman Paşa, yanında bulunan Hasip Bey'e çiçeklerin alınmasını ve kendilerine teşekkür edilmesini emretti.

Oradan Bogot'a gidildi ve Paşa'ya bir çadır tahsis edildi. Akşam sabah, hademeler vasıtasıyla yemeği gelir ve her akşam yemeğe giderken Grandük, Osman Paşa'yı ziyaret ederdi.

Gazi Osman Paşa, kır tayını hayvan meraklısı olan Grandüke hediye etmişti. Grandük yaveri vasıtasıyla teşekkürde bulundu ve ertesi günü bizzat gelerek teşekkürlerini teyit etti.

GAZİ OSMAN PAŞA'NIN GRANDÜK VE TOBLEBEN İLE YAPTIĞI GÖRÜŞME

Bogot'ta Gazi Osman Paşa ile Grandük arasında Plevne muharebelerine dair şöyle bir görüşme geçmiştir:

— «Pelişat taarruzunu niçin yaptınız?»

— «Bir keşif için. Başka çare yoktu.»

— «Lofça tarafına niçin o kadar tabya yaptınız?»

— «Dikkatinizi oraya çekmek için. Çünkü Griviça ciheti pek sıkıştırılıyordu.»

— «Küçük Dubnik'teki askerinizi niçin çektiniz?»

— «Oradaki birliğimiz zaten küçüktü, mukavemet edemezdi.»

— «Teslim için yazdığımız mektuba niçin öyle cevap verildi?»

— «Benim yerimde siz olsaydınız nasıl cevap verirdiniz?»

— «Haklısınız. Ben de öyle yapardım.»

Gazi Osman Paşa bir müddet sonra Rusya'ya gönderildi, Çar'ın izniyle Rusya'da serbestçe dolaştı, birçok yerleri gezdi. Ayrıldığı şehirlerde, Rus askerî birlikleri tarafından şerefine törenler yapıldı.

Barıştan sonra İstanbul'a gelince de pek büyük törenlerle karşılandı ve önce serasker (savunma bakanı) sonra da mâbeyn müşiri oldu. ●

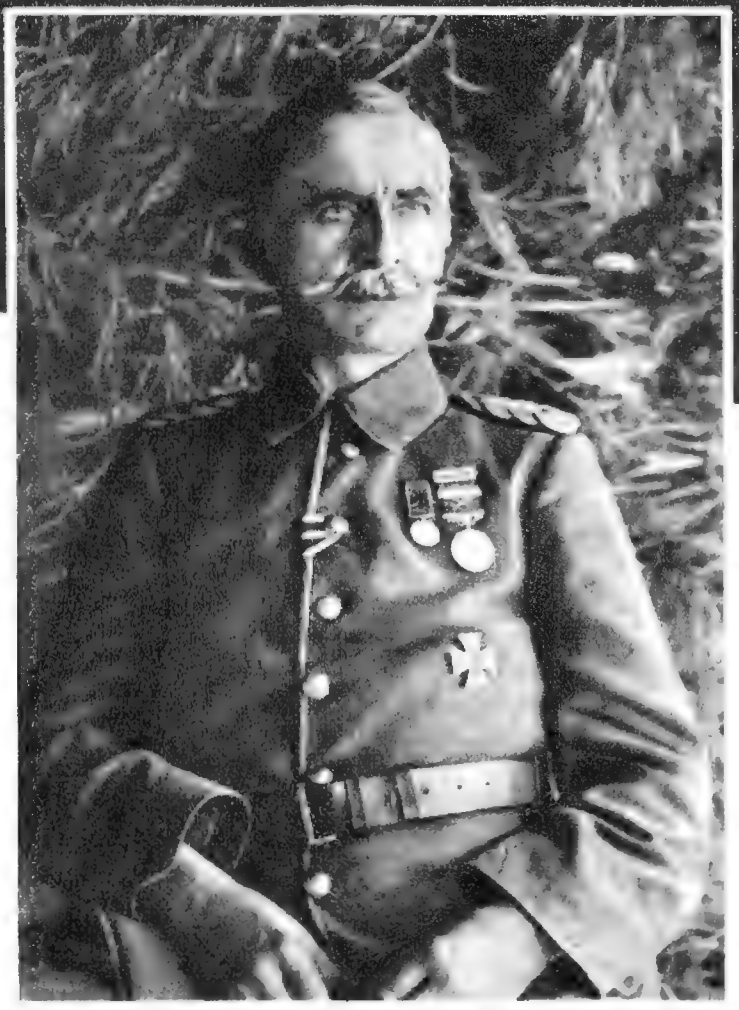

Arıburnu Kuzey Grupu Kumandanı Ferik Esat Paşa

Çanakkalenin ünlü Kumandanlarından

Esat Paşa

YAZAN: YILMAZ ÖZTUNA

Bu sayımızın kapağında bir portresini verdiğimiz Esat Paşa, son devir Türk tarihinin değerli askerlerindendir. 1862'de, babası Mehmed Emin Efendi'nin belediye reisi bulunduğu Yanya'da doğdu. Büyük babası Yanya emlâk-i senîye nazırı Vehib Efendi, onun babası Yanya mütesellimi Mehmed Efendi'dir. 1890'da askerî tahsilini tamamladı ve kurmay yüzbaşı oldu. Almanya'ya gönderildi ve orada 4 yıl staj gördü. Müşir Von der Golç Paşa'nın yardımcısı oldu. 1897 Türk-Yunan savaşına, Yanya kolordusu kurmayında vazife alarak katıldı. Sonra Harbiye'ye muallim ve 1899'da miralay (albay) rütbesiyle ders nazırı oldu. Zamanla rütbesi mîrlivâ ve ferikliğe yükseldi. 1907'de Selânik'teki III. Ordu kumandan muavinliğine tâyin olundu. Meşrutiyet'ten sonra rütbelerin tasfiyesi kanunu mucibince, rütbesi mîrlivâlığa indirildi. 1911'de Gelibolu'daki 5. fırka (tümen) kumandanı ve Çanakkale Savaşı'nda kolordu kumandanı oldu. Kurmay yarbay Mustafa Kemal Bey'in 19. fırkası, bu kolordunun 3 tümeninden birini teşkil ediyordu.

Çanakkale Savaşı'nda Esat Paşa'nın adı dünyaca tanındı. Bu savaştaki başarılarından dolayı rütbesi tekrar ferikliğe (korgeneralliğe) yükseltildi. Çanakkale Savaşı'ndan sonra I. Ordu kumandanı olarak İstanbul'a geldi. Askerî Mektepler Umumî Müfettişi, II. Ordu Kumandanı, 1920'de Sâlih Paşa kabinesinde iki hafta kadar bahriye nazırı oldu. İsteğiyle emekliye ayrıldı. İki defa vazifeyle Yunanistan'a gönderildi. 2 kasım 1952'de 90 yaşında öldü ve Karacaahmet mezarlığına defnedildi.

Son devrin değerli askerlerinden Vehib Paşa (1877-1940), Esat Paşa'nın kardeşidir.

Esat Paşa, Harbiye'de okunmak üzere telif ve tercüme ettiği matematik ve geometri üzerinde 4 basılı eserin sahibidir. Bunlardan çok daha önemli olarak, askerî hâtıralarını gayet etraflı şekilde kaleme almıştır. Birinci Cihan Savaşı ve ondan önceki devre için orijinal bilgi veren bu hâtıraların mahdut bir kısmı Hayat mecmuasında neşredilmiştir. Tamamı henüz basılmamıştır ve yeğeni Kâzım Taşkent'in elîndedir. Biz, bir fikir vermek için, bu hâtıraların Çanakkale savaşlarına ait III. cildinden birkaç pasajı okuyucularımıza takdim ediyoruz.

ESAT PAŞA'NIN ÇANAKKALE HÂTIRALARI

«Mustafa Kemal Bey, esir aldığı bir İngiliz zabitini, bir atâ bindirerek bana göndermişti. Karargâhıma geldiği vakit benzi sapsarı idi ve vücudu titriyordu. Beygirden indirilmesini ve hakkında iyi muame-

le edilmesini, konyak ve çay verilmesini tembih ettim.

«Almanca bildiği için, bizzat isticvap etmek istedim. Adı Paterson, rütbesi mülâzım idi. Neye titrediğini sordum. «Beni öldüreceksiniz, onun için titriyorum; haber aldığımıza göre Türkler esirlerini öldürüyorlarmış,» dedi. «Biz Türkler, esirlerimizi hiçbir vakit öldürmeyiz. Kendi askerimize ettiğimiz muamelenin aynını, onlara da tatbik ederiz. Müsterih olunuz. Şimdi size yiyecek ve içecek versinler. Sonra görüşürüz,» dedim. Heyecanlı bir anında isticvap etmek istemedim.

«Bir saat kadar istirahatten sonra celb ettirdim. Yanıma geldi. Benzi yerine gelmişti ve artık titremiyordu. Karaya çıkan İngiliz kuvvetlerine dair malûmat istedim. Müfredatlı bir malûmat vermek istemediğini hissettim. Yalnız ne kadar fırkanın karaya çıkarıldığını sordum. Avustralyalı ve Yeni Zelândalı 4 livâ (tugay) olduğunu söyleyebildi. Sıkıştırmak istemedim. V. Ordu karargâhına, Liman von Sanders Paşa'ya, mahfuzen gönderdim» (III, 563).

Bu İngiliz teğmenini, Mustafa Kemal Bey'in 19. tümenine bağlı 57. alayın kumandanı Binbaşı Avni Bey esir etmişti. Teğmenin üzerinden, çok mufassal bir İngiliz askerî haritası çıkmıştır. Bu haritayı Avni Bey, kumandanı Mustafa Kemal Bey'e, Mustafa Kemal Bey de, birliğinin bağlı olduğu Esat Paşa'ya vermişti. Atatürk, haritanın üzerine elyazısıyla ve kurşun kalemle şöyle yazmıştır:

«Bu hâtıranın umum kolordumuz namına muhterem kolordu kumandanımız Esat Paşa Hazretleri'ne arz ve takdimi ensebdir, M. Kemal».

Bu tarihî haritanın aslı, Esat Paşa'nın hâtıralarının III. cildine ekli vesikalar arasında bulunmaktadır.

Esat Paşa, 12 mayıs 1915 günü, İngilizler'in Triumph zırhlısının batışını şöyle anlatıyor:

«Arıburnu ile Kabatepe arasında, Triumph zırhlısının yana yattığını, topçu kumandanım Hasan Rıza Bey haber verdi. Dürbüne koştum. Hakikaten zırhlının direklerini takriben 30 dereceye kadar eğrilmiş bir vaziyette gördüm.

«Mürettebatının bir kısmı denize atlıyor, etraftan torpidolar ve tahlisiye vapur ve sandalları yanaşıyordu. Öbür taraftan ne kadar nakliye ve zırhlı gemi mevcutsa, acele olarak açılıp hızlı seyirle İmroz adasına doğru gitti. Bu esnada Triumph, süratle meyillenmeye başladı ve birdenbire yana yattı. Mütaakıben omurgası havaya gelmek üzere altüst oldu. Direkleri semaya müteveccihken, şimdi denizin dibine döndü. Zırhlının yanlarından sular fışkırıyor ve bu sebepten tahlisiye sandalları yanaşamıyordu. Zırhlının etrafında bulunan ağlar, denize düşenleri altına almış, kurtulmak ihtimalinden vazgeçmemişti. Bu anda, kaplumbağa gibi kırmızı bir sırttan başka bir şey görünmez oldu. Bu sırtın burun tarafı, tedricen denizin dibine teveccüh etti ve kıçındaki çifte uskur görünmeye başladı. On dakika geçmeden, yunus balığı gibi bir taklak atarak görünmez oldu. Deniz büyük köpükler içinde kaldı. Zırhlının mürettebatının ancak yarısı kadarı kurtulabildi. Triumph'un 700 mürettebatı vardı» (III, 605-6).

Esat Paşa, Meşrutiyet'ten sonra rütbesinin bir derece indirilerek mîrlivâ yapılmasından çok müteessirdir. Çanakkale'deki başarıları üzerine, ordu kumandanı Liman Paşa'nın tavassutuyla rütbesi tekrar ferikliğe yükselir. Esat Paşa'nın ferik olmasını önce, Çanakkale savaşları sırasında albaylığa yükselmiş olan Mustafa Kemal Bey tebrik eder (III, 574):

Çanakkale cephesini ziyaret etmek üzere İstanbul'dan gelen Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi askerî erkânla birlikte. Sağdan itibaren: Miralay Kâzım Bey, Liman von Sanders Paşa, Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi, Hüsnü Paşa ve Cevad Bey.

Esat Paşa, karargâh subaylarıyla beraber

Şimal Grupu Kumandanı Ferik Esat Paşa Hazretleri'ne

Mazide olduğu gibi halde de Osmanlı milletinin namus ve haysiyetini bülend kılan âsâr-ı âlîye hidemâtının istihkak kesb ettirdiği rütbe-i cedîde-i sâmîyelerinden dolayı, arz-ı tebrîkât eylerim.

19. Fırka Kumandanı Miralay
Mustafa Kemal

Cevabım:

19. Fırka Kumandanı Miralay Mustafa Kemal Beyefendi'ye

Mahzâ sizin gibi faal, cesur silâh arkadaşlarımın gösterdikleri fedakârlık ve kahramanlık neticesidir ki, bugün bu rütbeyi ihrâz eyledim. Bu bâbda en büyük medâr-ı iftihârım, 19. Fırka ve muhterem, müteşebbis kumandanıdır. Tebrîkât-ı vâkı'anızdan dolayı, teşekkürât-ı samîmânemin kabûlünü rica ederim.

Şimal Grupu Kumandanı Ferik Esat

Esat Paşa, Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi'nin Çanakkale cephesini ziyaretini şöyle anlatıyor (III, 675-7):

«6 temmuz pazartesi günü saat 4'te, Veliahd-i Saltanat Yusuf İzzeddin Efendi'nin harp cephelerini ziyaret etmek maksadıyla Ordu karargâhına geldiğini, Ordu erkân-ı harbiye reisi Miralay Kâzım Bey bana haber verdi... Ordu karargâhına gittim. Düşman tayyarelerin bomba attıklarını, Veliahd'in cepheye gelmesinin mahzurlu olduğunu söyledim... Veliaht sinirleniyor, ne olursa olsun cepheye hareket etmek istiyordu. «Bir veliahdimiz vardır. Bütün Ordu onu muhafaza etmek mecburiyet ve mesuliyetindedir» deyince biraz sükûnet buldu... Erkân-ı harbiye reisim Fahreddin Bey (Altay) de, «ilerlemek caiz değildir» diye telefon etti... Fakat yolumuza devam ettik. Bir düşman mermisinden gayet kıymetli Haydar Efendi namında bir topçu yüzbaşısı ve Mehmed Ali isminde bir topçu mülâzimi ile iki nefer şehit

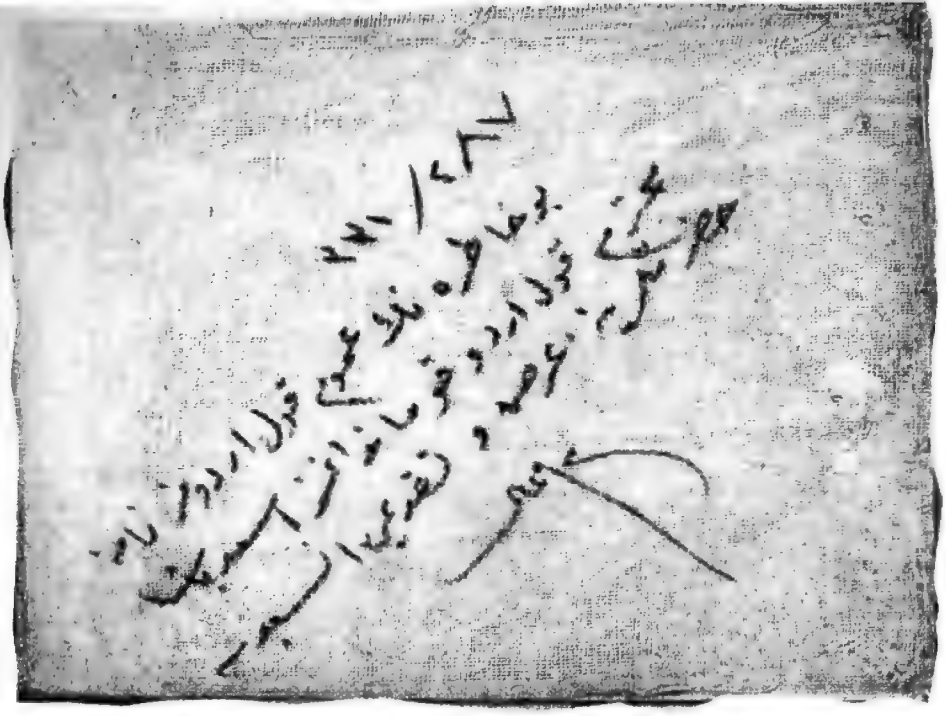

Mustafa Kemal'in Esat Paşa'ya hediye edilen haritanın üzerindeki el yazısı: «Bu hâtıranın umum kolordumuz namına muhterem kolordu kumandanımız Esat Paşa hazretlerine arz ve takdimi ensebdir. Mustafa Kemal.» Bu harita esir edilen bir düşman subayının üzerinde bulunmuş ve Mustafa Kemal tarafından Esat Paşa'ya gönderilmiştir.

oldu... Düşmanın bütün bu harekâtından, Veliahd'in Gelibolu yarımadasında bulunduğuna dair malûmatı olduğu istidlâl edilmekteydi. Kemalyeri'nden aşağıya inen derecliğin alt başına geldiğimizde, otomobillerden indik... Veliaht, gülümser ve mültefit bir tavırla kendisini selâmlayan kıtaları teftiş etti. Doğruca tarassut dürbününe gitti. Düşman mevzilerini temaşa etti... Veliaht o geceyi Ordu karargâhında geçirdi ve ertesi gün Çanakkale'ye gitti».

Çanakkale'de ordumuzun çok iyi beslendiği malûmdur. Savaş ilerledikçe, bilhassa uzak cephelerde, yiyecek ve giyecek vaziyeti çok fenalaşmıştır. Fakat Çanakkale'nin İstanbul'a yakınlığı, bu cephenin hiçbir cepheye benzemeyen hayatî durumu, Harbiye Nezareti'nin ciddî gayretleri, nihayet savaşın henüz ilk devresinde, başlangıcında bulunulması, cepane bakımından olmasa bile, giyecek, bilhassa yiyecek bakımından, Türk askerinin mükemmel vaziyette olmasını sağlamıştır. Esat Paşa'nın hâtıralarından, Çanakkale'de normal bir tabldotun şu şekilde olduğunu öğreniyoruz (III, 733): kadınbudu köfte, omlet, domates dolması, pilâv, ayva kompostosu, kahve.

Çanakkale'de ordumuzun film teşkilâtı olduğunu da öğrenlyoruz. Bu filmler hemen banyo edilmekte ve bir sinemada subaylara gösterilmektedir (III, 743).

30 eylülde, merkezi İstanbul'da bulunan I. Türk ordusunun kumandanı Müşir von der Golç Paşa, merkezi Bağdad'da bulunan VI. Türk ordusu kumandanlığına tâyin edilir. Esat Paşa da, Golç Paşa'nın yerine I. Ordu kumandanı olur. Fakat daha birkaç gün Çanakkale cephesinde kalır. Esat Paşa, Çanakkale savaşının sonu hakkında şu mütalâalarda bulunuyor (III, 745 v.dd.):

«Denizden ve karadan cephemize ve geri hatlarımıza sayısız mermiler ve kara torpilleri atılıyordu. Havadan inen, yahut büyük düşman siperlerinden gelen el bombaları, hesapsızdı. Tayyarelerle çivi yağdırılıyor, yer altından lâğımlar patlatılıyordu. Bunların hepsi, askerimizin mâneviyatına menfi hiçbir tesir yapmadı. Kumandanlar, zabitler, küçük rütbeli zabitler, küçük zabitler (astsubaylar) ve nihayet kahraman efradımız, vazifelerine fütursuzca devam ediyorlardı, canlarını esirgemiyorlardı. Büyük bir metanet ve cesaretle muhafaza etmekte oldukları bu mertçe vaziyetleri, aynı inat ve cesaretle uğraşan İngilizler'e ve müttefiklerine usanç vermişti... Nihayet ricatten başka çare olmadığına hükmederek, Gelibo'u yarımadasını tahliye ettiler...»

22 ağustos günü batırdığımız iki düşman denizaltısından Turquoise'ı batıran Müstecib Onbaşı.

Sadrazam Beni Sofrasına Almadı

Hâlid Ziya Bey'in temayülü, eski mâbeyn başkâtipleri gibi, sadrâzam ve nazırlarla olan münasebetlerinde, nüfuzlu bulunmak yolundaydı.

Hâlid Ziya Bey, dışarıdan Saray'la münasebette bulunmak isteyenler için, tek merci olmak temayülündeydi.

BAŞMÂBEYİNCİ

Başmâbeyinci protokolde başkâtipten önce geliyor idiyse de, vazife bakımından Başkâtip, Saray'ın bütün işlerine hâkimdi ve daha nüfuzluydu. Benim zamanımda başmâbeyinci olan Lûtfi Simavi Bey, işlerin girdi çıktısıyla fazla uğraşmazdı. Birçok meseleden haberi yoktu. Kendisine müracaat vaki oldukça, işi emrindeki memurlara bırakır, bizzat üzerine almazdı.

Lûtfi Simavi Bey, namuslu bir adamdı. Fakat kayıtsız bir tabiatta olması, Saray işlerini aksatıyordu. Saray'a ait işlerde onun da imzası bulunuyordu. Fakat bu işleri tertipleyen, düzenleyen şahıs, gerçekte Hâlid Ziya Bey'di. Hazîne-i hassa nazırına ait işler bile, Hâlid Ziya Bey'in nüfuzu altında cereyan ederdi.

PADİŞAH HİZMETİNDE BULUNANLAR

Padişahın şahsî hizmetinde bulunanlara "bendegân-ı şâhâne" deniyordu. Bunların çoğu, Sultan Reşad'a veliahtlığında hizmet eden eski, emektar, namuslu, tecrübeli adamlardı. Umumiyetle kendi vazifeleri dışında Saray işlerine karışmazlar ve karışmak istemezlerdi. Zât-ı Şâhâne'nin veliahtlığı zamanında Sultan Hamid rejiminin baskısı altında ezildikleri için, esasen teşebbüs kabiliyetlerini kaybetmişlerdi.

Zât-ı Şâhâne'nin şahsî hizmetine bakanların en nüfuzlusu, Esvabçıbaşı Sâbit Bey'di. Oldukça tahsili vardı ve işlere oldukça aklı eriyordu. Zât-ı Şâhâne'nin tam bir emniyetini kazanmıştı.

Sâbit Bey, Başkâtip Hâlid Ziya Bey'in, her işe olur olmaz karışmasını beğenmiyordu; ona karşı bu hususta cephe almıştı. Fakat gittikçe Hâlid Ziya Bey'in nüfuzu o derece arttı ki, Sâbit Bey de ona ses çıkaramaz oldu. Padişaha ve Harem'e ait bir kısım eşyanın ve ihtiyaç maddelerinin satın alınması işi, Sâbit Bey'in vazifeleri arasındaydı.

ANLAŞMAZLIKLAR

Bir gün, ben ve maiyetimdeki padişah yâverleri, öğle yemeği için sofraya oturduk. Yemeğe başlamak için başkâtiple başmâbeyinciyi bekle-

meye başladık. Fakat gelmediler. Öğrendik ki, Sadrâzam, Saray'daymış ve bu iki zatı sofrasına almış. Bu iki adamın haber göndermeksizin bizi sofra başında bekletmeleri, tek kelimeyle edepsizlikten başka bir şey değildi. Kendileri hakkında «edepsiz» dediğim, bazı gayretkeşler tarafından, hemen Hâlid Ziya ve Lûtfi Simavi Beyler'e yetiştirildi. Yalnız Hâlid Ziya ve Lûtfi Simavi Beyler değil, mâbeyn kâtipleri ve mâbeynciler de, Saray'da rasgeldikçe, bana selâm vermez oldular. Ben de aynen mukabele etmek mecburiyetinde kalınca, Saray'da çok teessüfe şayan, soğuk bir hava esmeye başladı.

İş, bu kadarla kalmadı. Hâlid Ziya ve Lûtfi Simavi Beyler beni, müştereken Zât-ı Şâhâne'ye şikâyet etmişler. Kendilerine tarziye vermekliğim icap ettiğine, ne söylemişlerse söylemişler, padişahı ikna etmişler. Sâbit Bey gelip vâkıayı bana anlattı. Dedim ki:

— «Zât-ı Hümâyûn'un irâdeleri her neden ibaretse, icraya hazır ve mecburum. Fakat yolsuzluk bana değil, muhataplarıma aittir. Böyle bir şeyin Zât-ı Şâhâne'ye aksettirilmesi ayıp ve münasebetsizdir. Fakat bir kere olmuş. Artık hakikatin tamamen meydana çıkarılması lâzımdır. Başmâbeyinci hakkında fazla bir şikâyetim yok. Fakat Başkâtip'in hareketleri, tahammül hududunu aşmıştır. Hâlid Ziya Bey'e tarziye vermek, benim için kabil değildir.»

Hâdise bütün Saray'da duyuldu. Başkâtip'e yaranmak isteyen birtakım memurlar, benimle konuşmaktan bile kaçınır oldular. Bu zavallıların içinde, beraber görülürüz de Başkâtip'in hışmına uğrarlar vehmiyle, beni görünce yolunu değiştirenler bile vardı.

Bununla beraber bendegân-ı şâhâne, Başkâtip'in hareketlerinden bıkmış olmak hasebiyle, bana hak veriyorlardı.

Bundan sonra ben de her yerde Başkâtip'le Başmâbeynci aleyhinde konuşmaya başladım. Zât-ı Şâhâne, aramızın iyice açıldığını öğrendi.

HARBİYE NAZIRI İLE KONUŞMAM

Vaziyeti gidip harbiye nazırı Mahmud Şevket Paşa'ya anlattım. Fakat o, ümit ettiği mgibi hareket etmedi. Hattâ:

— «Mademki padişah irâdesidir,» dedi; «haklı olabilirsiniz, fakat gene de tarziye vermeniz icap ederdi.»

Harbiye Nazırı'nın bu mütalâasını kabul etmedim ve yanından ayrıldım. Diğer taraftan hissettirmemeye çalışmakla beraber, Zât-ı Şâhâne'nin de hakkımdaki teveccühünün eksildiğini anladım. Bunun üzerine Mahmud Şevket Paşa'ya yazılı olarak müracaat ettim. Saray teşkilâtının bugünkü perişan vaziyeti düzeltilmeyecek olursa, istifaya mecbur kalacağımı yazdım.

Mahmud Şevket Paşa beni çağırttı. Gittim:

— «Sizin Saray'dan ayrılmanız caiz değildir,» dedi; «herkesin şahsınıza emniyet ve itimadı vardır. Bu şekilde çekilirseniz, Saray teşkilâtı büsbütün karışır. Bugünlerde Saray teşkilâtına dair bir nizamnâme hazırlamak üzereyim.»

Bu sıralarda Mahmud Şevket Paşa'ya, Zât-ı Şâhâne tarafından «yâver-i ekremlik» pâyesi tevcih edilmişti. Şevket Paşa, bu sıfatla, Saray nizamnâmesini hazırlayacak komisyonun başına geçti. Ben kendi hesabıma bir Saray nizamnâmesi hazırladım ve bunun kabul edilmesi temennisiyle Mahmud Şevket Paşa'ya gönderdim. Bu nizamnâmenin hazırlanmasında, padişah yâverleri olan piyade binbaşısı Refet, süvari binbaşısı Mustafa ve erkân-ı harp kolağası Sâdullah Beyler de bana yardım etmişlerdi. Harbiye Nezareti'ne gönderdiğim bu nizamnâmenin maddeleri, hulâsatan şu şekildeydi:

Alman İmparatoru II. Wilhelm, İstanbul'u ziyareti sırasında Sultan Reşad ile.

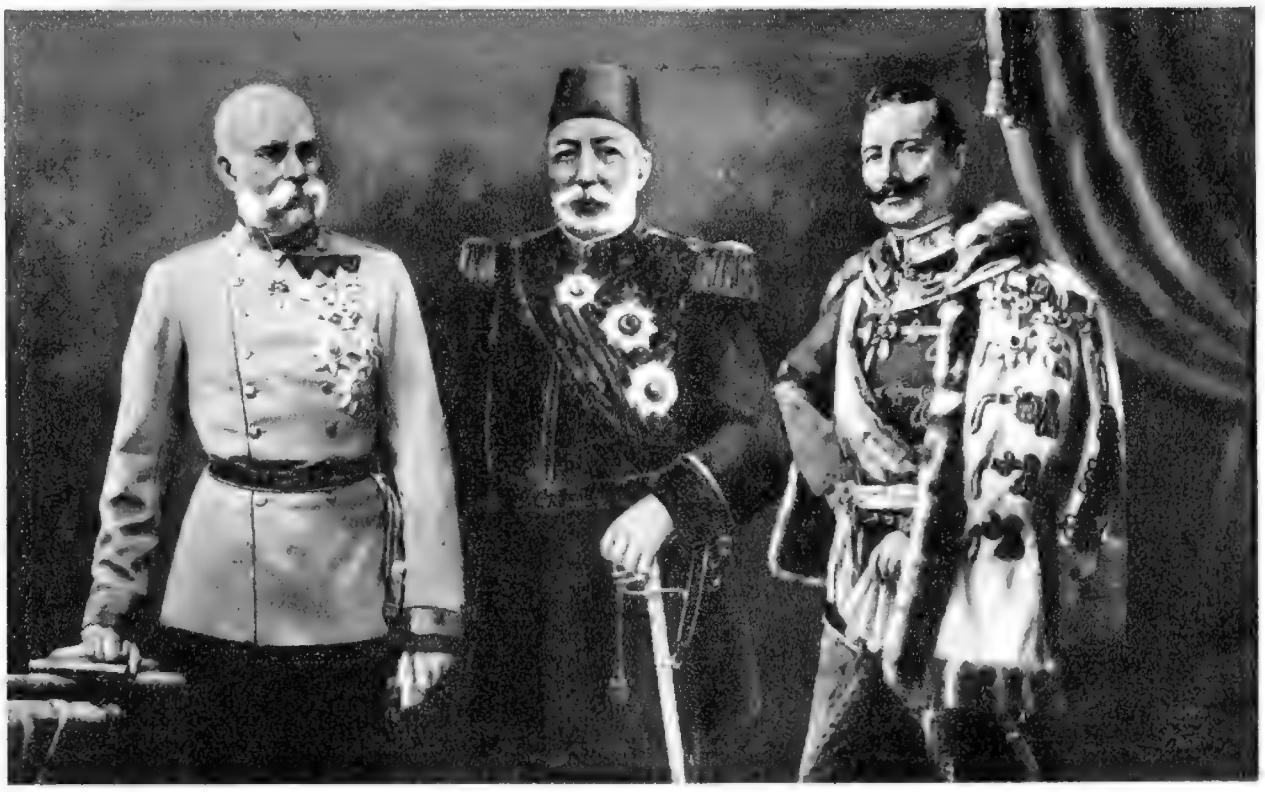

Sultan Reşad, Alman İmparatoru II. Wilhelm ve Avusturya İmparatoru Franz Joseph'le

SARAY-I HÜMÂYÛN NİZAMNÂMESİ

1. Başmâbeynci, seryâver, başkâtip, ikinci mâbeynci, 3 yâver, emîr-i âhûr, sertabip, 3 kâtip, «Saray Erkânı» denen yüksek memurları teşkil ederler. Diğer Saray memurları, bu 12 şahsın emrindedirler.

2. Saray'ın bütün işleri, vazife taksimi esasına göre, başmâbeynci, seryâver ve başkâtip tarafından görülür. Emîr-i âhûr ile baştabip, vazifelerinde müstakildirler. Diğer bütün memurlar, başmâbeynci, seryâver ve başkâtipten emir alırlar.

3. Hazîne-i Hassa teşkilâtı müstakil olmakla beraber, «Saray Erkânı»ndan müteşekkil encümen tarafından, hesapları kontrol edilecektir. Gerek Hazîne-i Hassa umum müdürü, gerek başmâbeynci, seryâver ve başkâtip doğrudan doğruya padişahın şahsına bağlıdırlar ve Zât-ı Şâhâne'den başka hiç kimseden emir almazlar.

4. Başmâbeyinci, padişah irâdelerini almaya ve bunları icra ve ifaya memur ve mezundur. Saray işlerinin her türlüsünü Zât-ı Şâhâne'ye başmâbeynci bildirir.

5. Başmâbeynci, seryâverin emrindeki yâverler ve başkâtibin emrindeki mâbeyn kâtipleri dışında bütün Saray memurlarının en yüksek merciidir.

6. Başmâbeynci, sarayların ve köşklerin muhafaza ve bakımından da mesuldür. Yalnız para işleriyle uğraşmaz. Para işleri, Hazîne-i Hassa'ya aittir.

7. Padişaha ait veya ona bağlı bütün saray ve köşklerin memur ve işçilerini başmâbeynci tâyin eder. Yabancı misafirlerin ağırlanması işlerine başmâbeynci nezaret eder ve bu hususta protokol dairesine talimat verir. Türk veya yabancı bütün misafirleri padişaha başmâbeynci takdim eder. Zât-ı Şâhâne'nin kara ve deniz seyahatlerini düzenler ve bu hususta alınacak askerî tedbirler için Harbiye Nezareti ile görüşür. Zât-ı Şâhâne'ye gönderilen istidaları önce başmâbeynci okur, münasip olanlarını arz eder. Saray memurlarının hareketlerine dikkat eder ve Saray'ın şânına lâyık hareket etmeyenleri işten çıkarır. Padişahın selâmlarını götürmek için, padişah namına sefarathanelere ve bu gibi yerlere gitmek vazife ve hakkı, başmâbeynciye aittir.

8. Seryâver-i Hazret-i Pâdşâhî, doğrudan doğruya Zât-ı Hazret-i Hilâfetpenâhî'nin emrindedir. Saray'daki bütün askerî şahısların âmiridir. Saray'a ait olmayan askerî mevzularda, doğrudan doğruya Harbiye Nazırı ile görüşmek hakkını haizdir. Padişah yâverleri, fahrî padişah yâverleri, maîyet-i senîye bölük kumandanları, maîyet-i senîye vapurları süvarileri, hademe-i hümâyûn ve muzıka-i hümâyûn kumandanlar, seryâvere bağlı başlıca şahıslardır.

9. Huzûr-ı hümâyûna çıkacak bütün askerî şahısları, seryâver padişaha takdim eder. Yabancı ataşemiliterler, buna dahildir.

10. Sarayın emniyeti, seryâverin mesuliyeti altındadır. Padişahın katıldığı askerî merasimlerin tanzimi, seryâvere aittir. Seryâver, bu hususta harbiye ve bahriye nazır ve müsteşarları, ordu ve diğer birlik kumandanları, emniyet umum müdürü ile görüşmeye mezundur. Zât-ı Şâhâne'nin askerî birlikleri ve mektepleri ziyaretlerinin programını ve bu hususta protokolü de seryâver düzenler. Padişahın kara ve deniz seyahatlerindeki emniyeti, seryâverin mesuliyeti altındadır. Bütün bunlar için seryâver, emrindeki yâverlerden istediğini veya istediklerini mezun kılabilir ve vazifelendirebilir.

11. Başkâtip veya mâbeyn tahrirat müdürü (*),

(*) Hurşid Paşa'nın bir nazırlık derecesinde mühim olan mâbeyn başkâtipliğini "tahrirat müdürü" şeklinde hiçe indirmek istemesi, dikkat çekicidir (H.T.M.)

Hurşid Paşa'nın seryâverligi sırasında, Sultan Reşad'ın ikamet ettiği Dolmabahçe Sarayı'nda Sürre Salonu.

Bâbıâlî'den padişaha sunulan her türlü mârûzatı, Zât-ı Şâhâne'ye arz eder ve alacağı irâdât-ı senîyeyi, Bâbıâlî'ye (hükûmete) tebliğ eyler.

12. Bâbıâlî'den gelen her türlü mârûzâtı, padişahın iradesini aldıktan sonra, icap ederse başmâbeynci ile seryâvere de tebliğ eder.

13. İkinci mâbeynci, başmâbeyncinin yardımcısıdır. Başmâbeyncinin bulunmadığı hallerde, aynen onun vazifelerini yapar.

14. Emîr-i âhûr, «İstabl-ı Âmire» denen padişah ahırlarından, atlarından, arabalarından, koşumlarından mesuldür. İdarî meselelerde başmâbeynciden, askerî meselelerde seryâverden, malî meselelerde hazîne-i hassa umum müdüründen emir alır.

15. Sertabip, Saray'daki doktorların ve eczacıların âmiridir.

16. «Mâbeyn Encümeni» denen heyet, belirli zamanlarda, başmâbeyncinin başkanlığında toplanır. En az üç âza toplantıya katılmaksızın alınan kararlar muteber değildir. Bu encümenin âzası, başmâbeynci, seryâver, başkâtip ve ikinci yâverdir. Bu heyet, istediği zaman hazine müdürü, hazine kethudâsı, İstabl-ı Âmire müdürü (emîr-i âhûr), sertabip, mutfak müdürü, mefruşat müdürü gibi yüksek saray memurlarını celb edip malûmat alabilir. Hazîne-i Hassa hesaplarının kontrolü, bu encümen tarafından yapılır.

17. Protokolde, yüksek Saray memurları, şu sıra-

yı takip ederler: Başmâbeynci, seryâver, ferik (korgeneral) rütbesinde bulunan fahrî yâverler, başkâtip, mîrlivâ (tümgeneral) rütbesinde bulunan yâverler, miralay (albay) rütbesindeki emîr-i âhûr, ikinci mâbeynci, diğer yâverler, padişah vapurlarının süvarileri, hademe-i hassa kumandanı, maiyet (hassa) bölük kumandanları, sertabip, mâbeyn 2. kâtibi ve diğer kâtipler vs.

18. Yukarıda gösterilen memurlardan başka hiçbir memur, resmî protokole dahil değildir. Yalnız «bendegân-ı şâhâne» denen padişahın hususî hizmetini gören memurlar, bayram tebrikleri merasimine katılabilirler.

Hazırladığım işbu Saray nizamnâmesi projesi, 17 mayıs 1327 tarihinde, Mahmud Şevket Paşa'ya verildi.

SARAY MUTBAKLARININ VAZİYETİ

Meşrutiyet'ten sonra saray mutbaklarının teşkilâtı da altüst olmuştu. Bu teşkilâtı ıslah etmek için padişah yâverlerinden erkân-ı harbiye kolağası (kurmay kıdemli yüzbaşı) Sâdullah Bey, teşrifat müdürü Hacı Âkif Bey, Sertabip Hayri Bey ve matbah-ı hümâyûn (saray mutbağı) müdüründen müteşekkil bir komisyon kuruldu. Bu komisyona sonradan hazîne-i hassa müdürü başkanlık etmeye başladı ve bir hukuk müşaviri, bir tahrirat müdürü ve bir muhasebeci de komisyona katıldı. Saray mutfaklarının hali o derece perişandı ki, günde fazladan 300 ekmek çıkarıldığını öğrendim. Bu ekmeklerin nereye sarf olunduğunu öğrenmek istedim. Sonunda sokak köpeklerine verildiğini anladım. Bunu men ettim. Yüksek rütbeli harem ağalarına ayrı ayrı sofra kurulmasını da önledim. Bundan böyle harem ağaları için birkaç umumî sofra kurulacak, toplu halde yemek yiyeceklerdi.

Mutfakta çalışanlardan bazılarının maaşları da mübalâğalı şekilde yüksekti (*). Bunların maaşları indirildi.

SARAYLARIN TAMİR VE TEFRİŞİ

İstanbul'daki sarayların tamiri için hazîne-i hassanın yıllık tahsisatı 48 000 altındı. Meşrutiyet'ten sonra Dolmabahçe Sarayı'nın vaziyeti iyi değildi. Önce bu sarayın padişaha mahsus dairelerinin tamir ve yeniden tefrişine başlandı. Zamanla bütün saray tamir ve tefriş edildi.

Seryâverliğe başladığım zaman sarayın doğrudan doğruya padişahın girip çıktığı dairelerinin bile Zât-ı Şâhâne'nin şânına lâyık olmayacak derecede perişan bulunduğunu gördüm. Sadrâzam Hüseyin Hilmi Paşa'ya vaziyeti bildirdim. İcabı yapılmadı. Az sonra da İbrahim Hakkı Paşa sadrâzam oldu. Hakkı Paşa alâka gösterdi ve gerekenin yapılması için, ebniye-i hümâyûn başmühendisi meşhur mimar Vedad Bey'e emir verdi.

Ancak diyebilirim ki ben, senede 48 000 altın sarf edilecek derecede bir tamir ve tefriş eserine rastlamadım. Bu hususta suiistimal yapıldığı rivayetleri, sarayın dışına taşmış, halka kadar aksetmişti.

Saray-ı hümâyûnların tefrişatının daimî şekilde yenilenmesi âdettir. Bu işe, «tefrişat müdürü» denen memur bakar. Seryâverliğim zamanında Dolmabahçe Sarayı'ndan her zaman mobilya çıkar ve mobilya girerdi. Diğer padişah saraylarından mobilya getirtilir, Dolmabahçe'deki mobilyalar da diğer saraylara gönderildi. Fakat bu işler kimin emriyle ne sebeple olurdu, bilmiyorum, öğrenemedim. Sultan Hamid'in tahttan indirilmesinde Yıldız Sarayı'nın, mobilyalerına kadar yağma olunduğu ve büyük ölçüde hırsızlık yapıldığı açıkça söylenmiştir (*).

(*) Hurşid Paşa'nın bu tarihî gerçeği âdeta bir rivayetmiş gibi kaydetmesi gariptir. Çünkü bu sırada Paşa, dîvân-ı harb reisi idi ve bütün bunlardan haberdar olması icab ederdi (H.T. Mecmuası).

(*) Büyük aşçıların zamanımızda da en yüksek memurlardan fazla aylık aldıkları malûmdur (H.T.M.).

Gelecek Sayımızda:

Saray Eşyalarının Satışındaki Yolsuzluk

Hurşid Paşa zamanında sadâret makamında bulunan Sadrâzam İbrahim Hakkı Paşa.

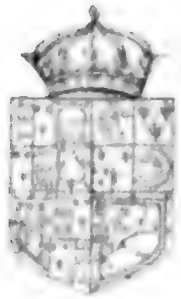

İskoçya'nm bahtsız kıraliçesi Mary Stuart'ın çok hareketli geçen hayatı, feci bir âkıbetle son bulmuştur. Doğduğu tarihten (1542) itibaren 25 yaşına kadar İskoçya kıraliçesi olan Mary Stuart 1567 yılında tahttan indirildi; yaptığı mücadeleler fayda vermeyince, 1568'de rakîbi İngiltere kıraliçesi I. Elizabeth'e sığınmak zorunda kaldı. Fakat orada rahat durmadı. İngiltere kıraliçesine karşı çeşitli komplolara katıldı, nihayet 1586 yılında idama mahkûm edildi.

19 Kasım 1586'da, İngiltere kıraliçesi 1. Elizabeth'in özel habercisi Kont Burkhurst, İskoçya kıraliçesi Mary Stuart'ın mahpus bulunduğu hücreye girmiş ve idam hükmünü tebliğ etmişti. Kont yanındakilerle beraber odadan çıkarken, bir an durakladı, sonra geri dönerek:

— «Hiçbir ümide kapılmayın,» diye ilâve etti, «affedilmeniz asla mümkün değil.»

Bundan sonra, talihsiz kıraliçe için üç ay sürecek bir bekleyiş devresi başladı: Ölümü bekleyiş. Bu süre içinde Mary Stuart'ın üç yere mektup yazdığı biliniyor. Koyu bir katolik olan Mary Stuart, mektuplarından birini Papa'ya, diğerini İspanya'nın İngiltere sefiri Mendoza'ya, üçüncüsünü de Glasgow başpiskoposuna yazmıştı. Ne var ki mektuplar ancak idam hükmünün infazından sonra varacakları yere ulaşabildi.

Mary Stuart, zindanda, ölümü beklediği günlerde büyük bir sükûnet içinde vasiyetnamesini de hazırladı. Yanındaki, sadık hizmetkârlarıyla beraber ölüm gününü bekledi, ta şubat ayına kadar. Nihayet bir gün...

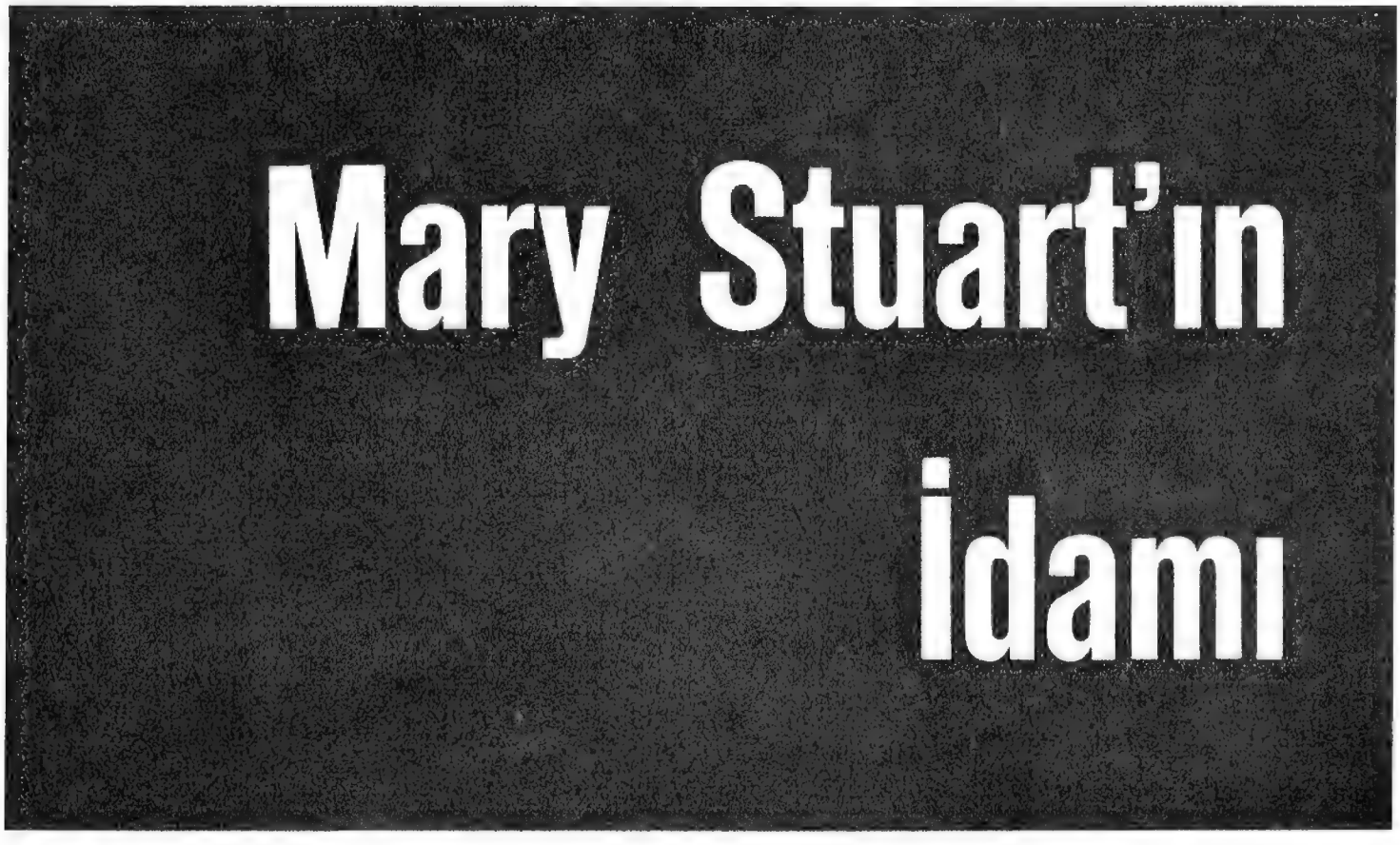

İDAM HÜKMÜ

7 şubat salı günü, öğleden sonraydı. Mary Stuart, biraz rahatsız, yatağında istirahat ediyordu. İçeri giren bir uşak, İngiltere mareşali, Kent Kontu'nun geldiğini haber verdi.

Mary Stuart hemen kalkıp giyindi, tarandı, ölüm habercilerini beklemeye başladı.

İçeri girenlerden Beale, üzerinde sarı kıraliyet mührünün bulunduğu parşömeni açarak, okumaya başladı. Hükümde, Mary Stuart'ın «kıraliçenin ve kıralllığın emniyeti, memlekette barışın selâmeti için» hiç vakit geçirmeden kafası kesilmek suretiyle idam edilmesi emrediliyordu.

Mary Stuart okunanları dinledikten sonra haç çıkardı ve:

— «Verdiğiniz bu haberden ötürü Allah'a şükrediyorum,» dedi. «Bu haber artık ıstıraplarıma bir son verileceğini müjdeliyor. Bundan daha iyi bir haber alamazdım. Çok... Çok uzun bir zamandan beri bunu bekliyordum. Hazırım. Kanımın katolik kilisesi için akacak olması, beni ayrıca sevindiriyor.»

Sonra iyi bir Hıristiyan olarak ölümden çekinmediğini söyledi ve şunları ilâve etti:

— «Son olarak iki arzum var. Birincisi ebedî yolculuğa hazırlanmak için yanıma kendi rahibimin verilmesi, diğeri de son hazırlıklarımı yapabilmem için birkaç saat mühlet tanınmasıdır.»

Bu sözleri duyan Kent Kontu, büyük bir kinle:

— «Arzunuzu reddediyoruz,» dedi. «Size, menfur, papacı mezhebinize bağlı bir rahip veremeyiz. Mezhep değiştirmeniz lâzım sizin. Çünkü, sadece vücudunuzu değil, ruhunuzu da istiyoruz. Bunun için muhterem rahip Fletcher'i göndereceğim.»

— «Asla mezhep değiştirmem. Fletcher'iniz de sizin olsun. Bugüne kadar gerçek bir dinin sâliki olarak yaşadım. Bundan sonra bin canım olsa, dinimden dönmemek için binini de veririm. Bu uğurda her türlü işkenceye hazırım.»

Kent Kontu ısrar edince, Mary Stuart:

— «İsteğinizde asla muvaffak olamayacaksınız,» dedi. «Boşuna uğraşmayın. Evet, hem vücudumu, hem ruhumu yok etmek istiyorsunuz. Ama bunda aldanacaksınız. Ruhum Katolik kalacaktır.»

Bu sözler üzerine içeri gelenler başka bir şey demeden çıktılar. Kent Kontu odadan çıkmak üzereyken Mary Stuart:

Idamdan birkaç dakika önce, Mary Stuart'ın gözleri bağlanıyor.

— «Hüküm ne zaman infaz edilecek?» diye sordu.

— «Yarın sabah, sekizde.»

ÖLÜMÜN EŞİĞİNDE

Demek ki, artık yaşayacak on beş saat kadar bir vakti kalmıştı. Sadık nedimesi Jane Kennedy hüngür hüngür ağlıyordu. Mary:

— «Sil göz yaşlarını,» dedi ona, «ıstıraplarım artık bitecek. Buna sevinmen bile lâzım.»

Jane'i öptükten sonra, akşam yemeğinin hazırlanmasını istedi. Doktoru Bourgoing çok heyecanlanmıştı. Sofrayı, titreyen elleriyle bizzat kurdu. Mary pek az bir şeyler yedi ve hiç konuşmadı. Sükûtu hiç kimse bozmaya cesaret edemiyordu. Yemekten sonra

yanındakilerin hepsi kıraliçenin etrafında toplandı. Mary onlara birer kadeh şarap verdi ve kendisi de onların sıhhatine içti.

— «Şimdiye kadar yaptığımız hataları affetmenizi, hakkınızı helâl etmenizi istiyoruz,» dediler.

Kimi göz yaşlarını zapt edemiyor, kimi, hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Mary Stuart:

— «Hakkım helâl olsun; siz de haklarınızı helâl edin.» cevabını verdi.

Sonra hepsiyle teker teker konuşarak dinlerine bağlı kalmalarını söyledi, hepsine birer hediye verdi. Birine bir yüzük, öbürüne bir ayna, bir diğerine manto, berikine eldiven vs... Sonra odasına çekildi. Birkaç mektup yazdı. Bunlardan biri, kendi rahibi Preau'ya idi. O da hapsedilmiş bulunuyordu. Ruhu için dua etmesini istedi. Sonra III. Henri'ye de bir mektup yazarak başsız kalan hizmetçileriyle alâkadar olmasını rica etti. Oğlunu da ona emanet etti.

Son olarak vasiyetini gözden geçirdi; saat iki olmuştu. Mektupları hizmetçisine vererek zarflamasını söyledi, kendisi de biraz uzandı. Yanındakiler, odanın bir köşesine diz çökmüş dua ediyorlardı. Aşağıdan çekiç, testere sesleri geliyordu. Cellât ve yardımcılarının hükmün infaz edileceği yeri hazırladıkları belliydi. Mary Stuart çok geçmeden uykuya daldı. Tekrar gözlerini açtığı zaman saat altı olmuştu.

ÖLÜME HAZIRLIK

Mary, uyandığı zaman kendini bayağı dinlenmiş hissetti. Hizmetçilerini çağırarak giyinmesine yardım etmelerini, süslenmiş olarak ölüme gitmek istediğini söyledi. Evet, kıraliçe Mary Stuart bütün hayatı boyunca çeşitli merasimler vesilesiyle son derece şahane elbiseler giyinmesini bilmişti. Şimdi de ölüme gidiyordu. Dosta, düşmana karşı gene de şahane görünüşünü kaybetmemeliydi.

Merasim elbiselerinin, çoraplarının en güzelini seçti. Önce siyah satenden bir eteklik, üstüne kırmızı kadifeden bir jupon giydi. Sonra bir tuvalet ve manto giyip başına da tül bir örtü alarak giyimini tamamladı. Bu iş bittikten sonra, doktor Bourgoing alçak bir sesle kıraliçenin vasiyetnamesini okudu. Vasiyetname bitince, Mary, yanındakilerle teker teker vedalaşarak odasına geçti ve dua etmeye başladı.

Saat tam sekizi çalarken, kapı çalındı. Kıraliçe, daha duasını bitirmemişti. Kapının çalındığını duyunca doğruldu. Kapı tekrar çalındı. Açmalarını işaret etti. İçeriye dört kişi girdi. Gelenlerin başındaki Şerif Andrews:

— «Lord, beni, gönderdi Madam,» dedi.

Mary Stuart tek kelimeyle cevap verdi:

— «Gidelim.»

Doktor Bourgoing, fildişi haçı eline aldı. Mary elini haçın üstüne koydu. Kapıya doğru yürüdüler. Orada gene bir duraklama oldu. Bu gidiş, öyle bir gidişti ki, hiç kimse kıraliçenin ölüme gittiğine inanmıyor gibiydi. Kapıdan çıkarken, kıraliçenin yanında bulunanların beraberinde gelmesine müsaade etmediler. Sonra içlerinde biri bir müdahalede bulundu ve dört erkek ile iki kadının beraber gelmesine müsaade edildi. Geride kalanlar son bir defa Mary Stuart'ın elini ve eteklerini öptülerse de nöbetçiler onları iteledi, bu kargaşalık sırasında Mary'nin küçük epanyöl cinsi köpeği, mantonun yerlerde sürünen eteklerinin altına kayarak, kıraliçenin bacakları arasına girdi.

Bahtsız kıraliçeye idam hükmü okunuyor.

MARY STUART İNFAZ YERİNDE

Salonun ortasına bir infaz yeri yapılmıştı. Zeminden 60 sm. kadar yüksekte üstü siyahlar kaplı bir yerdi burası. Hüküm infaz edilirken, Mary Stuart'ın başını koyacağı kütüğün üstü de örtülmüştü. Kütüğün önünde siyah bir yastık, biraz daha beride bir tabure duruyordu.

Mary, basamakları çıktı ve tabureye oturdu. Sağına ve soluna ikişer kişi geçti. Bunlardan biri Kent Kontuydu. Sonra karşısına siyahlar giyinmiş, beyaz önlüklü, maskeli iki kişi dikildi: Cellât ve yamağı.

Bir anda koca salonda çıt kalmamıştı. Yanındakilerden biri idam hükmünü okudu. Mary, mütebessim dinliyor ve dalgın gözlerle uzaklara bakıyordu. Şerif Andrews:

— «Madam» dedi, «ne yapacağımızı duydunuz mu?»

Mary, başıyla evet işareti vererek.

— «Yapın,» dedi.

Tam bu sırada, bir gün önce, Kent Kontu'nun tavsiye ettiği Presbitariyen rahibi Fletcher, Mary'nin yanıbaşında belirdi ve:

— «Madâm,» dedi, «Kıraliçe hazretlerinin emirlerine uyarak dinî telkinleri ben yapacağım.»

— «Boşuna yorulmayın papaz efendi. Sizin sözlerinizi dinleyecek değilim. Ben Katolik doğdum, Katolik öleceğim.»

Fakat Fletcher onu duymamış gibi telkinde bulunmaya başladı. Mary de kararının ve iradesinin kuvvetini göstermek için arkasını döndü. Sonra, yüksek sesle, kendi mezhebine göre dua etmeye başladı. Kent Kontu gözleri kinle parlayarak ona bakıyordu:

— «Neye yarar sanki bu yaptığınız?» dedi.

Mary duymamış göründü. Üstelik bu defa sesini yükselterek duasına devam etti. Sonra elindeki fildişi haçı kaldırarak:

— «Kanımı bu haçın dibine akıtacağım» dedi.

Kent Kontu kendini kaybetmişti artık:

— «Madam bu papacı oyuncakları bırakın,» diye bağırdı.

Mary, sanki hiç duymamış gibi haçı öptü, haç çıkardı, sonra:

— «Ey İsa, dedi, sen çarmıha gerildin; benî yanına kabul et, günahlarımı affetl»

CELLÂTLARIN AFFI

Sustu. Cellâtlar önünde diz çökerek bu vazifelerini yerine getirdikleri için kendisini affetmelerini rica ettiler. Mary:

— «Sizi bütün kalbimle affediyorum. Ölümüm, felâketlerimin sonu olacak,» dedi.

Sonra ayağa kalktı. Yanındaki iki nedimesi hüngür hüngür ağlıyordu:

— «Ağlamayın,» dedi, «böylesi daha iyi, siz benim için dua edersiniz.»

Nihayet, son ölüm hazırlığına sıra geldi. Nedimeler kıraliçeyi soymaya başladılar. Fakat elleri titriyordu. Mary inanılmayacak bir sükûnetle onlara yardım etti. Önce başındaki örtü, sonra mantosu ve tuvaleti çıkarıldı. Şimdi kıraliçe kırmızı juponu ve gömleğiyle kalmıştı. O sırada Mary Stuart, boynundaki altın haçı, yanındaki nedimelerinden Jane Kennedy'ye vermek istedi, fakat cellât, haçı elinden alarak pabucunun arasına attı:

— «Bu benim hakkım,» dedi.

Jane Kennedy, heyecandan titreyen elleriyle kıraliçenin gözünü bağladı. Diğer nedimesi Elizabeth Curl, Corpus Christi (*) yi üçgen şeklinde katladıktan sonra öptü ve hanımının yüzünü örterek ensesinden düğümledi. Mary Stuart, yüzü örtülü, gözleri bağlı olduğu halde nedimeleri takdis etti:

— «Allaha ısmarladık! Gene görüşeceğiz,» dedi.

KIRALİÇENİN BAŞI ÜÇ VURUŞTA KOPARILDI

Artık eski kıraliçenin son anları gelmişti. Cellâdın yamağı yanına gelerek koluna girdi. Mary Stuart ayağa kalktı. Siyah yastığın üstüne diz çöktü. Hareketlerinde ve halinde en küçük bir ürkme, korkma izi yoktu. Yüksek sesle Lâtince dua okumaya başladı.

(*) Corpus Christi, Hz. İsa'nın ölümünden sonra yüzüne konan örtüyü temsil eden, peçete büyüklüğünde bir bez parçasıdır. H. T. M.

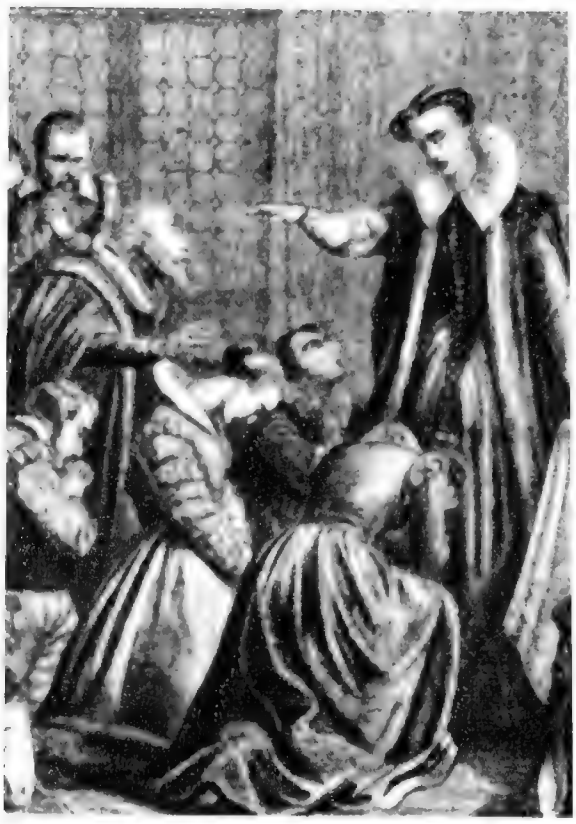

Mary Stuart idamdan önce, yanındakileri takdis ediyor.

Duası bitince elleriyle, idam kütüğünü aradı, başını koydu ve gene Lâtince duaya devam ettiği sırada cellâdın baltası ensesine indi!

Fakat cellât heyecandan, baltayı biraz yukarıya, saçlarının üstüne doğru vurmuştu. Kıraliçe'nin ağzından boğuk bir inilti çıktı. Başı kopmamıştı. Cellât baltayı bir defa daha indirdi. Bu defa baltanın inişi öylesine hızlıydı ki, kütüğe saplandı kaldı, fakat, kafa gene kopmadı. Deri parçaları, gene de başı yerinde tutuyordu. Nihayet üçüncü darbede bahtsız kıraliçe Mary Stuart'ın başı gövdesinden ayrıldı.

Cellât hemen eğilerek kesik kafayı yerden kaldırdığı sırada papaz Fletcher: «Kraliçenin düşmanları işte böylece cezasın bulur,» dedi.

BİR KÖPEĞİN İNANILMAZ SADAKATİ

Cellâdın yamağı, ölü kıraliçenin çoraplarını çıkarmak için eteğini kaldırdığı zaman, kıraliçenin küçük epanyöl köpeği hırlayarak cellâdın üstüne atıldı. Köpek, odadan çıkarken, hanımının bacakları arasına saklanmış ve ölünceye kadar varlığını belli etmeden onun yanında kalmaya muvaffak olmuştu. Cellât yamağı hayvanı kovmak istedi, nafile. Küçük köpek, kimseyi cesede yaklaştırmıyordu.

Kısa bir süre sonra çıkıp hanımının omuzuna yerleşti. Katiyen kan yalamıyor, sadece yaklaşmak isteyenlere engel oluyordu. Nihayet birkaç kişi birleşerek hayvanı oradan uzaklaştırabildiler. Daha sonra kıraliçenin başı ve vücudu bir odaya götürüldü; cerrahlar tarafından tahnit edilerek ağır, kurşun bir tabuta kondu. Altı ay kadar sonra 1 ağustosta Peterborough'a götürülerek toprağa verildi.

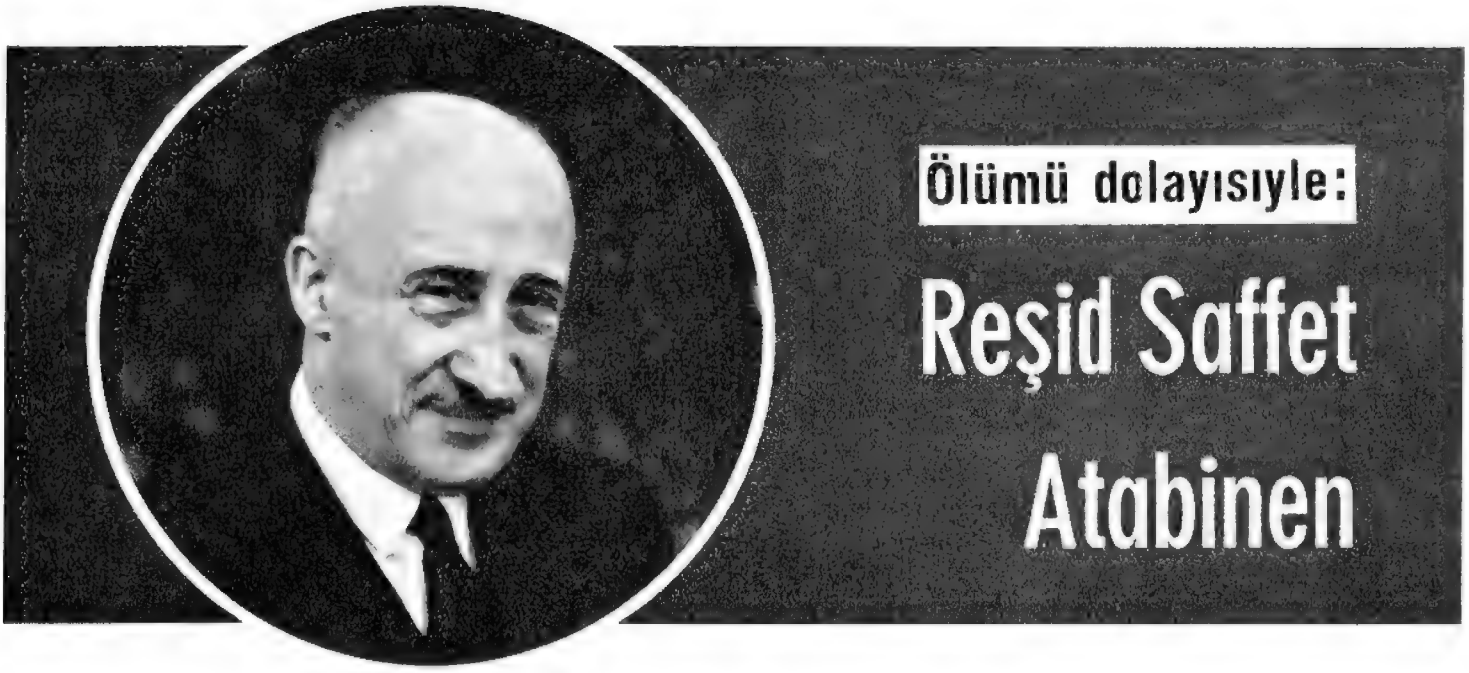

Ölümü dolayısıyle:

Reşid Saffet Atabinen

REŞİD Saffet Atabinen, 2 şubat 1965 günü 81 yaşında öldü. Tarihçi, muharrir, gazeteci, devlet adamı olarak tanınan merhum, 1884'te İstanbul'da doğmuştur. Osmanlı tarihinin ünlü ailelerinden birinin çocuğuydu. Babası, devrinin büyük müzisyenlerinden Mızıkay-ı Hümâyûn miralayı Saffet Bey'dir. Annesi Fatma Sabîha Hanım'dır. İlk tahsilini babasının konağında hususî hocalardan yaptı. 1900'de Kadıköyü'ndeki Saint Joseph Lisesi'ni, 1902'de Paris'te Ecole Libre des Sciences Politiques'i (şimdi Institut d'Etudes Politiques) bitirdi. Sadrâzam Avlonyalı Ferid Paşa'nın (Damat Ferid Paşa değil!) Fransızca kâtibi oldu. 1907'den itibaren diplomatlığa başladı. Hariciye nezareti başkâtibi, Bükreş elçiliği, Washington büyükelçiliği, Madrid elçiliği, Tahran büyükelçiliği başkâtibi, Tahran büyükelçiliği müsteşarı oldu. Birçok milletlerarası siyasî ve malî konferanslarda Türkiye'yi temsil etti. 1912'de maliye nezareti mektupçuluğuna (özel kalem müdürlüğüne), 1917'de Şûrây-ı Devlet Tanzimat Dairesi üyeliğine getirildi. Şûrây-ı Devlet'te, yakın arkadaşı Sâdeddin Arel'in yanında çalıştı.

1918-1920 yıllarını İsviçre'de geçirdi ve Avrupa'da Millî Mücadele'yi candan destekledi. 1922'de Lozan Konferansı umumî kâtipliğine getirildi ve ana dili Türkçe kadar bildiği Fransızca ile, konferansta Türk heyetinin birinci derecede sözcülüğünü yaptı. Fransız Bankası müşaviri, 1927-1934 arasında 2 devre Kocaeli milletvekili oldu. Bu arada, eskiden beri teveccühünü kazandığı Atatürk ve birkaç kişiyle beraber Türk Tarih Kurumu'nu kurdu. Ölümünde, T. T. K.'nun 30 yıllık hayatta kalmış nadir kurucu üyelerinden biri bulunuyordu. 1923'te kurduğu ve ölümüne kadar reisi bulunduğu Türkiye Turing Otomobil Kurumu da, memlekete çok faydalı olmuş, Türkiye'de turizmi esaslı şekilde geliştirdiği gibi, Fransızca yayınlarıyla da memleketi Avrupa'da tanıtmaya çalışmıştır.

Daha birçok teşekküllerde idare heyeti üyesi olarak çalışan R. S. Atabinen, keman çalar, seyahat eder, okur ve yazardı. 70 defa Avrupa'ya gitmişti. Avrupa'nın siyaset, devlet, ilim ve sanat adamlarını şahsan tanır, görüşür, ziyaret eder, Türkiye'ye, evine davet eder, muhabere ederdi. Bu faal hayatını, ölümüne kadar devam ettirmiştir.

Arap rakamları yerine şimdiki rakamların kullanılmasını sağlayan kanun teklifini, 24 mayıs 1928 tarihli takriri ile R. S. Atabinen yapmıştır. Rakam inkılâbından birkaç ay sonra da harf inkılâbı gerçekleştirilmiştir.

R. S. Atabinen, bilhassa Fransa'da ilim çevrelerinde çok tanınmıştı. Fransız Enstitüsü'ne muhabir üye seçilmişti ki, Fransa'da bir yabancıya tevcih edilecek en yüksek ilmî şeref pâyelerinden biridir. Merhum, ayrıca Société Asiatique ile Société Academique d'Histoire Internationale'in üyesi; Institut International des Chateaux Historiques'in de Türkiye muhabir üyesiydi. Fransız üniversitlerinde ve ilmî çevrelerinde yüzlerce konferans vermişti. Bilhassa 1953'te bütün Batı Avrupa'yı dolaşarak İstanbul'un Fethi üzerinde çok kıymetli konferanslar vermiştir.

R. S. Atabinen, çok eski bir gazeteci olarak da tanınmıştır. Türkçe, Fransızca, İngilizce birçok Türk ve Avrupa gazetesinde 1 500'den fazla ilmî ve siyasî makale yazmıştır. Çoğu Fransızca, bazıları Türkçe olmak üzere de 50 kadar kitap ve risalesi vardır. Bunların çoğu tarihe, Türkler'in cihan medeniyetine yaptıkları hizmetlere, getirdikleri yeniliklere aittir. R. S. Atabinen, bilhassa Ortaçağ'da Avrupa'daki Türk kavimlerinin tarihlerine meraklıydı. Bu konuda, meselâ Attila üzerinde birçok incelemesi vardır. Eserlerinin bir kısmı, Türkiye'nin millî dâvalarını savunan yazılardır. Merhum, büyük bir milliyetçiydi ve son nefesine kadar da öyle kalmıştır.

R. S. Atabinen, tanınmış Osmanlı ailelerinden birinin kızı olan Fatma Hayat Atabinen'le (1899-) evliydi. Nükhet (1919), Gümüştekin (1928) ve Gültekin (1930) adlarında 3 çocuk bırakmıştır.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın kadırgaları bir deniz savaşında.

Cezâyir'de Bir Devlet Kurduk

Özet:

Denizciliğe çok meraklı iki kardeş, Oruç Reis ve kardeşi Barbaros, Tunus sultanının hizmetine girer ve onun namına deniz seferlerine başlarlar. Kısa zamanda gemileri çoğalır. Büyük ganimet alırlar. Seferlerden birinde Cezâyir'deki Becâye kalesine hücum ederler. Savaş sırasında Oruç Reis, kolundan yaralanır. Tunus'a dönünce yarası azar, kolu kesilir.

**«Allah Allah sadası ayyuka çıkınca,
kâfirler bozuldular.»**

O kış ağam Oruç tamamen âfiyet buldu. Evvel baharın havasıyla gönüller kaynayınca 8 pâre tekneyle sefere çıktık. İspanya yakasına vardık. Endülüs sahillerine geldik. Endülüs'te Gırnâta nam şehir İspanyol kâfirinin eline yeni düşmüştü. Evvelce Müslüman beldesiydi. İspanyollar, Müslümanlar'a gayetle eziyet ve zulüm yaparlardı. Çok zalim kâfirlerdi. Nice Müslüman yer altlarında mesçitler yapıp ibadet ederdi. İspanyol kâfirl bütün camileri yakıp yıkmıştı. Nerede Kur'an okuyan, oruç tutan, namaz kılan Müslüman görseler, eviâdıyla beraber işkenceye kor, diri diri yakarlardı. Nice tekne dolusu Müslüman'ı, kâfir elinden kurtardık. Cezâyir'e, Tunus'a getirdik.

Endülüs'ün El-Merîye limanı açıklarında iken, 7 parça kâfir teknesi göründü. Birine yetişip aldık. Rüzgâr muhalifti. Diğerleri kaçtı. Zaptettiğimiz gemi, bir Flandr gemisiydi, Hindistan'dan mal getiriyordu. Buradan Minorka adasına geldik. Bir koya girdik. Tunus'tan hareketimizden 50-60 gün geçmişti. Minorka adasına çıktık. İçerilere girdik. 200 kadar pürsilâh kâfire rasladık. Pınar başında oturmuş, kuzu çevirir, bâde içerlerdi. Çoğu kendinden geçmişti. 70-80 kâfiri kılıçtan geçirdik. 5-6 sürü koyun aldık. Kâfirlerin kumandanını karşıma getirdiler. Nereye gittiklerini sordum:

— «Sinyor,» dedi; «sizin Minorka'da yattığınızı öğrendik. İspanya'dan üzerinize 10 kadırga gelir. Biz de kadırgalar gelip sizi basınca, karadan onlara yardım edecektik.»

Bunu öğrenince esirleri ikişer ikişer prangaya vurdurup gemilere dağıttım. Minorka'dan kalktık. Ceneviz yolunu tuttuk. 4 parça gemiye rasgeldik. Onları da aldık. Namımız bütün kâfir illerine destan oldu.

Korsika seferinden sonra ağamla beraber Midilli adasına geldik. 7 pare teknemiz vardı. «Vatan sevgisi imandan gelir» diyen Arap atasözü doğruymuş. Sılamıza kavuşunca taze can bulduk. Bütün akraba ve dostlarımız geldiler. Hal, hatır sordular. Yedi gün, yedi gece kazanlar kaynatıp, adanın bütün fakirlerini doyurduk. Sünnetsiz çocukları sünnet ettirdik. Ersiz kızları evlendirdik. Gönüllerini şâd etmek için, büyük düğünler yaptık. Yeni esvaplar kestirip bağışladık. Yetlm ve öksüzleri ev ev aratıp buldurduk. Dul karıcıkları, hizmete gücü yetmeyen ihtiyarcıkları, sakatları ve hastaları sevindirdik. Herkesin hatırcığını okşadık. Gazi levendlerimizln kemerleri, sucuk gibi altın doluydu. Bir akçalık mala beş akça verip satın alırlardı. Ta ki adanın tüccarı kazanıp hayır dualar etsin. Midilli halkı, hakkımızda büyük ikram ve inayet gösterdi. Kucak kucak yemiş ve meyva taşıdı:

— «Siz mücâhid kişilersiniz, yeyiniz, sıhhatte olunuz,» diye yalvarırlardı.

DERYA AŞKIMIZ BÜTÜN AŞKLARDAN ÜSTÜNDÜ

Muradımız kışı adada geçirmekti. Bütün akrabamıza ganimet malından dağıttık. Ağamız İshak'a çok mal ve Venedik altını verdik. Mübarek duasını aldık. Yalnız Oruç'un kolcağızını şehit olmuş görünce çok üzüldü, mahzun oldu. Bir ara ağam Oruç, Midilli'de yerleşmek, evlenmek, çoluk çocuk sahibi olmak istedi. Fakat bu niyetinden tez vazgeçti. Çünkü cümle aşklarının başında derya aşkı gelirdi. Deryayı hiçbir nesneye değişmezdi. Bir sabah dedi ki:

— «Karındaşlarım, dün gece hayırlı bir rüya gördüm. Rodos'ta zindanda iken rüyama giren ve kurtulmamı müjdeleyen ak sakallı koca, Ey Oruç, dedi; yüzünü batıya çevir. Cenâb-ı Hak, sana batıda çok gazâlar, büyük şan ve şerefler nasip kılmıştır!»

Midilli'ye çok tekneler gelirdi. Kaptanlar, küreğe koymak için esir ararlardı. Bir gün kaptaniara dedim ki:

— «Benim 827 adet fazla forsam vardır, size satayım.»

Bu suretle kâfirleri Osmanlı tüccar kaptanlara sattım. Bazılarını 500 altına, bazılarını 300'e, bazılarını daha az akçaya verdim. Sattığım esirlerin vergisini ödedim. Liman reisinin hakkını gönderdim. İslâm evkafına bağışta bulundum. Bu suretle aldığım akçanın yarısı gitti. Öbür yarısını ağam Oruç'la bölüştük. Ancak para tutmasını sevmezdik. Cümle kazancımızı teknelerimizi daha iyi donatmak için harcadık. Gerisini levendlerimlze bölüştürdük. Her levende 90 altın, reisiere 195 altın düştü.

Levendler yemek, içmek için ceplerinden harcamazlardı. Her teknenin kazanı kaynardı. Haftada iki kere et verilirdi. Ancak levendler çok kere kendi ceplerinden yer, teknede pişen yemeğe iltifat etmezlerdi. Levendlere kış için sılalarına gitmeye izin verdim. Anadolu'nun ve Rumeli'nin yakın yerlerinde olanlar gittiler. Uzak sılası olanlar bizimle Midilli'de kışladılar. Bu kış içinde Midilli tersanesine üç gemi ısmarladım. Biri 25 oturak, diğer ikisi 24 oturak olacaktı. Bu suretle ol baharda 10 pare teknemiz oldu. Yeni teknelerden birine ben, diğerine ağam Oruç Reis bindi. Yeni gemilerimizl de Tanrı'nın inayetiyle gayetle güzel donattık. Bahar yaklaşırken Anadolu'dan ve Rumeli'nden şanımızı ve şöhretlmizi işiten dilâver yiğitler fevc fevc Midilli'ye gelmeye başladılar. Levend yazılmak için rica ve niyaz ederlerdi. Gözümüzün tuttuğu denizci yiğitleri aldık. Ağamız İshak'ın elini öptük. Akraba ve ehibbamızla vedalaştık. Deryaya açtık. Mübarek bir mevsimdi.

«FAKİR FUKARA YOLUMUZU GÖZLÜYORDU»

Yolda 15-16 pare tekne ele geçirdik. İyi teknelerl beraberimize aldık. İyi olmayanları batırdık. Ele geçirdiğimiz gemilerden beşi buğday, ikisi zeytin yağı, biri fildişi yüklüydü. Diğerlerinde çeşitli mal ve eşya vardı. Hepsinden ceman 479 kadın ve sayısız erkek esir aldık. 17 pare gemiyle Tunus'un Halku'l-Vâd limanına girdik. Midilli'den ayrıldığımız 29 gün olmuştu. Liman bizi seyretmek için gelen halkla dolmuştu. Toplarımızı ateşleyip halkı selâmladık.

Tunus'ta halk bizi o kadar sevmişti ki, çoğu bir daha bu sulara gelmeyiz diye tasa çekerlerdl. Hele fakir fukara yolumuzu gözlüyor, geleceğimiz günleri sayıyordu. Buğdayı fakir ve muhtaçlara bedava dağıttık. Diğer ganimet malımızı sattık. Tunus Sultanı'nın da hissesini ayırıp yolladık. Sultan'ın hissesine 5 000 Venedik duka altını, 2 bâkire cariye, 4 Ce-

بتشریف پابوس خویش رساند
بپرسید از راه و پیشش نشاند

nevizli oğlan düştü. Kızlar ve oğlanlar, 15-16'şar yaşlarında ve gayetle dilberdi. Parayla satsak çok büyük meblâğ tutardı. Tunus Sultanı da bize âlâ donanmış atlar hediye etti. Ağam Oruç'la bu atlara binip saraya gittik. Sultan bize:

— «Memleketime şeref verdiniz,» dedi; «cenâb-ı Hak iki cihanda yüzünüzü ak etsin! Siz benim beylerimsiniz.»

Huzurdan çıkarken benim ve ağamın sırtına birer kürk giydirip taltif ettiler. Maiyetimizdeki levendlere de ihsanda bulundular.

Kışı Tunus'ta geçirdik. Bir yeni bahar daha geldi. 12 pare tekneyle mübarek bir saatte deryaya çıktık. Sicilya'da bir kaleyi bastık. 300'e yakın esir aldık. Teknelere pay edip küreğe koyduk. Deli Mehmed Reis, limanda yatan bir ticaret gemisini ele geçirdi. Tekne, ağzına kadar şeker yüklüydü. 650 çift sandık şeker saydık. Deli Mehmed Reis'i, bu malı Tunus'a götürmeye memur ettim. Ertesi gün kısmetimiz daha da açıldı. 4 pare tekne ele geçirdik ki, ikisi çuha yüklüydü. Biri seren direğiyle doluydu. Fransa'ya götürülüyordu. Dördüncü gemiden kurşun, barut ve gülle çıktı. Velhasıl dört parça da güzel ganimetti.

33 gün sonra Tunus'a döndük. O kadar çok çuha ele geçirmiştik ki, teknelerde ayak basar tahta zeminleri bile çuha döşedik. Her levendin payına 7,5 kantar şeker, 12 top çuha, 125 top kumaş düştü. Ele geçirdiğimiz seren direkleri, çok iyi keresteden yapılmıştı. En büyük teknelerde kullanılabilecek derecede sağlam ve uzundu. Bu seren direklerini Şevketlû Sultan Selim Han padişahımıza hediye göndermeye karar verdik. Direklerle beraber 200 de esir seçtik. Bunları Muhiddin Pîrî Reis, İstanbul'a, Sultan Selim Han'a götürecekti. Muhiddin Pîrî Reis, merhum Kemal Reis'in yeğeni idi. Zarif ve âlim bir arkadaşımızdı. Padişah kapısında nasıl davranmak lâzımdır, çok iyi bilirdi. Uğurlu bir saatte Pîrî Reis'i Tunus'tan İstanbul'a yola çıkardık.

«PADİŞAH DUASI ALDIK İKİ CİHANDA AZİZ OLDUK»

Muhiddin Pîrî Reis, 6 pare tekneyle Tunus'tan hareketinin yirmi birinci günü İstanbul'a vardı. Sarayburnu önünde demirledi. Toplarını ateşleyip hakanımız Sultan Selim Han'ı selâmladı. Sultan Selim Han, Pîrî Reis'i huzuruna kabul etti. Benim yazdığım nâmeyi bizzat kendi okumak inayetinde bulundu. Ağam Oruç Reis'in ve benim gazâlarımdan hoşnud oldu. Mübarek ellerini kaldırıp bize ve levendlerimize dualar eyledi:

— «Hak Taâlâ, dünya ve âhırette Oruç ve Hayreddin kullarımın yüzlerini ak eylesin,» dedi; «kılıçları keskin, düşmanları makhûr, denizde ve karada gazâları mansûr olsun. Daima muzaffer olalar!»

Deniz cenkleri, Barbaros kardeşlerin hayatından eksik olmuyordu.

Böylece padişah duası aldık. Artık sırtımız yere gelmezdi. İki cihanda aziz olmuştuk. Pîrî Reis yoldaşımız, hakanımızdan büyük iltifat gördü. On kese akça ihsan aldı. Sırtına hıl'at giydirildi. Selim Han, hediyelerimizi tenezzülen kabul etti ve teker teker bakmak suretiyle lûtfunu esirgemedi. Hattâ Pîrî Reis'in teknelerinin Yalı Köşkü'ne yanaşmasını irade buyurdu ki, şimdiye kadar hiçbir geminin saray sahiline yanaşmak haddi değildi. Pîrî Reis, hediyelerimizi 200 kâfir esirinin sırtına yükletmiş ve iyi bir alay düzenlemişti. 200 levend de, sırmalı urbalar kuşanmış olarak sahile çıktılar. Hakanımıza gösteriş yaptılar. Selim Han, her levende ellişer altın ihsan etti. İstanbul'da kaldıkları müddetçe iaşe ve ibatelerinin mîrîden temin olunmasını buyurdu. Muhiddin Pîrî Reis için ayrı bir konak tahsis edildi.

Sultan Selim Han, teknelerin tersaneye çekilmesini irade buyurdu. Teknelerimiz burada yağlandı, eksikleri tamamlandı, gedikleri düzüldü, mühimmatı koşuldu. Ayrıca hakanımızın emriyle 27'şer oturak iki kadırga inşasına başlandı. Selim Han bu kadırgalardan birini bana, diğerini ağam Oruç Reis'e ihsan buyuracaktı. Kadırgaların kıçları altın yaldızla yaldızlandı. Güvertelerine mükemmel toplar kondu. Dökümhaneden çıkmış olan bu toplar pırıl pırıldı. Pîrî Reis, vezirleri de ziyaret etti. Hediyelerimizden peşkeşler sundu. Günlerden bir gün Sultan Selim Han Hazretleri, Pîrî Reis'i tekrar çağırdı. Huzuruna kabul buyurdu. İki elmas kabzalı kılıç verdi. Her biri birer Rum haracı ederdi. Ayrıca hıl'atlar, sorguçlar ihsan buyurdu:

— «Baka Reis,» dedi; «verdiğim kadırgalardan birine Hayreddin Bey, öbürüne Oruç Bey binsin. Sorguçlarımdan birini Hayreddin Bey, öbürünü Oruç Bey sokunsun. Kılıçlarımdan birini Hayreddin Bey, öbürünü Oruç Bey kuşansın. Cümle peşkeşleri makbûl-i hümâyûnum olmuştur. Böyle diyesin. Sizi Allah'a ısmarladım. Mansûr ve muzaffer olasınız. Duam berekâtı sizinle biledir. Her neye ki ihtiyacınız varsa, eşiğime arz edesiniz.»

Kapdân-ı Deryâ Barbaros Hayreddin Paşa, Kanunî Sultan Süleyman Han'ın huzurunda

Piri Reis yoldaşım, hakanımızın hatt-ı hümâyûnlarını aldı. Üç defa öpüp başına koydu. Yedi kere eğilip selâm verdi. Selim Han'ın mübarek elini öptü. Veda eyledi. Cihan Hakanı'nın huzurundan kemâl-i huzur ve rahat, ıkbal ve saadetle çıktı. Selim Han'ın bana ihsan buyurduğu kadırgaya bindi. Diğer kadırgaları peşine taktı. Sekiz pare tekneyle Sarayburnu'nda padişahı selâmladı. Selim Han, Yalı Köşkü'nden gemilerimizi seyrediyordu. Cihanın taht şehri olan İstanbul'dan ayrıldı. Tunus'a doğru yola düştü.

Pîrî Reis, İstanbul'da iken ben ve ağam, 10 pare tekneyle denize açıldık. Niyetimiz Sebte Boğazı'na, Akdezin'in ucuna gitmek, Endülüs'e uğramak, din kardeşlerimizden bir kısmını daha kurtarıp getirmekti. Ancak bu sırada Cezâyir'in Becâye şehrinden elçiler geldi:

— «İmdad olursa,» dediler; «siz gazi yiğitlerden olur. İspanyol kâfirinin tasallutundan namaz kılamaz, çocuklarımıza Kur'an talim edemez olduk. İşimiz inayetinize kalmıştır. Cenâb-ı Hak, halâsımızı size inayet buyurmuş, bizi size ismarlamıştır. Teşrlf edip beldemize gelin. Hemen bizi kâfir zulmünden kurtarın.»

Tam Becâye üzerine hareket edecektik. Gördük ki Pîrî Reis sekiz parç kadırgayla Tunus sularına gelir. Hemen Pîrî Reis'i gemimize aldık. Heyecanla İstanbul ahvalini sorduk. Daha Pîrî Reis'in bindiği kadırgayı görünce aklım başımdan gideyazmıştı. O kadar güzel ve azametli tekneydi. Anladım ki padişah ihsanıdır. Gönlüm sürurla doldu. Şevketlû Selim Han'ın mübarek hatt-ı hümâyûnlarını okuyunca sürurum arttı. Gözlerim doldu. Hatt-ı hümâyûnu yedi defa öpüp başıma koydum. Cenâb-ı Hakk'a şükürler ettim. Böyle kudretli bir hakanın kulu olduğumuz için hamd eyledim. Ağam Oruç, padişahın kendine ihsan ettiği kadırgayı görünce sevince gark oldu. Bu denlü azametli bir tekneye sahip olduğu için hünkârın şevketine dualar etti.

Sultan Selim Han, Tunus Sultanı'na da bir hatt-ı hümâyûn göndermişti. Hatt-ı hümâyûnu ben götürüp Sultan'a verdim. Sultan, Cihan Hakanı'nın fermanını yedi kere öpüp başına koyduktan sonra açtı, okudu. Padişahımız buyuruyordu ki:

«Sen ki Tunus Beyi'sin, bu fermân-ı hümâyûnum vâsıl oldukta mucibince amel eyleyip zinhâr hılâfından hazer edesin. Kullarım Oruç ve Hayreddin Beyler'e her türlü yardımını esirgemeyesin.»

Bütün Tunus erkânı toplanmıştı. Sultan'ın huzurunda Pîrî Reis, Selim Han'ın kılıcını bana kuşattı, gönderdiği hıl'atı sırtıma geçirdi. Azîm merasim oldu. Şeyhler dualar ettiler. Cihanın hakanı Selim Han'ın şevketini övdüler. Tunus Sultanı baktı ki, Cihan Hakanı bana ve ağama ettlği iltifatı şimdiye kadar en büyük hükümdarlara karşı bile esirgemiştir, bizlere karşı muamelesi değişti:

— «Senin ve ağan Oruç'un yolu, kapdan-paşalık yoludur, dedi; mübarek ola!»

Bu andan itibaren hasedinden tezvire başladı. Gördü ki, artık kendi başımıza zavallı, himayesiz korsanlar değiliz. Cihan Hakanı'nın makbul kuluyuz. Bizden çekinmeye başladı. Devlet ve memleketini Selim Han hesabına elinden alırız diye korkardı.

«70-80 kâfiri kılıçtan geçirdik. 5-6 sürü koyun aldık.»

«DÜŞMAN TEKNELERİNE SAVLET EYLEDİK»

Ertesi gün ben ve ağam Oruç Reis, padişah ihsanı olan yeni gemilerimize bindik. Yirmi yedişer oturak olan teknelerde on altışar top vardı. 12 pare gemiyle deryaya açıldık. Bir tekne ele geçirdik. İçinde 25 kâfir vardı. Yağ ve bal mumu yüklüydü. Forsalar Endülüslü din kardeşlerimizden 40 kişiydi. Cümlesini halâs eyledik. Deli Mehmed Reis'in gemisine doldurup Tunus'a gönderdik. Deli Mehmed'i gayetle severdim. Genç, korku bilmez bir yiğitti. 15-20 kâfirle tek başına kalsa dö vüşür ve galip çıkardı.

Bu minval üzere Cezâyir ülkesinin Becâye limanına geldik. 2 033 can levendimiz, on bir pare kadırgamız, yüz elli kadar topumuz, binlerce forsamız vardı. Becâye'nin kalesi, İspanyol kâfirinin elindeydi. Cenge başladık. Cenk, üç buçuk saat sürdü. Kâfirlerin çoğu öldü. Bu zaferimizl duyan 20 000 Arap, Becâye'ye geldi. Bize yardıma çalışırlardı ama, cenk ahvalini iyi bilmezlerdi. Kalede kalan bir avuç kâfir, bize 29 gün mukavemet etti. Şehri ele geçirmiştik. Muhasara toplarımız olmadığı için, kalede büyük gedik açamıyorduk. Minorka adasından üzerimize azîm İspanyol kâflri geldiğini duyduk. Becâye'yi bırakıp Cicelli'ye çekildik. Ama Minorka'dan gelecek imdat kuvvetlerinin yolunu beklerdik. Nihayet derya ufkunda 10 pare büyük kadırga göründü. Ağzına kadar silâh ve mühimmat yüklüydü. Becâye'yi kurtarmaya gelirlerdi. Ağam Oruç:

— «Bu bize Tanrı nimetidir,» dedi.

Cümle levendler gülbank-ı Muhammedî çekip düşman teknelerine savlet eyledik. Büyük cenk oldu. 10 tekneyi de ele geçirdik. Kâfirlerden sağ kalan 781'ini esir asıp forsaya çaktık.

Gelecek Sayımızda:

İspanya İle Harp

AYIN TAKVİMİ NİSAN

1 NİSAN 1891

74 yıl önce, Sadrâzam Ahmed Vefik Paşa ölmüştü. 68 yaşındaydı. 2 defa kısa müddet «başvekil» unvanıyla sadrâzam olan, diplomat ve devlet adamı sıfatıyla mühim hizmetler gören Vefik Paşa, XIX. asır Türk edebiyatının en büyük şahsiyetlerindendir. Molière tercümelerinde gerçek bir deha eseri göstermiştir.

5 NİSAN 1900

65 yıl önce, Müşir Gazi Osman Paşa ölmüştü. 68 yaşındaydı. 1877 Plevne muhasarasıyla dünya askerlik tarihine geçen Osman Paşa, XIX. asrın en büyük Türk askeridir. Serasker (savunma bakanı) ve mâbeyn müşiri olarak da uzun yıllar hizmet etmiştir.

7 NİSAN 1789

176 yıl önce, I. Sultan Abdülhamid ölmüş, yeğeni III. Sultan Selim tahta çıkmıştı. I. Abdülhamid, bir Türk kalesinin Ruslar'ın eline geçtiğini ve kaledeki Türkler'in kılıçtan geçirildiğini bildiren tezkereyl okurken teessüründen inme inip ölmüştür. Sonraki devirlerde koca ülkelerin kaybına sebep olan devlet adamlarında buna benzer bir teessür belirtisi bile görülmemiştir.

8 NİSAN 1763

202 yıl önce, Sadrâzam Damat Koca Râgıb Paşa ölmüştü. 64 yaşındaydı. XVIII. asrın büyük devlet adamlarından ve diplomatlarından olan Paşa, Türk şiirinin büyük şahsiyetlerinden biri olmakla da tanınmıştır.

9 NİSAN 1588

377 yıl önce, dünya tarihinin en büyük mimarı olan Koca Sinan, 98 yaşında ölmüştü.

10 NİSAN 1712

253 yıl önce, Türk şiirinin dâhîlerinden olan büyük şair Nâbî ölmüştü.

18 NİSAN 1897

68 yıl önce, Türkiye, Yunanistan'a savaş açmıştı. Türk orduları, birkaç hafta içinde Atina kapılarına dayanmışlar, fakat Büyük Devletler müdahale ederek, Yunanistan'ı kurtarmışlardır.

24 NİSAN 1512

453 yıl önce, Yavuz Sultan Selim, 42 yaşında olduğu halde tahta geçmişti.

27 NİSAN 1909

56 yıl önce, II. Abdülhamid, «31 Mart Vak'ası» denen gericilik olayıyla ilgisi olduğu ileri sürülerek tahttan indirilmişti. 33 yıldan beri tahtta bulunan II. Abdülhamid'in yerine, 2 yaş küçük kardeşi Reşad Efendi, «V. Sultan Mehmed Reşad» unvanıyla padişah olmuştur. Sultan Reşad, en yaşlı tahta geçen Osmanoğlu'dur, 65 yaşındaydı.

Geçen sayımızda, İnebahtı savaşında Papa V. Pius'un eline geçen sancağımızın, bugünkü Papa VI. Paul tarafından iade edildiğinden bahsetmiş ve İnebahtı savaşını anlatmıştık. Buradaki resimde 400 yıl sonra vatana dönen sancak görülüyor. Tablonun sağındaki, Vatikan Büyükelçimiz M. İ. Kızıloğlu'dur.

Hac ve Kurban Bayramı

YAZAN: ORHAN BAHATTİN

HAC, İslâm'dan önceki Cahiliyye devrinde de Araplar arasında tatbik edilen bir merasimdi. Hattâ bizzat Hz. Peygamber'in, gençliğinde birçok defalar hac merasimlerine katıldığı bilinmektedir. Peygamberliğinden sonra hacca eski önemi vermemiş, fakat cephe de almamıştır. Bilginler buna dayanarak o devir haclarında müşrikçe hareketler olmaması gerektiğini ileri sürerler.

Hac, bilindiği gibi Kâbe'nin tavafıyla beraber, Arafat ovasına gitmek, verilen vaız ve hutbeleri dinlemek, Muzdelife ve Minâ'ya gitmek, Cemre'yi taşlamak ve nihayet kurban kesmekten ibaret bir ibadettir. İbadetin yapılabilmesi için, dünyanın her tarafındaki Müslümanlar'ın koşup geldikleri yer olması bakımından Mekke'de bulunan Kâbe'nin İslâm âleminde mukaddes bir mevkii vardır.

Haccın yapıldığı yer ve İslâm'ın kıblesi olan Kâbe'nin Hz. İbrahim tarafından yapıldığı Kur'an'da anlatılır. Kâbe'nin yapılışında Hz. İbrahim'e oğlu Hz. İsmail de yardım etmiş, Cebrail de Hacer-i Esved'i getirmiştir. Menkıbeye göre, Hacer-i Esved cennetten gelme beyaz yakuttur. Siyah rengi Cahiliyye devrinin günahları sonunda almıştır.

Taberî, Tefsir'inde, bu hususta Kur'an'da iki fikir olduğunu söyler. Bunun birine göre Hz. Âdem, diğerine göre de Hz. İbrahim, Kâbe'nin temellerini atmıştır. Menkıbeye göre Hz. Âdem çok uzun boylu idi. Öyle ki, arşın üstündeki meleklerin seslerini duyabilirdi. Fakat günah işlemesi üzerine cennetten çıkarılınca boyu kısaltıldı. Bunun üzerine, Allah ona etrafını tavaf edeceği bir çadır gönderdi. Ancak o zaman Mekke'de kimse olmadığından, Kâbe tavafçılardan mahrumdu. Hz. Âdem buna üzüldüğünü belirtince, Allah ona burasının bir gün ibadet yeri olacağını bildirdi. Âdem'in ölümünden sonra çocukları Kâbe'yi inşa ettiler. Fakat Nuh tufanı sırasında, bina yok oldu, yerinde küçük bir tepe kaldı, Hacer-i Esved ise melekler tarafından Ebu Kubeys'te saklandı. Sonradan Hz. İbrahim bu tepeyi buldu ve Kâbe'yi oraya yaptı. Melekler de Ebu Kubeys'te saklı olan Hacer-i Esved'i getirdiler.

Hacer-i Esved Kâbe'nin doğu köşesinde yerden 1,5 metre yüksekliğinde bir yere konmuştur. Üç büyük, birkaç küçük parçadan ibarettir. Taş bir çemberle

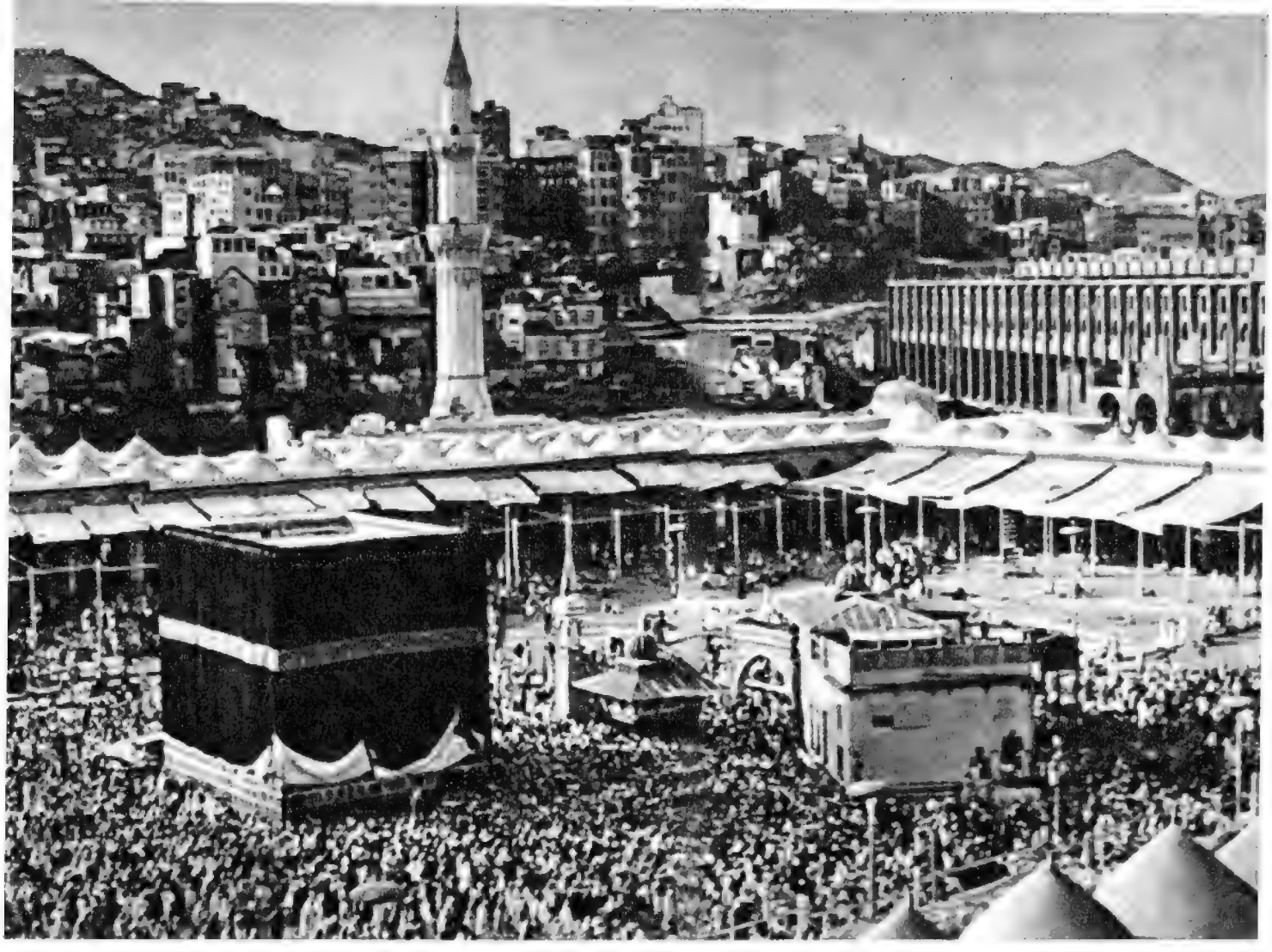

Hac merasimi sırasında Kâbe'nin görünüşü.

kuşatılmış, bu çember de gümüş kaplanmıştır. Ünlü İsveçli tarihçi d'Ohsson, Hacer-i Esved'in parçalanmasını şöyle anlatır:

«Abbâsîler zamanındaydı, 414 hicret yılında, hac merasimi ifa edilirken, kalabalık arasından fırlayan bir deli, birden taşa yaklaştı ve ihramının altına sakladığı silâhları çıkararak vurmaya başladı. Bir yandan da küfrediyor, halkı Kâbe'yi yıkmaya davet ediyordu. Deli, Hacer-i Esved'e üç defa vurabildi. Bu hareketi gören ve delinin sözlerini duyan müminler bir an donmuş gibi kaldılar. Adam kaçacağı sırada hacılardan biri elinde hançerle üzerine atıldı. Aynı anda başkaları da delinin üzerine üşüşerek, onu oracıkta parçaladılar, cesedini yaktılar. Taş, parçalanmış haliyle muhafaza edildi.»

D'Ohsson'un bu fikrine katılmak, kolayca mümkün değildir. Çünkü Kâbe'yi tavafın kalabalığı sırasında böyle bir hareket kolayca önlenebileceği gibi; yakalanan delinin de oracıkta öldürülmesi İslâm ananesiyle kabili telif değildir. Çünkü Mekke'nin çevresindeki belirli bir yeri kaplayan «haram» bölgede, değil insan, bazı çok zararlıları hariç, hayvanların bile öldürülmesi yasaktır. İdam hükümleri bile, mahkûmu bu bölgeden çıkardıktan sonra infaz edilir. İslâm Ansiklopedisi, Hacer-i Esved'in bir yangın sonunda parçalandığını kaydetmektedir.

Gene İslâm Ansiklopedisi'nde şu satırlar vardır: «Rivayet edildiğine göre Ömer, Hacer-i Esved hakkında şöyle demiştir: 'Senin, faydası veya ziyanı olmayan bir taş olduğunu biliyoruz; Allah'ın resulü seni öpmemiş olsaydı ben de öpmezdim'».

Kâbe'nin İslâm'ın kıblesi olması Hicret'in 2. yılına raslar. Hac ve Kâbe'nin vahiylerde zikredilmesi de o devrededir.

«Yüzünün gökyüzüne dönüp durduğunu görüyoruz. Sana hoşnut olacağın bir kıble vereceğiz. Haydi, yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru çevir. Siz de ey müminler, nerede bulunursanız, yüzünüzü ona doğru çevirin» (Sûre II, Âyet: 139).

Hz. Muhammed 8. yılda Mekke'yi fethetti. O zamana kadar Kâbe'de Cahiliyye devrine ait eşya vardı. Çevresinde de 360 tane put olduğu söyleniyordu; bu eşya ve putlar ortadan kaldırıldı. O sıralarda müşrikler de hacca iştirak ediyordu. Hicretin 9. yılından itibaren putperestlerin bu merasime katılmaları menedilmiştir. 10. yılda Hz. Muhammed bizzat hac farîzasını ifa etmiş ve artık Kâbe tamamıyla bir Müslüman yeri olmuştur. Her namazda yeryüzündeki bütün Müslümanlar yüzlerini oraya dönerler, hac mevsiminde de Kâbe'yi tavaf ederler.

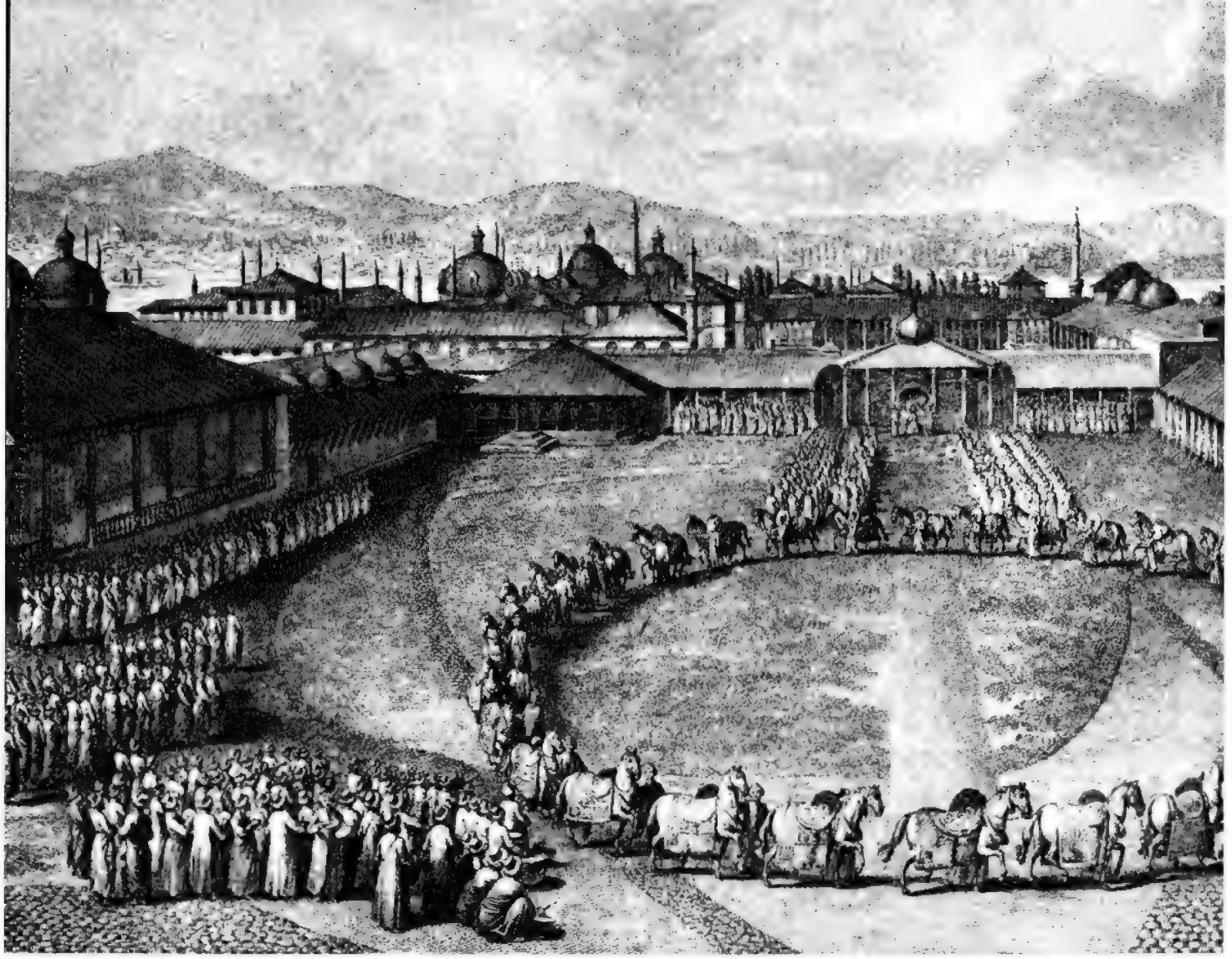

Bir Kurban Bayramı arifesinde Topkapı Sarayı ikinci avlusunda yapılan merasim.

KURBAN

Hac sırasında yapılacak şeylerden biri de kurban kesmektir. Hac merasiminin sonunda Mekke'ye dönüleceği zaman Mina'da kurban kesmek haccın merasimlerinden biridir. Hacılar kurbanlarını kendileri keserler. Kesmekten kaçınanlar yerlerine bir vekil tâyin ederler. Kurban kesimi aynı gün İslâm âlemin başka taraflarında da yapılır, zilhiccenin 10'una raslayan bu günde kurban bayramı başlamış olur. Hacılar kurban kestikten sonra başlarını tıraş eder, sonra da ihramdan çıkarlar. Bu son iki işin zilhiccenin 10'unda yapılması lâzımdır. Kurban kesmek için ise zaman tâyin edilmiş değildir.

Kurban kesilmesine esas olan hâdise mukaddes kitaplarda aynı şekilde ifade edilir:

Rüyasında duyduğu bir ses Hz. İbrahim'den bir kurban kesmesini ister, o da bir boğa kesip, etini fakirlere dağıtır. Fakat aynı ses gene bir gece rüyasında: «Allah daha kıymetli bir kurban istiyor». der. Hz. İbrahim bu defa bir deve keser. Fakat ertesi gece gene aynı sesi duyar:

— «Allah, oğlunu kurban etmeni istiyor.»

O zaman Hz. İbrahim doğacak çocuğunu kurban etmek için yaptığı adağı hatırlar. Oğlu İshak'ı kurban etmesi gerekmektedir.

Hz. İshak'a:

— «Oğlum,» der, «rüyamda seni kurban etmem icap ettiğini gördüm.»

Hz. İshak cevap verir:

— «Baba, sana emredileni yap. Allah'ın izniyle beni sabırlı bulacaksın.»

Sonra ip ve bıçak alarak dağa çıkarlar. Hz. İshak:

— «Baba,» der, «gömleğimi çıkar ki, sevgili anam üzerinde kan lekesi görüp ağlamasın. Beni sımsıkı bağla ki, kımıldamayayım ve beni kurban ederken başını yana çevir ki cesaretini kaybetmeyesin. Allah sana beni kaybetmek tesellisini versin. Gömleğimi anama ver, avunsun ve ona beni nasıl kurban ettiğini anlatma. Ben yaştaki çocuklara bakma ki, kalbin sızlamasın.»

Hz. İbrahim, üç defa bıçağı oğlunun boynuna dayar, üçünde de bıçak elinden kayıp düşer. O zaman kulağına: «İbrahim; rüyandaki emri yerine getirdin,» diye bir ses gelir. Ve o sırada bir koç peyda oluyor. Hz. İbrahim de onu kurban eder.

Hac merasimi, Müslümanlar'ı bir araya getirmesi bakımından çok büyük bir mâna taşır. Her yıl, dünyanın her yerinden gelen Müslümanlar'ın birbiriyle tanışması, görüşmesinin Müslümanlar arasında bir bütünlük meydana getireceği aşikârdır. Ayrıca

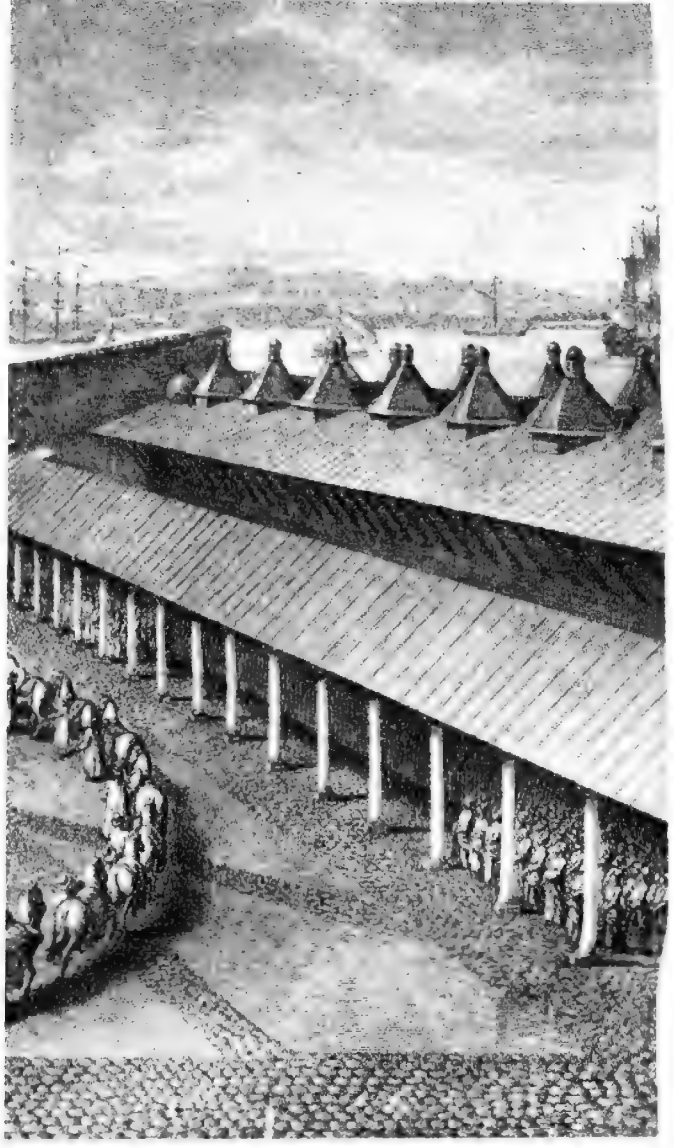

bilindiği gibi hac sırasında «ihram»a girilir. İhram hac hali için kullanılan bir tâbir olmakla beraber bu sırada giyilen elbise için de kullanılır. İki parça beyaz kumaştan ibaret olan ihram, insanların dış görünüşleri bakımından aralarındaki farkı ortadan kaldırır. İhrama girdikten sonra kıral da birdir, her hangi bir insan da. İhrama girmiş kimselerin içtimaî durumlarını birbirinden ayırmaya imkân yoktur. Bu bakımdan hac, çok büyük bir sosyal yaklaşma yaratan bir ibadet şeklidir.

El-Batanûnî: «Kâbe onun mâbedi ve azameti ile inayetinin mahallidir. 18 km²'lik bir yerde, hepsi de aynı gönül ve aynı dil ile Allah'a yalvaran yarım milyon insanın hac için toplandığı başka bir yer var mıdır?» diyerek haccın mânasını ifade ediyor.

Mutasavvıflara göre Kâbe'yi tavaf etmenin çok derin mânası vardır. Meselâ Gazâlî: Kâbe'yi tavaf etmekten maksadın insanı daha yüksek bir maneviyata yükseltmek olduğunu söyler. İbnu'l-Arabî, Kâbe'nin kendi varlığımızdan başka bir şey olmadığını ileri sürer. Başka mutasavvıflar ise, mutasavvıfların kemale erişmek için Kâbe'ye ihtiyaçları olmadığını söyler. Muhammed İbnu'l-Fazl: «Ben, onun mâbedini bu dünyada arayanlara şaşıyorum. Bunlar, niçin onu kendi gönüllerinde bulmaya çalışmıyorlar. *Kâbe'ye bir defa gidilebilse bile bir başka defa gitmek mümkün olmayabilir. Fakat onu gö*nülde temaşa imkânı her zaman ellerindedir. Eğer bu kimselerin vazifesi senede ancak bir defa yüzüne bakılan bir taşı ziyaret etmekse onu bir günde, hattâ bir gecede bile 360 kere görmek mümkün olan kalplerinin mâbedinde ziyaret etmelidirler.».

Hz. İbrahim'in, oğlunu kurban edeceği sırada koçun gelişini gösteren bir minyatür.

102 Dile çevrilen kutsal kitap

YAZAN: MİTHAT SERTOĞLU

KUR'AN-I KERİM Peygamber Efendimiz'in zamanında ve onun emriyle âyet âyet yazdırılmıştır. Her âyetin hangi sûreye ait bulunduğunu bizzat Hazreti Muhammed haber verir ve o sûreye yazılmasını sağlardı. İşte bu yüzden Kur'an-ı Kerîm en küçük bir değişikliğe uğramadan ilk indiği durumu ile zamanımıza kadar gelmiştir. Bu hal, öbür peygamberlere indirilen kitaplardan hiçbirine nasip olmamıştır. Bunlar, zamanla türlü türlü tahrife uğrayıp asıllarından hemen tamamen uzaklaşmışlardır. Esasen, Cenabı Hak indinde bir tek din vardır. O da, İslâm'dır. Her peygamber bunu yaymaya memur olmuş, lâkin kendisi fâni âlemden çekildikten sonra insanlar gene doğru yoldan ayrılmışlar, Allah'ın emirlerini bildiren kitapları keyiflerince tahrif etmişlerdir. Onun için yeniden peygamberler gelmiş ve hükümler getirmişlerdir. Peygamber Efendimiz son peygamber olduğundan ve kendisinden sonra peygamber gelmek ihtimali kalmadığından onun vasıtasıyla inen Kur'an-ı Kerîm Allah'ın inayeti ile bozulmaktan ve değişmekten uzak kalmıştır ve kıyamet gününe kadar da öyle kalacaktır. Nitekim Cenabı Hak Vakıa Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır:

«Bu kitap, çok muazzez bir Kur'an'dır. Korunulmuş (masûn) ve saklanılmış (mahfuz) bir kitaptır.»

1890'da hattat Hasan Rıza tarafından yazılmış Kur'an-ı Kerîm'in ilk sayfası. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi; Arapça Yazmalar No. 6549).

سورة الفاتحة مكية
بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين ۝ الرحمن
الرحيم ۝ مالك يوم الدين ۝
اياك نعبد واياك نستعين ۝ اهدنا
الصراط المستقيم ۝ صراط الذين
انعمت عليهم غير المغضوب
عليهم ولا الضالين ۝
تكملة جميع الآيات

Solda Kur'an'ın, Afrika dillerinden Sarakolla diline, sağda Çinceye tercümesi. Çince tercümede Arapça metin de verilmiştir.

Âyetler indikçe bunlar, vahiy kâtipleri tarafından ait oldukları sûrelere yazılmaktaydılar. Öbür Müslümanlar, bunlardan birer nüsha yazarak evlerinde saklarlardı.

Peygamber Efendimiz'in vefatı üzerine Hz. Ebubekir halife seçilip devlet idaresini ele alınca, ilk iş olarak onun sağlığında yazılmamış olan hiçbir şeyin yazılmamasını emretti. Bu, her şeyden evvel Kur'an-ı Kerîm'in Peygamber Efendimiz zamanında tamamen yazılmış bulunduğuna kani olduğunu gösterir. Aksi halde mevcut bazı âyetlerin yazılmamasına sebep olmak gibi bir durum hâsıl olurdu ki, onun kadar sakınan ve Allah'tan korkan bir zatın bunu yapmasına imkân yoktur.

KUR'AN'IN KİTAP HALİNE GETİRİLİŞİ

Hz. Ebubekir'in Peygamber Efendimiz'in vefatından sonra ele aldığı mesele, Kur'an-ı Kerîm'in yazılması değil, mushaf diye anılan bir cilt halinde toplanmasıydı. Çünkü, o zamana kadar yazılı bulunan sayfalar, dağınık bir durumdaydı. Bunlar kısmen taş veya maden levhalara, kısmen hurma dallarına, derilere, tahtalara ve hattâ kemik parçalarının üzerine yazılmış bulunuyordu. Kur'an-ı Kerîm'in bazı sûrelerini veya âyetini ezbere bilenler de vardı. Bazı kimselerde ise tamamı yazılı olarak mevcuttu.

Hz. Ebubekir devrinin başında İslâm'dan dönen kimselerle yapılan savaşlar sonunda Kur'an'ı ezbere bilen ve okuyanlardan pek çoğunun şehit düşmesi ve böylece sayılarının azalması üzerine Hz. Ömer, Halife'ye baş vurarak Kur'an-ı Kerîm'in bir mushaf halinde toplanmasını teklif etti.

İçindeki âyet ve sûrelerin sırası kendi işaretiyle tertiplenmiş olmasına rağmen Kur'an-ı Kerîm'in Peygamber Efendimiz zamanında bir cilt halinde toplanarak mushaf şekline getirilememesinin sebebi, böyle bir şeyin yapılabilmesi için vahyin sona ermesinin gerekmesiydi. Bu ise, ancak Peygamber Efendimiz'in vefatıyla olabilirdi. Çünkü, kendisi hayatta oldukça yeniden vahiy gelip gelmeyeceğini kimse kestiremezdi. Vefatıyla ise, bu tereddüt ortadan kalkmış oluyordu. Cenabı Hak, peygamberini kendi yanına almıştı. O, son peygamberdi. Şu halde, vahiy olayı ebediyen sona ermişti. Böylece, şekli yeniden değişmek ihtimali olmadan Kur'an-ı Kerîm artık mushaf haline getirilebilirdi. İşte, Hz. Ebubekir'in yaptığı bu idi. Hz. Ömer, bunu kendisine ilk teklif ettiği zaman evvelâ:

— «Peygamberimiz'in yapmamış olduğu bir şeyi ben nasıl yaparım?» diye bu hususta tereddüt etti.

Lâkin, Hz. Ömer, buna o zaman ne ihtiyaç ve ne de imkân bulunduğunu, şimdi, bu her iki halin de vâki olduğunu ve böylece pek hayırlı bir işin başarılacağını ileri sürerek onu ikna etti. Hz. Ebubekir, bunun üzerine Sabit oğlu Hz. Zeyd'e:

— «Sen, genç ve akıllı bir kimsesin. Peygamber'e vahiy kâtipliği ettin. Kur'an-ı Kerîm'i inceleyerek topla!» dedi.

Zeyd, evvelâ bu ağır ve sorumlu işi üzerine almak istemediyse de, Halife'nin mütemadî ısrarı üzerine kabul etti.

Kur'an-ı Kerîm, Peygamber Efendimiz'in sağlığında onun sûre ve âyetleri tertibine göre ezberlenmişti. Bu tertibin de Peygamber Efendimiz'e Cenabı Hak tarafından vahyedildiğini gene Kur'an-ı Kerîm bildirmektedir. Hz. Zeyd'in kendisi de kuvvetli bir hafızdı.

Bununla beraber, evvelâ yazılı metinleri topladı. Her âyet için bunun Peygamber Efendimiz'in sağlığında ve onun huzurunda yazılmış olduğuna dair kendi itimat ettiği, dindarlığı ve sakınganlığı ile meşhur iki şahit getirilmeden bunu kabul etmiyordu. Kendisi Kur'an-ı Kerîm'i ezbere bildiği halde buna bilhassa dikkat etmekteydi. Bu da, bu konuda son derece ihtiyatlı davranmak istemesindendi. Hattâ, kendisi sûreyi ezbere bilse bile, içindeki âyetleri bu şekilde yazılı halde bulmadıkça kaydetmezdi. Nihayet, Kur'an-ı Kerîm âyet ve sûreleri Peygamber Efendimiz'e vahyolunduğu tertipte bulunmak üzere mushaf halinde meydana geldi. O devirde mevcut bulunan ve Kur'an-ı Kerîm'i Peygamber Efendimiz'den duyup öğrenmiş olan hafızlar, bu eseri, tertibi ile beraber itirazsız ve tereddütsüz kabul etmişlerdi.

Böylece meydana gelmiş olan mushaf, ondan sonra yazılanlara esas oldu. Bu nüsha, Hz. Ebubekir'in vefatından sonra Hz. Ömer'e intikal etti. Onun ölümüyle kızı ve Peygamber Efendimiz'in zevcesi Hz. Hafsa Validemiz'e geçti. Hz. Osman zamanında Kur'an-ı Kerîm'in nüshaları yeniden yazılıp çoğaltılacağı ve her tarafa dağıtılacağı zaman bu nüsha esas alındı. Bugüne kadar gelmiş olan nüsha da işte budur.

KUR'AN-I KERÎM'İN TERCÜMELERİ

Kur'an-ı Kerîm'in ilk defa hangi yabancı dile çevrildiği meselesine gelince, rivayete göre Sehabe'den İran asıllı olan Selman-ı Farisî, kendi milletinin anlayabilmesi için bazı sûreleri Farsça'ya çevirmiş ve Peygamber Efendimiz'e bunu haber vermiş, olay onun tarafından da tasvip edilmiştir. Kur'an-ı Kerîm'in başka dillere aynen değil, mâna itibarıyla, yani mealen çevrilebileceği hususunda İslâm âlimleri hemfikirdir.

İslâm dini yeryüzünde çeşitli milletler arasında yayıldıkça onlar tarafından kendi dillerine birçok defalar çevrilmiştir. Daha sonraları İslâm olmayan birçok milletlerin de dillerine çevrilmiştir. Bununla beraber, bu hususta en büyük gayret o milletler içinde İslâm'ı kabul edenler tarafından gösterilmiştir.

Kur'an-ı Kerîm'in bugüne kadar 102 dile çevrildiği Haydarâbâd Osmâniye Üniversitesi profesörlerinden Muhammed Hamîdullah tarafından tesbit olunmuştur. Mâruf diller olarak şunları sayabiliriz:

Türkçe, Fransızca, İngilizce, Almanca, Rusça, Sırpça, Bulgarca, İtalyanca, Arnavutça, Ermenice, Rumca, İsveççe, Lehce, Danca, Romence, Lâtince, Fince, Norveççe, İspanyolca, Bengalce, Hintçe, Çince, Japonca, İbranice, Cavaca, Orduca, Farsça, Birmanca, Malayca, Esperantoca vesaire...

Bunlar arasında da bazı dillere birçok kereler çevrilmiştir. Meselâ, Türkçe'ye Arap harfleriyle 60 kere, Türk harfleriyle 23 kere, Uygur harfleriyle 3 kere çevrilmiştir. Bunun gibi Arnavutça'ya 2, Farsça'ya 34, İsveççe'ye 6, Almanca'ya 42, İngilizce'ye 57, Bulgarca'ya 2, Sırp-Hırvatça'ya 21, Rusça'ya 11, İtalyanca'ya 11, Fransızca'ya 33, Lâtince'ye 42, İspanyolca'ya 18 ve Yunanca'ya 3 kere tercüme olunmuştur.

Adlarını tek tek sayamadıklarımız ise çeşitli, Afrika, Asya ve Güney-Doğu Pasifik bölgesi dilleridir.

Kur'an-ı Kerîm Arapça olarak ve Arap harfleriyle en mükemmel şekilde Türk hattatları tarafından yazılmıştır. Onların bu alanda elde ettikleri başarı hiçbir millete nasip olmamıştır ve bundan sonra da nasip olmasına imkân yoktur.

1682'de büyük hattatlardan Hafız Osman tarafından yazılmış Kur'an-ı Kerîm'in ilk iki sayfası (Üniversite Kütüphanesi; Arapça Yazmalar No. 6549).

FOTOĞRAF: TAMER GÜVENÇ

Kur'an'ın iki tercümesi daha: Solda Seylanca, sağda Türkistan türkçesine tercümeler.

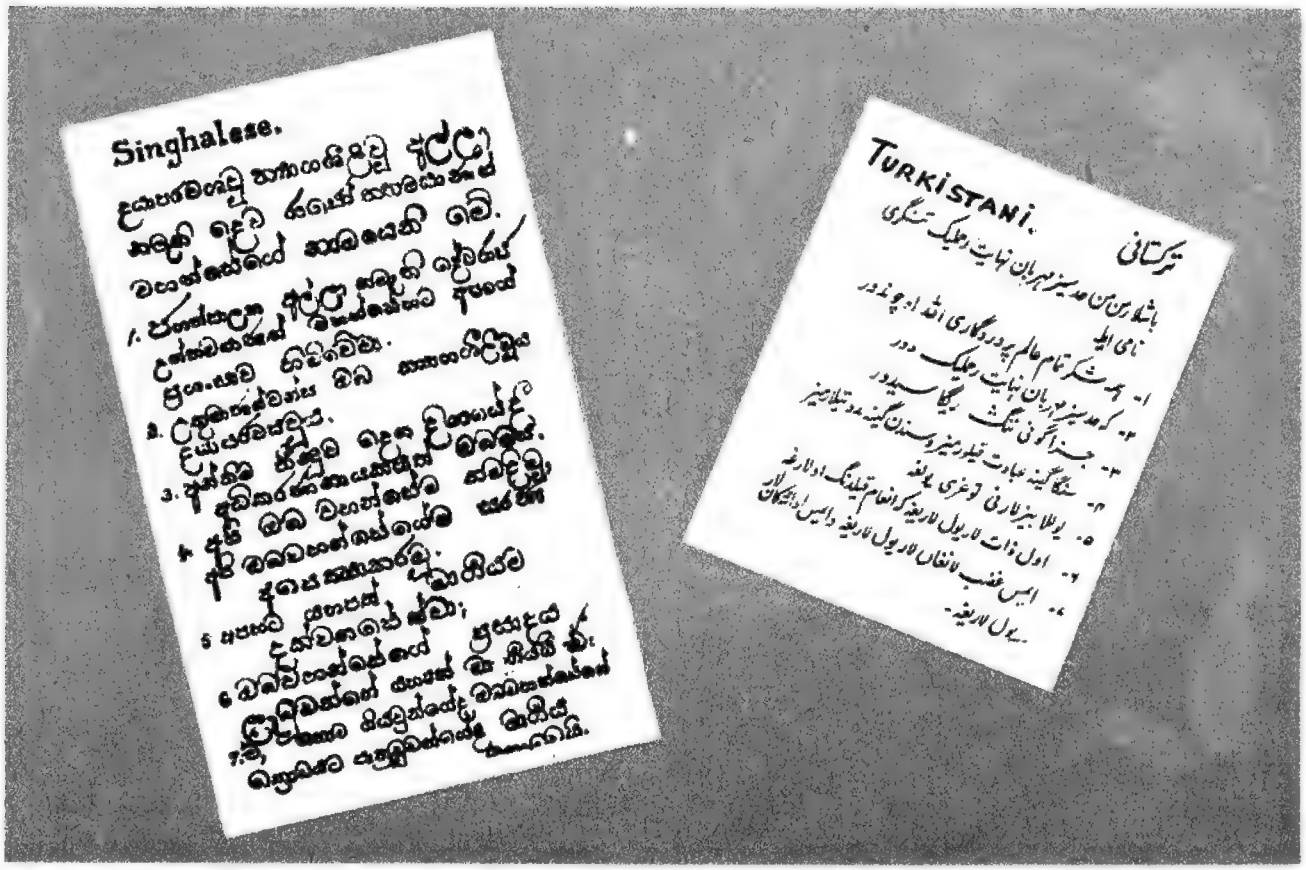

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى

لِّلْمُتَّقِينَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَ

يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا

أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ

سورة الفاتحة
الكتاب

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين ۝ الرحمن
الرحيم ۝ مالك يوم الدين ۝ إياك
نعبد وإياك نستعين ۝ اهدنا الصراط
المستقيم ۝ صراط الذين أنعمت عليهم
غير المغضوب عليهم ولا الضالين

سبحانك

İki yıl önce üç ayda tükenen
Türk dilinde basılmış en güzel

KUR'AN-I KERİM

Mütercimi tarafından yeniden gözden geçirilip, pek anlaşılmayan öz türkçe kelimelerin yerine anlaşılanları konarak

İkinci defa basıldı

Tanınmış dil âlimlerimizden Sayın Besim Atalay tarafından 15 sene emek sarfiyle ve 10. asırdan beri İslâm âlimleri tarafından muhtelif Türk lehçelerine tercüme edilmiş en mutena Kur'anı Kerim metinleri göz önünde tutularak Arapçadan dilimize çevrilmiştir.

UMUMÎ TEVZİ YERİ:

Bateş Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu, İstanbul

CHURCHİLL'İN KAPLUMBAĞA ÇORBASI

Churchill'in oda hizmetçisi anlatıyor:

Sir Winston'un garip âdetlerinden biri, son yıllarda her gece, özel olarak hazırlanan kaplumbağa çorbasını içmeden yatmamasıydı. Tepsiyi hazırlayıp, yatak odasına götürmek de benim vazifelerim arasındaydı. Kopenhag'da bulunduğumuz sırada bir gün onun şerefine verilen bir ziyafeti fırsat bilerek şehri gezmeye gitmiştim. Sarayın vazifeliilerinden biri beni bularak, «Sir Winston çorbasını istedi, sizi aradık bulamadık. Sarayda bir kargaşalıktır gidiyor,» dedi.

Gerçekten de çorba saatini unuttuğumu hatırlayıverdim. Bir arabaya atladığım gibi saraya gittim, merdivenleri dörder dörder çıktım, tam Sir Winston'un odasının önünden geçiyordum ki, içeriye, elinde tepsiyle birinin girdiğini gördüm. Yanına gidip: «Müsaade edin, başkası götürürse kendileri çok kızar,» diyecektim, ama mâni oldular. «Görmüyor musun, çorbayı bizzat kıral götürüyor!» diye fısıldadılar. Gerçekten de Danimarka Kıralı Frédéric elinde tepsi ve servis takımları ile Sir Winston'un odasından içeriye girmez mi! Neredeyse oraya yığılıp kalıverecektim.

KONAĞIN GERÇEK SAHİBİ

Mustafa Reşid Paşa'nın çok temiz ve kıskanç olan eşinden şikâyetçi olduğunu yakınları bilirdi. Bununla ilgili olarak şu fıkra anlatılır:

Paşa, Ağa Yokuşu'nda, sabık Sadrâzam Benderli Selim Paşa'nın konağını beğenirmiş. Günlerden bir gün, buranın satışa çıkarıldığını haber alınca, hemen adamlarını gönderip, alıcı olduğunu bildirmiş. Oysa konak, o çevrede uğursuzluğu ile ün salmış. Eski dostu Şerif Abdülmuttalib Efendi, Paşa'nın bu satın alma isteğini öğrenince, bir sabah yalıya gidip, Paşa'ya binayı almaktan vaz geçmesini ısrarla söylemiş ve buranın şimdiye kadar sahiplerine hiç uğur getirmediğini, sahiplerinin daima bir felâkete kurban gittiklerini anlatmış.

Paşa bu uyarmalar karşısında, dostunun omuzunu sıvazlayıp, gülerek: «Efendi Hazretleri! Hiç merak buyurmayın, ben onu satın alırken hanımın üzerine yapacağım!» demiş.

OTURUM DEVAM EDİYOR

XIX. Yüzyılın sonunda Fransa'nın Millet Meclisi Başkanı Charles Dupuy, soğukkanlılığıyla tanınmıştı. 1893 yılı aralık ayının 9'unda, bir anarşist tarafından Meclise atılan bomba patladığı zaman, bazı mebuslarla beraber Charles Dupuy de yaralanmıştı. Dupuy, birkaç dakika içinde kendisini toparladı ve Meclise hitaben: «Beyler, oturum devam ediyor!» diyerek soğukkanlılığını bir defa daha ispat etti. Dupuy, bu olaydan birkaç ay sonra idama mahkûm edilmiş ve 5 şubat 1894'te giyotinle idam edilmiştir.

MARİE ANTOİNETTE'İN HAÇI

1930 yılında Nice başpiskoposu Monsenyör Ricard öldüğü zaman, sekreteri, Papa'nın huzuruna çıkarak, ona, idam edilen Fransa kıraliçesi Marie Antoinette'in haçını verdi.

Bu haç, o zamana kadar nerelerde kalmış, başpiskoposun eline nasıl geçmişti? Oldukça tuhef bir hikâyesi vardı haçın.

Kıraliçenin rahibi, idamdan sonra haçı Toulouse hakimlerinde bir köy papazına vermiş, o da bir müddet sonra bunu yeğenine hediye etmişti. Toulouse'da oturan bu kadın hastalandığı bir sırada, manastırın rahibini çağırtmış, ona itiraflarını yapmış, sonra da masanın üzerinde bulunan eşyadan birini hâtıra olarak almasını söylemişti. Rahip eşyaların arasında ağaçtan yontme bir haçı seçince kadın:

— «İyi seçtiniz» demişti, «bu Marie-Antoinette'in önünde dua ettiği haçtır.»

Rahip bu kıymetli eşyayı geri vermek isteyince de:

— «Sizde kalsın» demişti, «Allah, sizi onu almaya sevk etti, siz muhafaza edin.»

İşte sonradan monsenyör Ricard olan, rahip Ricard bu haça sahip oldu ve onu ölünceye kadar muhafaza etti.

HAYVANLARIN İDAMI

XIV ve XV. Yüzyıllarda Fransa'da suç işleyen hayvanlare çeşitli cezalar, bilhassa idam cezası sık sık verilirdi. XIV. Yüzyılın başlarında, Chartres rahibi Jean de Garlande'ın «Bir çocuğu yiyen domuzu» idama mahkûm ettiği kesin olarak bilinmektedir.

1479 yılında da küçük bir kızın elini ve yüzünü kemiren bir domuz, o şehrin dinî makamleri tarafından asılarak idama mahkûm edilmiş, sahibi de idam hükmünün infazında hazır bulunmaya mecbur tutulmuştur. 1457'de de, Savigny hâkimi bir domuzla altı yavrusunu, beş yaşındaki bir çocuğu yedikleri için muhakeme etmiş; şahitler'in dinlenmesinden sonra ana domuzun ayaklarından asılarak idamına karar vermiştir. Yavruların, cesedi yediği tesbit edilemediği için onlar idam edilmemiş, fakat hapse mahkûm edilmiştir.

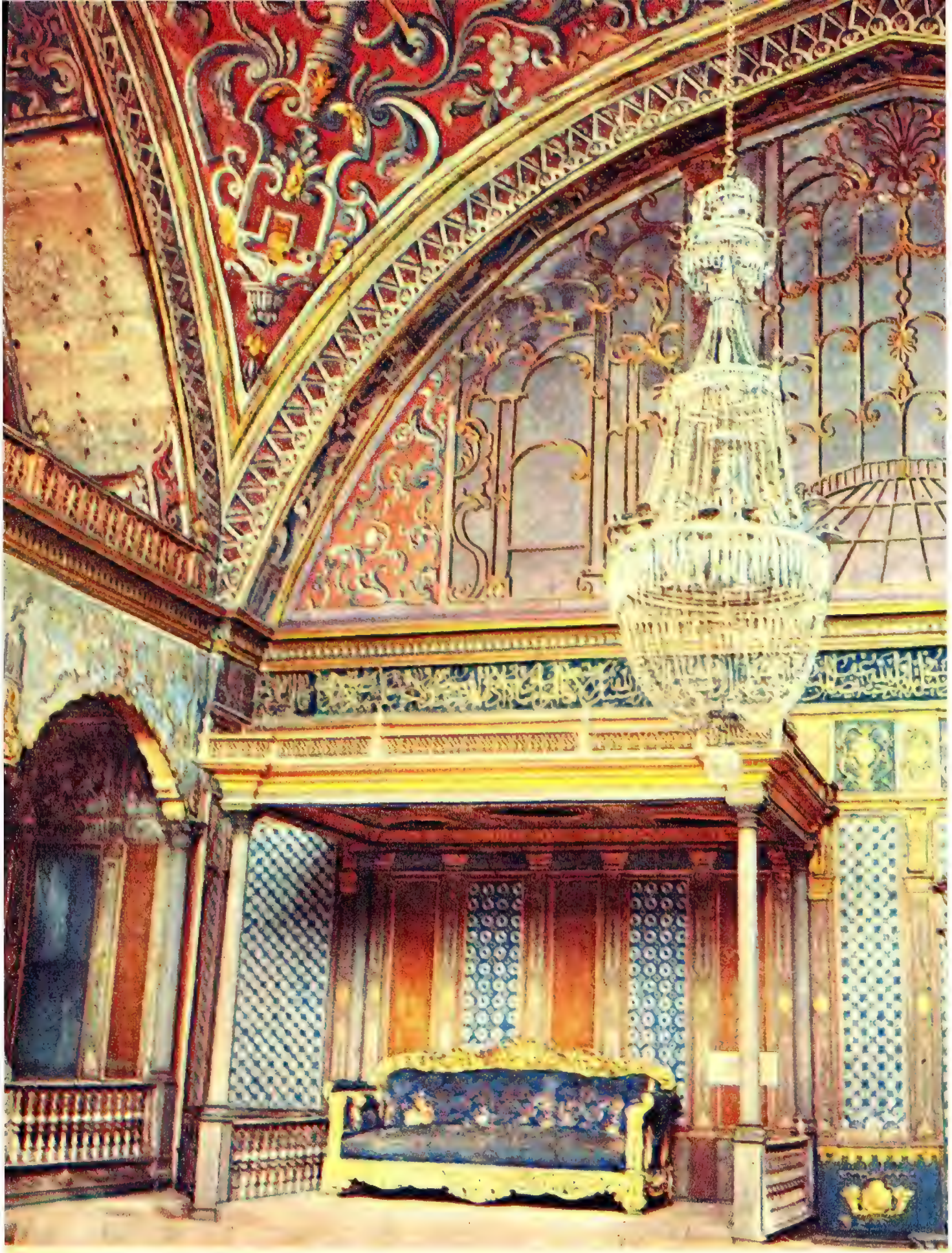

Hünkâr Sofası: Padişahların merasim ve eğlencelerde kullandığı bu salon, şimdi de Harem'in şahane köşelerinden biridir.

İstanbul saraylarında adım adım

Topkapı Sarayı

400 Odalı Sarayın HAREM'i

RÖPORTAJ : ORHAN YÜKSEL
FOTOĞRAFLAR : TAMER GÜVENÇ

TOPKAPI Sarayı'nın yıllardan beri ziyarete kapalı olan bir kısmı var: Harem. Müzenin bu kısmı, aslında sarayın en fazla alâka toplayan tarafı. Şüphesiz bu alâkanın sebeplerinden ilki, insan oğlunun saklanan şeylere karşı duyduğu meraktır. Çünkü, bir defa harem sözünün kendisinde bile ilgi çekici, merak uyandırıcı bir taraf var. Topkapı Sarayı'nın harem dairesi ise yüzyıllar boyunca, sırasında imparatorluğun kaderine tesir eden olayların geçtiği yer olması bakımından duyulan alâkayı büsbütün artırıyor. Öte yandan devamlı olarak ziyaretçilere kapalı

Dolaplı kubbeden sonra gelen bu kısım haremin giriş avlusudur. Sağda perde kapısı, yanında Haremağaları Camii'nin kapısı ve oradaki binek taşı görülüyor.

Haremağaları dairesinden bir görünüş. Burası dairenin üst katındaki koğuştur. Bu koğuşta, en yeniler bir arada yatardı.

olması, sarayın bu kısmının alâka toplamasının en büyük sebeplerinden biri. Çünkü harem dairesi açık olduğu devirlerde bile ziyaretçilere gösterilmiyor, gezmeye gelenler, haremin ancak pek mahdut bir kısmını görebiliyorlardı.

PADİŞAHLARIN EVİ

Evet, Harem Dairesi hiç şüphesiz padişahların evi demekti. Dünyayı dize getiren Osmanlı imparatorlarının hususî hayatı Harem Dairesi'nin şahane vitraylarla, çiniler, ocaklar, çeşmelerle süslü duvarlarının arasında geçiyordu. Bu duvarlar acı, tatlı ne hâdiselere sahne oldu. Padişahlar öldü, öldürüldü; mâsum şehzadelerin canına kıyıldı. Sırasında devletin varlığını tehlikeye düşürebilecek entrikalar döndü. Kelimenin tam mânasıyla her taşı bin bir hâtıra saklayan Harem Dairesi nasıl olur da bütün dünyanın dikkatini üzerine çeken bir yer olmaz.

Bugünkü Harem Dairesi, çoğunlukla, ancak XVII. Yüzyıl'dan sonra yapılan binalardan meydana geliyor. Daha önce XVI. ve XVII. Yüzyıllar'da çıkan yangınlar, eski haremi tamamen yerle bir etmiş. Zaten şimdiki Harem Dairesi, «Kışlık Harem» imiş. Eski gravürler, Sarayburnu sahillerinin çepeçevre ahşap binalarla kuşatılmış olduğunu göstermektedir. Burası Harem'in yazlık kısmı imiş. Şimdi, yerinde yeller esiyor.

Bugünkü Harem'de XVII. Yüzyıl'dan önceki yapılardan kalan, daha doğrusu orijinal olarak kalan hemen yok gibi. Devamlı olarak yapılan ilâvelerle Harem Dairesi durmadan genişlemiş. Bu bakımdan Harem'in muhtelif kısımları, oraları yaptıran padişahların adıyla anılıyor: III. Murad, III. Osman, I. Abdülhamid, III. Selim gibi.

400 ODA

Harem Dairesi'ni ilk defa gezerken, kaybolacağım diye tüylerim ürperdi. Çünkü hakikaten inanılmayacak kadar büyük ve karışık: Sayısız daireler, salonlar, dehlizler, koridorlar, gizli geçitler arasında kaybolmak işten bile değil. İlk gezişimde şöyle bir ucundan girip, öbür ucundan çıkmak için iki saat yürümek lâzım geldi. Daha sonra üç defa daha gezdim. Bu dört gezişimde, 12 saatten fazla dolaşmak suretiyle, Harem Dairesi hakkında bir fikir sahibi olabildim. Harem Dairesi öylesine büyük ve karışık...

Harem Dairesi'ni gezdiren Yüksek Mimar Muallâ Anhegger, en izbe yerlerden, Harem'in damına kadar her tarafı gösterdi, izahat verdi. Aslında Harem'in ne olduğunu anlamak için biraz da damda dolaşmak lâzım. İnsan buradan bir bakıma bütün Harem'i kuşbakışı görebiliyor.

— «Şu camlı kubbeler neresi?»

— «Orası hünkâr hamamı.»

— «Ya şu berideki camlı yerler?»

— «Cariyeler hamamı.»

— «İlerideki büyük kubbe?»

— «Orası hünkâr sofasının kubbesi. Şu kubbe de III. Murad Odası'nın.»

— «III. Murad Odası'nın tamiri bitti mi?»

— «Evet, isterseniz size kubbeyi göstereyim.»

Muallâ Anhegger'le beraber oldukça dik meyilli damda yürüyor, saçağa doğru geliyoruz. Kubbenin yanındaki küçük kapıyı açıyor. İçeri girdiğimiz anda kendimizi kubbenin içinde buluyoruz. Evet III. Murad Odası'nın kubbesinde, büyük camilerin kubbesinde olduğu gibi çepeçevre dar bir balkon var. Korkuluk öyle alçak ki, insanın bakarken başı dönüyor. Muallâ Hanım alışkın. Aşağıda şâhane bir manzara var. Renkli vitrayları, bunların arasındaki ocağı, salonun şâhane çinilerini bu yükseklikten seyretmek bambaşka oluyor. Kubbenin restorasyonu yeni bitmiş.

— «Kubbe ne kadar güzel desenlerle bezenmiş.»

— «Efendim, bu orijinal deseni bulup çıkarmak için epey uğraşmak gerekti. Çünkü üstü sonradan boyanmış. Bakın şuradaki kısmı kazırken asıl desenin motiflerini buldum.»

— «Sonra?»

— «Sonra o motiflere göre bütün kubbeyi kaplayacak desenleri 1/1 boyutunda çizdim. Ondan sonra iş tatbikata geldi.»

Başımın döndüğünü itiraf edince, Muallâ Hanım hemen kapıya doğruldu.»

Harem Dairesi'nin damından inerken çoktandır zihnimi kurcalayan bir suali sormadan edemedim:

— «Harem Dairesi'nde kaç oda varmış acaba?»

— «Vallahi ben saymadım. Fakat son derece büyük olduğu muhakkak. Öyle ki, benim bile, hâlâ görmediğim yerler oluyor. 380 oda olduğunu söylüyorlar.»

380 oda da olabilir, daha da fazla olur. Burası, saatlerce gezmedikten sonra büyüklüğü hakkında fikir edinilemeyecek bir yer.

ARKEOLOG GİBİ

— «Restorasyonu kim yaptırıyor?»

— «Maarif Vekâleti. Her yıl bir milyon liralık tahsisatımız vardır.»

Yapılan iş hakikaten böyle muazzam bir paranın sarfına hak verdirtecek derecede güzel. Harem Daire'sini eski haline getirebilmek için hem para, hem bilgi ve hepsinin üstünde sabır ve amatör bir ruh lâzım.

Dairelerden birine el attığınızı farz edelim. Burasının orijinal durumu hakkında elde hiçbir malûmat yok. O halde önce bunu tesbit etmek lâzım. Bunun için de başvurulan tek yol kazı. Evet, Harem restorasyonu tıpkı bir arkeoloji çalışması gibi yapılıyor. El atılan yerin durumunda, yapıldığı çağın hususiyetlerine uymayan bir boya, desen, mimarî şekil görülünce boyalar kazınmaya başlanıyor. Meselâ XVIII. Yüzyıl tarzındaki bir boyanın altından, XVII. Yüzyıl motifleri, onun da altından bazan XVI. Yüzyıl motiflerinin görüldüğü oluyor. O zaman restorasyon bu buluşun ışığı altında yürütülüyor.

Mimarî şekiller bakımından da durum aynı. Birçok yüksek tavanlı salonlar, sonradan ikiye bölünmüş, ilâve merdivenler, asma katlar yapılmış. Restorasyonun maksadı yapının orijinal şeklini ihya etmek demek olduğuna göre bunları tesbit etmek lâzım.

— «Her halde güç bir çalışma oluyor?»

— «Güç ve zevkli. Bakın anlatayım. Veliaht dairesinin restorasyonuna başlarken, tavanın düz oluşu ve üzerindeki desenlerin daha yeni zamanlara ait oluşu dikkatimi çekti. Burası ikiye bölünmüş, ikî kat haline getirilmişti. Bu iki katın sonradan yapıldığını anlamak zor olmadı benim için. Çünkü, dı varları kaplayan çini desenleri, pencereler, katları müstakil bir bütün olmadığını açıkça gösteriyordu Nitekim kat döşemesini bir kenarından açınca, tahminimde yanılmadığımı anladım. Fakat tavanda şüphem vardı. Orasının kubbe biçiminde olması gereki-

Haremağaları dairesinin yanında bulunan Dâr-üs-Saâde ağası dairesindeki ocak.

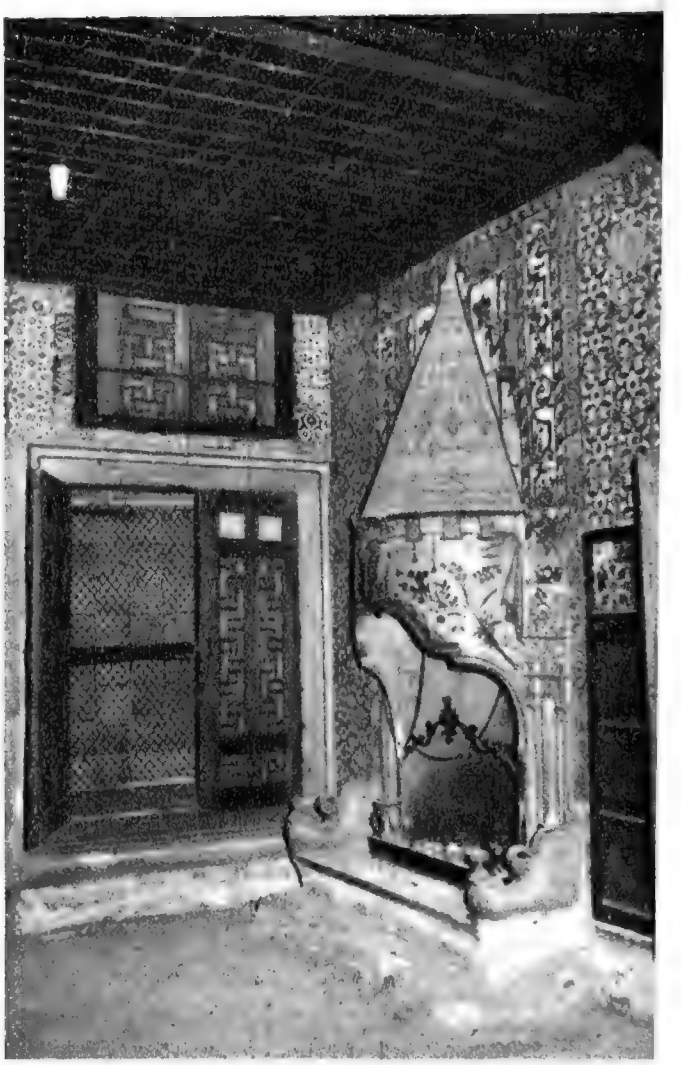

III. Selim dairesinin restorasyondan sonraki dış görünüşü.

yordu. Çünkü damda veliaht dairesine raslayan yerde bir kubbe vardı. Binanın içinde ise öyle bir kubbe görülmüyordu. Tavanı bir kenarından açınca kubbe karşımıza çıktı.»

— «Ne diyorsunuz?»

— «Evet, oda sonradan iki kata bölünmüş, bu arada kubbe de kapatılmıştı. Kubbenin desenlerini bulup meydana çıkarmak da bir başka mesele oldu.»

Gerçekten buradaki mimarî çalışma bir arkeoloji çalışmasına benziyor. Muallâ Anhegger Hanım odasında bana bulduklarını gösterdi. Yüzük, küçük bir çakı, çeşitli devirlere ait paralar ve cam kırıkları, mektup parçaları. Gösterirken:

— «Bunu birinci tabakadan buldum, şunlar ikinci tabakada bulduklarım» diye zaman ayrımını da yapmakta ihmal etmiyordu.

Çünkü, boyalarda olduğu gibi zemindeki çalışmalarda da orijinali bulmak lâzım. Bu maksatla yapılan kazı sırasında, eski devirlerde düşüp kalmış şeyler ele geçiyor.

Ele geçen mektup parçalarından biri oldukça yeni zamana ait. Mektupta şöyle diyor:

«Sizde her şeyler çoktur. Muradım bir hâtırınızı sual etmektir. Biraz elma ile portakal irsal olundu. Afiyetler olsun. Kızım Habibe Hanım, Nefise Hanım, Emine Hanım selâm eder, hatırınızı sual ederler. Oğlum Mehmed Ağa dahi selâm, dualar eder.»

Muallâ Anhegger'in kanaati çok yakın zamanlara kadar eski cariyelerin haremde oturduğu merkezinde. Bu hususta soruşturmalar yapmış. Son devre yetişen ve sarayla yakın ilgilisi olan hanımlarla konuşmuş. Onlar da Muallâ Hanım'ın bu kanaatini destekler mahiyette konuşmuşlar.

Yapılan işlerin mahiyetini anlamak için sarf ettiğimiz zamanlar Harem Dairesi'ni iyice anlamamıza yardım ediyordu.

— «İsterseniz, haremi en baştan başlayıp bir defa daha dolaşalım.»

— «Çok iyi olur, hem yapılan çalışmalar hakkında bir defa daha bilgi almış olurum.»

HAREM'E GİRİŞ

Dolaplı Kubbe: Haremin asıl giriş kapısı, Kubbe Altı'nın arka tarafına düşen kapıdır. Burası araba kapısı diye bilinir. Sultanların ve saraya mensup başka kadınların araba ile şehre çıkıp girdikleri kapı olduğu için bu adla anılır. Araba kapısından girince küçük bir medhal vardır. «Dolaplı kubbe» diye anılan bu kısım eskiden Harem sakinlerine bir çeşit çarşı vazifesi görürmüş. Zülüflü baltacılar, çarşıdan çeşitli eşyaları getirerek buradaki dolaplara ve sergiye koyarlar, harem mensupları ise bunların içinden dilediklerini seçip alırlarmış. Satın alınmayan eşya tekrar yerine gönderilirmiş. Bir rivayete göre, parasını aramak üzere buraya giren bir Yahudi tüccarı kaybolmuş, bir daha da kimse izine raslamamış.

Fıskıyeli Avlu: Dolaplı kubbe diye anılan bu her tarafı dolaplarla çevrili aralıktan geçince, karşımıza bir başka avlu çıkıyor Burası dikdörtgen biçiminde. Eskiden bir fıskıye olduğu için «fıskıyeli avlu», ya da «şadırvan» diye anılırmış. Buradaki mermer fıskıye şimdi III. Osman dairesinin bulunduğu mermer taşlığa götürülmüş. Fıskıyeli avludan hareme doğru ilerlerken sağda «kule kapısı», solda ise perde kapısı ve haremağaları camiinin kapısı vardır. Kule kapısı, adından da anlaşılacağı gibi kuleye, kubbe altının arkasında yükselen Adil kulesine çıkmaya yarar. Bu kule şimdi 42 metre yüksekliğinde, 105 basamakla çıkılıyor. Kafesli pencere burada. Padişah, Kubbealtı toplantılarını takip için buraya çıkarmış.

Soldaki perde kapısından çıkınca dik bir inişle karşılaşılıyor. Burası dar bir sokak gibi. Üzerinde haremağalarının hamamı ve kızlarağasının köşkü, iki kenarında daracık kaldırımlar var. Bu yol, keskin dönemeçler yaparak, dik bir meyille devam ettikten sonra bir kapıda son buluyor. Bu yolu padişah, kılıç alayı dönüşlerinde kullanırmış. Padişah at üstünde yolun ortasından giderken maiyeti iki yanındaki kaldırımda yürürmüş. Yolun keskin bir dönüş yaptığı yerde ölen haremağalarının gasledildiği bir gasilhane var. Fıskyeli avluda, perde kapısının hemen yanında padişahın ata binmesinde ve inmesinde kullandığı bir binek taşı var.

Perde kapısının yanındaki kapıdan haremağalarının camiine giriliyor. Şirin, küçük bir yer burası. Bu kısımdan ilerleyince kapı diye adlandırılamayacak kadar geniş bir aralıktan başka bir avluya geçili-

I. Abdülhamid'in yatak odasının önündeki sofadan bir görünüş.

yor. Burası bir öncekinden çok daha geniş bir yer. Sol tarafını boydan boya haremağaları dairesi ile şehzadeler mektebi, sağ tarafını da maşmusahip ağa ile başhaznedar daireleri kaplıyor.

Haremağaları Dairesi: İşte, Harem'in en ilgi çekici kısımlarından biri. Burası dikdörtgen biçimi bir taşlık üzerine yapılmış odalar, müstakil daireler ve koğuşlar serisi. Haremağaları taşlığına girince tam karşıda muazzam bir ocak göze çarpıyor. Daire öylesine loş bir yer ki, bir kat yüksekliğindeki bu ocak bile koğuşu zor ısıtır. Her halde burada yakılan ateş, büyük mangallarla dairelere dağıtılıyor olmalı. Duvarda bir davul ve bir falaka asılı. Davul ramazanlarda harem halkını sahura kaldırmak için kullanılırmış.

Falakaya gelince, cezaya müstahak olan haremağalarını dövmek için kullanılırmış. Kim bilir ne zamandan beri, aslı olduğu yerden indirilmeden, duvarda, olduğu yerde kalakalmış. Haremağaları falaka cezasına çarptırıldığı zaman **ocakbaşı** diye anılan taşlığa başkapı gulâmının bulunduğu yere getirilir, orada cezaları tebliğ edilirdi. Bundan sonra yere bir hasır yayılır, suçlu ağa bu hasıra yatırıldıktan sonra falakaya çekilirdi.

Haremağaları dairesi ile şehzadeler mektebinin bulunduğu avlu geniş bir taşlıktan ibaret. Burayı geçtikten sonra Harem'e giriliyor. Zaten Harem'in şimdiye kadar bahsettiğimiz kısımları asıl haremden sayılmaz. Haremin giriş kapısı bu taşlığın öbür tarafındadır.

Haremağaları koğuşuna bu taşlıktan giriliyor. Bu koğuşun taşlığında, bir de mermer kitabe var. 1669 yılında konmuş olan bu kitabede, eskiden haremağalarından biri âzad edilince, diğerlerinin aralarında üçer aylık ulûfelerini toplayarak o âzad olan ağaya vermelerinin âdet olduğu yazılı. Kitabe bu âdetin bundan sonra da devam etmesi temennisiyle son buluyor.

Haremağaları dairesinin zemin katında karşılıklı, beşer odadan on oda var. Bu odalardan üçünü, haremağaları teşkilâtında çok önemli bir yeri olan başkapı gulâmı işgal ediyor. Bunun üst katında ortancalar ve nihayet hasıllıların yerleri var. Haremağalarından önemli rütbe sahibi olanların küçük bir daire diyebileceğimiz odaları da üst katta. Çok yeni olanlar da en üst kattaki koğuşta toplu halde yatıyor.

Kızlarağasının ayrıca bir de özel köşkü var. Birkaç odalı bu köşkün bilhassa dışarıdan görünüşü çok güzel. Bina, perde kapısından dışarıya çıkan yolun üzerinde, köşebaşında. Karşısı yüksek duvarlarla kaplı, yani kör bir yerde. Öyle olduğu halde, yapısı o kadar zarif ki, insan o daracık yerde durup uzun uzun seyretmekten kendisini alamıyor. Kızlarağası dairesinin biraz üstünde haremağalarının hususî hamamı var.

Harem Dairesi'nde dikkati çeken en mühim noktalardan biri hamam boiluğu. Adım başına bir hamamla karşılaşılıyor. Haremağaları hamamı, cariyeler hamamı, valide sultan hamamı, padişahın hamamı gibi. Yeri geldikçe, yazımızda bu hamamlardan ayrı ayrı bahsedeceğiz.

Taşlığı çevreleyen duvarlar, Harem Dairesi'nin başka tarafları gibi, boydan boya çinilerle kaplı.

Şehzadeler Mektebi: Harem Dairesi'nin en güzel yerlerinden biri olan bu kısım, şehzadelerin ders gördüğü yer olduğu için adla anılagelmiştir. Son derece müzeyyen salonlar ve koridorlarla süslü olan şehzadeler mektebinin hemen yanında Kızlarağası Dairesi bulunur. Sarayda çok önemli bir yeri olan bütün haremağaları teşkilâtının başındaki kızlarağasının dairesi, gerçekten kendi şanına lâyık olacak derecede güzel, haremin en güzel yerlerinden biri. İç içe iki odadan ibaret olan bu dairedeki ocağın Avrupa işi çinileri ve ocağın umumî yapısı başlıbaşına bir sanat eseri değerindedir. Duvarları baştan başa çinilerle kaplı olan bu küçük daire gerçekten kızlarağasına lâyık. Çünkü kızlarağası, yani Dâr-üs-Saâde

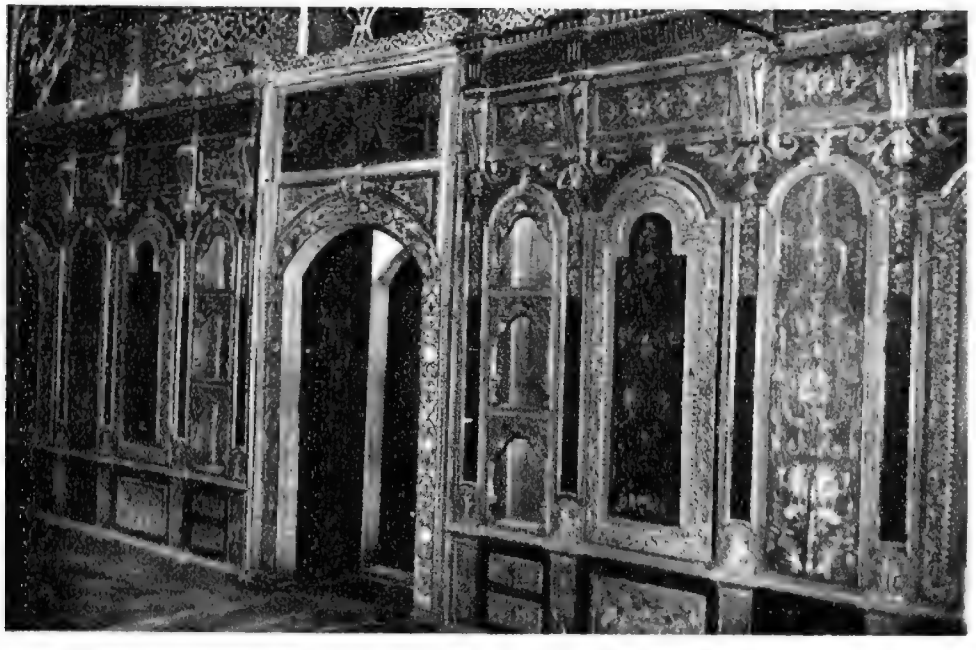

Şehzadeler Mektebi. Haremin haremağaları dairesine bitişik olan bu kısmı, son derece müzeyyen... Sıcak bir havası var.

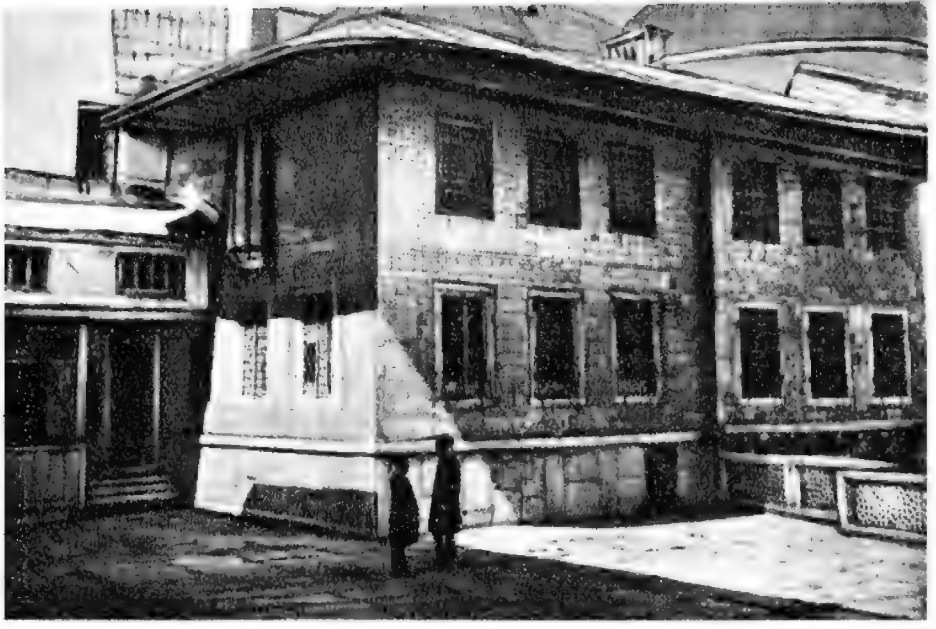

Veliaht Dairesi ve önünde iki haremağası. Burası eski metinlerde «mermerlikte iki köşk» diye geçiyor. Restorasyondan önce böyleydi.

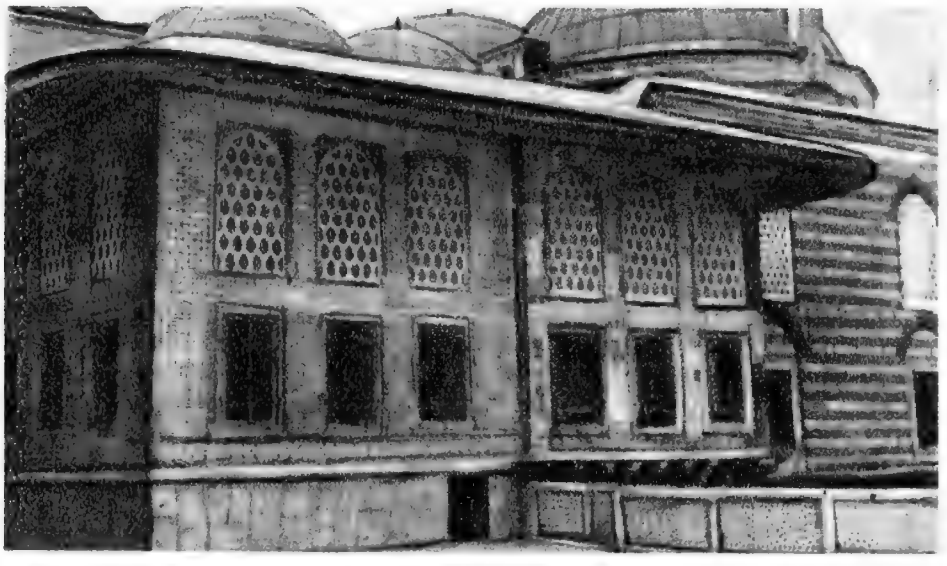

Aynı yer restorasyondan sonra. Dikkat edilirse üst kat pencerelerin orijinal hale getirildiği, çinilerde yeknesaklığın sağlandığı görülür.

Ağası'nın rütbesi vezir (mareşal) rütbesine eşitti, «devletlû, inayetlû» diye anılırdı. Şehzadelerin tahsiline nezaret etmesi de ona ayrı ehemmiyet verirdi.

Kızlarağası dairesinde olsun, şehzadeler mektebinde olsun altın yaldızlı nakışlar, paha biçilmez çinilerle kaplanmamış duvar yoktur. Hangi tarafa bakarsanız bakın, kendinizi gerçekten bir sarayda hissedersiniz.

Şehzadeler mektebi üç kubbe ile örtülüdür. Bu kubbeler de harikulâde bir tezyinatla süslü olduğu gibi mektebin duvarları da birer işçilik şaheseri olan küçük girintiler ve dolaplarla süslüdür Buradaki ocak da bir başka sanat eseridir, dakikalarca bakılsa seyrine doyulmaz.

Hazinedar Dairesi: Bu kısmın karşısında başmusahip ve hazinedar daireleri vardır. Hazinedar ağa, kızlarağasının muavini durumundaydı. Terfi edince kızlarağası olurdu. Bu bakımdan harem teşkilâtında önemli bir yeri vardı. Başmusahip de sık sık padişahla temas eden, onunla sohbet eden bir kimse olmak bakımından önemliydi. Haremağaları dairesinin bulunduğu avlunun karşı tarafını işgal eden bu dairelerden her ikisinin yapısı da hususî bir itina ve güzellik arzediyor. Ancak buralar henüz restore edilmemiş.

CÜMLE KAPISI VE CARİYELER DAİRESİ

Bu avlunun sonunda iki kapı vardır. Sağdaki küçük geçit kuşhane kapısı, karşısındaki, şahane işlemeli mermerli kapı da haremin cümle kapısı. Kuşhane kapısından girince sağda, önü parmaklıklı, üstü kemerli pencere gibi bir yer var. Söylendiğine göre Kösem Vâlide-Sultan burada öldürülmüş.

Cümle kapısından girince, gene geniş bir taşlıkla karşılaşıyoruz. Bu defa taşlığın üstü örtülü. **Nöbet yeri** diye anılan bu kısım, eskiden, haremağalarının devamlı, nöbet tuttukları yermiş. Dikdörtgen bir taşlık olan nöbet yerinde üç kapı var. Bunlardan tam karşıya gelen kapıdan geçince bir koridora giriliyor: Burası **Altın Yol** diye tanınmış. Nöbet yerinin kuzey batıya raslayan tarafında ise iki kapı daha var. Bunlardan biri **Valide Taşlığı** diye anılan avluya, diğeri de cariyeler koğuşuna giden koridora açılıyor. Yani cariyeler koğuşu hemen haremin girişinde.

Ancak, Harem Dairesi'ndeki cariye koğuşları yalnız buradakinden ibaret değil. Buradaki koğuşların batı-

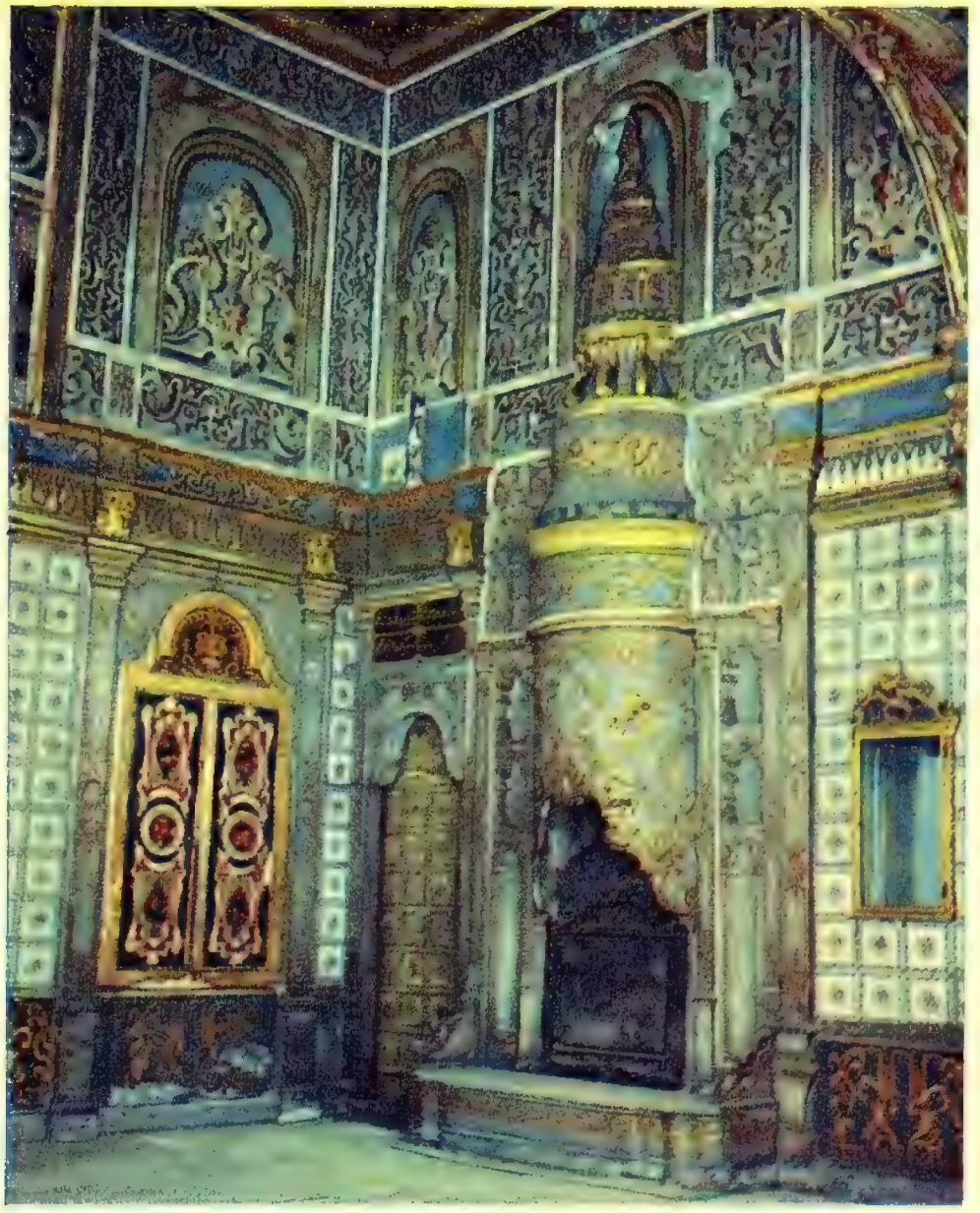

Şahane çinileriyle tanınan III. Sultan Murad dairesinden nefis bir köşe

sında geniş bir daire daha var.

Nöbet yerinden cariye dairesine açılan kapıdan, önce bir koridora giriliyor. Bu koridorun bir kenarında, duvar boyunca uzanan raflar var. Bu raflar, cariyelerin yemeğini koymak için kullanılırmış. Nöbet yerinden cariyeler dairesine giden koridora açılan tarafta bir kapı olduğu gibi, koridorun öbür ucunda da bir kapı var.

Rivayete göre, cariyeler, bazan yemeklerini bu koridordaki rafa koymak için gelen haremağalarına saldırır, onlarla oynaşmak isterlermiş. Bunun için bir tedbir olarak bu kapıları koymuşlar. Yemek zamanı gelince, önce cariye taşlığı tarafındaki kapı kapanıyor; yemekler konuyor, sonra nöbet yerine bakan kapı kapatıldıktan sonra, cariyeler tarafındaki kapı açılarak yemeklerin alınması sağlanıyormuş.

Nöbet yerinin valide taşlığına açılan kapısından bakınca, bu kısmı çevreleyen valide dairesinin şâhane çinileri göz kamaştırıyor.

Topkapı Sarayı ve Sarayburnu'nun bir minyatürü. Topkapı Sarayı'nı gösteren minyatür; XVI. Yüzyıl'ın ilk yarısında Matrakçı Nasuh tarafından yapılmıştır.

Gelecek sayımızda
ALTIN YOL

XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti

İMPARATORLUĞUN DEVLET RİCALİ

Yazan: P. G. İnciciyan

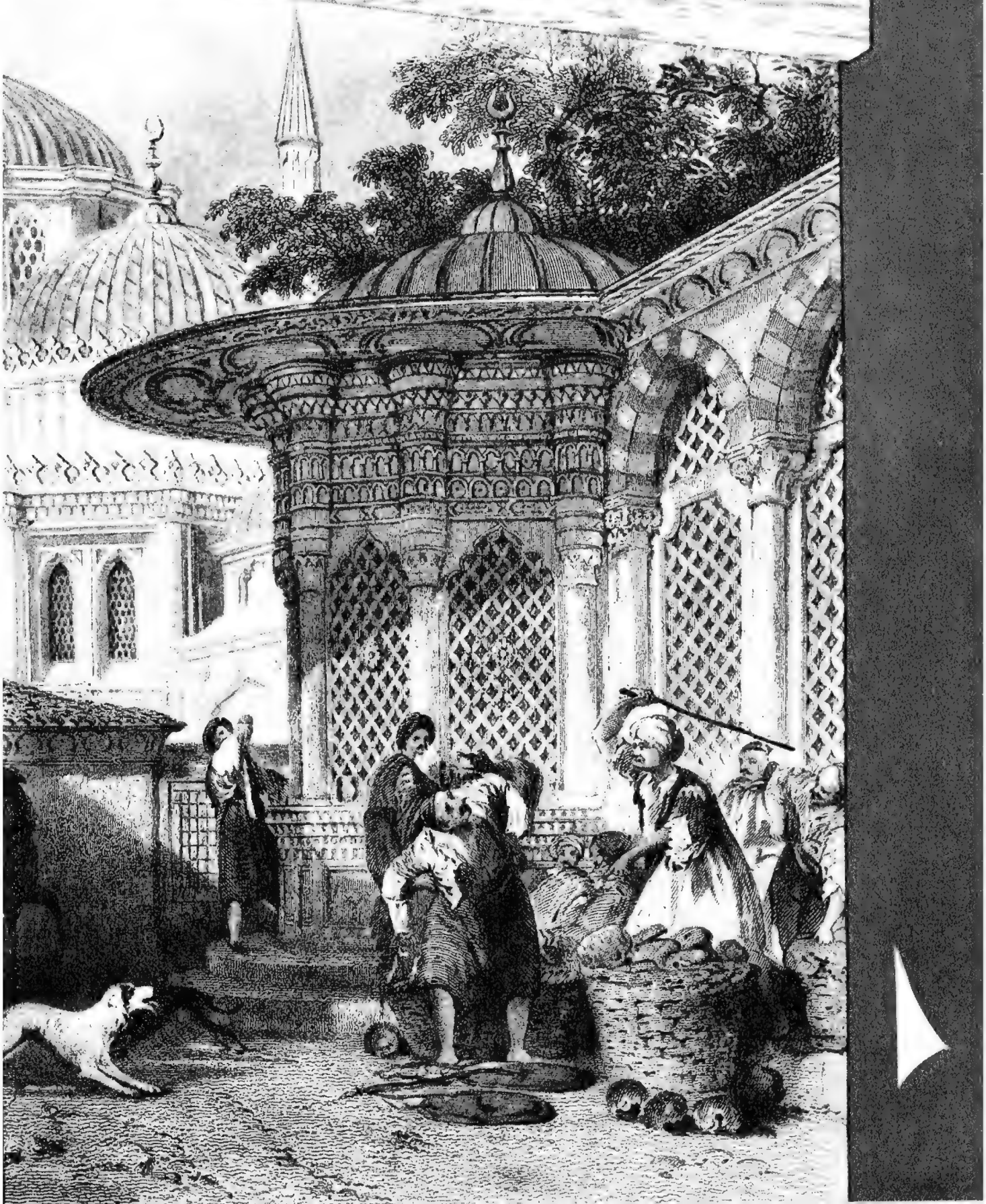

Sağdaki minyatür bir sadrâzamı gösteriyor, aşağıda solda, kısaca Reis Efendi de denen Reisülküttab (dışişleri bakanı); sağda Dîvân-ı Hümayun baş tercümanı

VEZİR'İN hususî hizmetinde bulunan ve **Vezir Çukadarı** denilen kimseler şehri dolaşarak vukuat hakkında kendisine malûmat verir ve şehrin mahkemelerinde görülen dâvalardan daha ziyade derinleştirilerek Vezir huzurunda görülmesi gerekenleri Kapıya sevkederler.

ŞEHRİ TEFTİŞ

Haftada üç defa, vezir, kim olduğunu belli etmeden bizzat şehre çıkıp gezerek her şeyi gözüyle görür ve kabahatiileri cezalandırır. Vezir şimdi alay ile gezmemektedir. Halbuki eskiden aydan aya sıra ile mahalleleri gezerek şehrin intizamında olup olmadığını, ekmek tartı ve fiyatlarını vesair erzakı teftiş ederdi. Bu esnada Kapı memurlarından başka diğer memurlar dahi kendisine refakat ederlerdi. **Kol dolaşması** denilen bu teftiş esnasında evvelâ başında perişani bulunan «subaşı» ile başında süpürge (yani tüylü serpuş) olan «asesbaşı» at üstünde oldukları halde yan yana gidip maiyetleri yaya olarak ve başlarında üsküf, yani keçe bulunduğu halde onları takip eder. Sonra «çardak çorbacısı» başında gene süpürge olduğu halde ve yanında İstanbul kadısının kethudası, başında perişani ile her ikisi de at üzerinde gelirler. Sonra başlarında mücevveze (bir nevi kavuk) ile süvari çavuşlar, sonra başında selimî olduğu halde ve at üzerinde «çavuşbaşı ağası, ondan sonra başında aref ile «İstanbul efendisi», selimî serpuşu ile «yeniçeri ağası», yanında iki sıra üzere başlarında üsküf ve bellerinde seraser kuşak bulunan mumcular yürüyerek ve Kapı Kethudaları çift çift onları takip edip sonra ihtisap ağasının maiyeti olan Kol Oğlanları gelirdi.

Muhtesip dahi denilen «ihtisap ağası» başında perişani ve orta kuşaklı, yani kuşak üzerine başka bir şey giymemiş olduğu ve elinde bir asâ bulunduğu halde vezirin sağ tarafına doğru önden yürüyerek hareket edip teraziyi taşıyan dahi keza vezirin önünden olmak üzere ve iki tarafında **şatır** bulunduğu halde Saraçbaşı ile yan yana yürür. Bunların arkasından at üstünde olduğu halde başında selimî ve üzerinde erkân kürkü ile gelen vezirin sağ üzengisinde süpürge serpuşuyla **«muhzırbaşı»** ve sol üzengisinde eğri serpuşuyla **«bostancılar odabaşısı»** bulunurdu. Başlarında üsküf ve muhzır ağanın yoldaşları olan yeniçeriler de âdet üzere kalabalık olarak bunları takip edip, ellerinde bulunan aletleri vurarak Vezir'in emrettiği cezaları tatbik ederler. Keza Kethudaları, cebeci, topçu ve toparabacıları, çavuşları dahi ağalar ile birlikte vezirin yedeğinde bulunurlar. Satıcıları teftiş etmek üzere vezir attan ineceği vakit yeniçeri ağası attan indirir ve muhtesip ağanın elinde bulunan asâyı alarak Vezir'e takdim ederdi. İşbu olay ile devir ve teftiş etmek âdeti şimdi kalkmış bulunduğu gibi yukarıda beyan edilen yeni hükümet meclisi teşekkül ettikten sonra Vezir'in bazı salâhiyetleri tahdit olunmuştur.

VEZÎR-İ ÂZAMIN ÂKIBETİ

Vezir'in ikbal ve şevketi büyük ve iftiharı mucip olduğu nispette sonu da kötüdür. Çünkü bu makamda ne kadar müddet kalacağı kendisince belli olmamakla beraber bunun kısa olacağını bilir. Ragıp Paşa'nın yedi sene, İbrahim Paşa'nın on iki ve Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'nın on beş sene sadarette kalmaları fevkalâde bir keyfiyet olup vezirler arasında eceii ile vefat etmiş olanlar pek azdır. Sadaretten ayrıldığı haberinin vezire kapıcılar kethüdası tarafından verilmesi âdetten olup bu zat padişah namına mührü ister. Bu isteği ölüm takip etmezse kendisini bahtiyar sayar. Bununla beraber behemehal İstanbul'dan sürülür, başlıca erkândan biri onu sürgün yerine götürür ve ailesiyle görüşmesine katiyen müsaade edilmez. Malı, mülkü hazine namına müsadere edilmezse bu kendisine büyük bir lûtuf olup ekseriya bu mallar halefierinin takibatından kurtarılarak taşrada bir paşalığa tâyini için sarf edilir. Saray-ı hümayunda taraftarları bulunduğu takdirde bunların dostluğu ve gizli yollar ve çarelerle mümkün olursa vezarete iade olunmak üzere tekrar İstanbul'a getirilir, yoksa bir daha İstanbul'a gelemez.

KAPI RİCALİ

1. **KETHÜDA BEY, YAHUT KÂHYA BEY:** Vezîr-i âzamın vekili olduğundan gerek İstanbul'a, gerek taşraya ait olup kapı tarafından alınan siyasî, idarî, askerî ve millî kararların bunların elinden geçmesi lâzım olduğu gibi Vezir'ln hususî ve alenî emirleriyle taşraya gidecek veyahut taşradan gelecek her nevi emirnameler ve evrak da bu zat tarafından görülür. Kethüda beyin asıl vazifesi İstanbul içinde devlet karar ve icraatını yerine getirmek olup, vezirin tebdili kıyafetle şehirde gezdiği veya başka bir iş için Kapı'dan ayrılması halinde Vezir'in makamına geçer. Hükümetin idare merkezi demek olan mezkûr kapının muhafazası da ona aittir. Vezir'e yalnız saray-ı hümayunda divan akt edildiği günler refakat edip o da yalnız sarayın ortakapısına kadar gider ve sonra derhal kapıya döner. Ve bütün hükümet ricali, askerî kumandanlar sarayda, içtima halinde bulunduğu ve hariçte idarî işlerle meşgul olacak kimse bulunmadığı bir zamanda bütün şehrin muhafazasına nezaret eder. Kâhya Bey üç tuğlu vezirlerden olup her hafta kapdanpaşa ve yeniçeri ağası ve rikâp ağaları resmen vezîr-i âzama bağlılıklarını arz etmek üzere Kapı'ya geldiklerinde Kâhya Bey'in dairesine de girerek saygılarını sunmaları usuldendir.

2. **REİS EFENDİ:** Vazifesi 1: Ecnebi devletlerle olan münasebetleri tanzim etmektir. Devletlerin hudutları, harp ve diğer milletlerarası ihtilâflar hakkında sefirlerle görüşür. 2: Divan-ı hümayun kaleminin başkâtibi olduğundan kendisine «reisülküttap efendi» dahi denir. 3: Padişaha yazı ile malûmat verilecek şeyler hakkında vezîr-i âzamın müşaviridir. Bu sebeple devlet iş ve muameleleri hakkında malûmat vermek ve padişahın emir ve iradeleri dolayısıyla yazılan telhisi ve takriri kaleme almak vazifesi kendisine aittir. Reis efendinin mevkii defterdar efendiden aşağıda ise de bütün hocaların ve kâtiplerin başı ve âmiridir. Her hafta arzı ubudiyet için Kapı'ya gelen zatlar arasında yalnız rikâp ağaları kâhya beye hürmetlerini arz ettikten sonra reis efendiye de saygılarını bildirirler.

Yukarıda adı geçen divan-ı hümayun kalemi üç büyük kısma ayrılmıştır. Şöyle ki:

Birinci kısım: **BEYLİK KALEMİ**: Alelûmum fermanlar, emirnameler ve siyasî, cezaî, idarî ve dinî işlere ait bütün kararlar işbu kalemde yazılır. Malî işlere dair hususlar ise defterdar efendiye aittir. Mülkî ve askerî bütün kanunların muhafazası da bu kalemin vazifelerindendir; sulh akdine, ticarî münasebetlere, muahedelere, mukavelelere, meclis müzakerelerine ait her nevi evrak ile ferman ve berat suretleri orada saklanır.

İkinci kısım: **TAHVİL KALEMİ**: Devlet erkânının nasp ve tâyinlerine dair fermanlar ve paşaların, mirimiranların, mirlivaların beratları ile vilâyetlerden birinin idaresi verilmek üzere yazılan **tevcih** veyahut **zapt fermanları** dahi burada yazılır. Mollaların **tevcih fermanları** dahi bu kalemde yazıldığı gibi asker olan sahiplerinin gaip bulunduğu için hükümet tarafından idare olunan araziye ait **tahviller** dahi işbu kalemde yazılır. Mezkûr tahviller daima defterhanede saklanıp mukabilinde **Tezkire** denilen başka kâğıtlar verilir ve bu tezkirelere binaen Beylik Kalemi'nden yeni intihap olunan askerlere gereken beratlar gönderilir.

Üçüncü kısım: **RUUS KALEMİ**: Kapıcılarla kalemlerde bulunan bütün kalfa ve kâtiplerin ve müderrislerle kapıcıbaşıların, mütevellilerin, haremeyn vakıflarının, ruhanî memurlar olan şeyhlerin, kâtiplerin, imamların, müezzinlerin ve İstanbul'da bulunan padişaha ve halka mahsus camilerde hademelik eden kayyumların ruusları bu kalemden yazılır. Mezkûr ruuslardan haremeyn vakfına ait olanlar deftere geçirildikten sonra defterdar kapısının her iki kaleminde hıfz edilerek mukabillerinde verilen tezkerelerle maliye kaleminden berat alınır. Cebecilerin, topçu ve kumbaracılar vesairenin **vezaife** tâbir edilen mevacip maaşlarına ait tezkereler gene bu kalemden verilir. Devletin parasından bir kısmının şehir ahalisinden muhtelif sınıfların fukarasına verilmesi Osmanlı kanunları icabından olduğu için İstanbul'da vazife alanların miktarı binlere yükselmektedir.

Yukarıda adları geçen üç kalemde 120 kâtip muavini bulunup bunlara **Divan Kâtibi, Şakirt** ve **Çırak** derler. Gedikli adı verilen divan kâtipleri ve şakirtlerden her birinin beratı olup kendilerine kayd-ı hayat şartıyla hayli miktar varidat getirir zeametler verilir. Harp esnasında bunlar Seraskerleri takip etmeyip Sancak-ı Şerif ile birlikte Padişah'ın veyahut Vezir'in maiyetinde bulunurlar. Gedikli kâtiplerinin sayısı eski âdet gereğince 50 olup şakirtlerinki 20'dir. Geri kalan şakirtlerin ise yalnız fermanları olup sadece bu fermanların temin eylediği menfaatle yetinirler.

Arz edildiği gibi başında reis efendinin bulunduğu bu divan-ı hümayun kalemi ile defterdar efendinin maiyetinde bulunan defterdar kalemi ve defter eminin emrinde bulunan defterhane, Osmanlı Hükümeti'nin üç kalemini teşkil edip bunların cümlesine birden **Aklâm-ı Padişahî** denir.

3. ÇAVUŞ BAŞI: Bunun vazifesi başlıca dörttür. Birincisi: Muhakeme ve emirlerin infazı ve cezaların tatbiki hususunda sadrâzamın vekili olup âdi ve siyasî suç işleyenlerin tevkifi, haklarındaki cezanın tatbiki ve mahkûm olanın iddia sahibine olan borç ve vazifelerini ifaraya zorlamak, Çavuş Başı'ya ait olduğundan her türlü dâva, tahkikat, suçlar ve ticarî ihtilâflar ile meşgul olur. Kapıda divan toplandığı günlerde çavuş başı vezirden önce gelerek vezirin sandalyesinin sol tarafına ve sedirin ucuna doğru oturup vezirin huzuruna çıkmak isteyenleri çağırır ve ufak tefek işleri kendisi halleder; büyüklerini vezirin huzurunda bakılmak üzere sıraya koyar; hulâsa eder ve mümkün olduğu kadar işi kolaylaştırır. Kendisine verilen arzuhalleri muvafık ve makbul görürse tezkirecilerine sah çektirir ve böylece bu arzuhaller ferman hükmünü kazandığından ait olduğu mahkemeler bu senetlerin sahiplerini dinlemeye ve ilâm vermeye mecburdurlar. İlâmı yalnız ulema verebilir; icradan önce gene çavuş başına getirilerek üzerine tezkereci tarafından **mucibince amel** yazılır. Bu muamelelerin hepsi vezirin icra edeceği mu-

Vezîr-i âzamın uşağı:
Şatır.

Bir bostancı subayı

hakemeyi kolaylaştırmak için olup bu babda bizzat vezir tarafından bir karar verilmedikçe ilâm yerine getirilemez ve vezirin verdiği kararı gördükten sonra çavuş başı sah keşide eder. Bu suretle **emr-i âlî** olan ilâmın icraya konması mecburî olup icranın temini de çavuş başıya aittir. Bundan dolayı her hususta vezire hesap vermeye mecbur olup müşkülâta uğrarsa keyfiyeti ve mühim işlerin icra ve tesviye edildiğini arz ve emirlerini alır.

Çavuş başının maiyetinde 630 memur vardır. Divan çavuşu adı verilen bu memurların başlıca işi iddia sahiplerini mahkemeye sevk edip ilâm çıkıncaya kadar beklemektir, çünkü ilâmlar dâva sahiplerine bunların vasıtasıyla tebliğ olunur. Çavuş başının emri altında keza muhzır ağa, asesbaşı ve subaşı ile icraya, tevkife, bağlamaya, hapse ve sürgüne göndermeye memur olan kimseler vardır. Ancak bunlar şehir ahalisine müdahale edip askerlerin işledikleri cürümlerin cezalandırılması hususu gene asker sınıfına aittir.

Çavuşbaşının ikinci vazifesi malikânelere (bu hususta aşağıda bilgi verilecektir) nezaret etmek olup sahipleri tarafından malikânelerin başkalarına devri ve ferağı bunların eliyle ve bu hususta verecekleri arzuhal ile fâriğ olanın berat üzerine keyfiyetin kayıt ve tasdiki suretiyle icra olunur. Bu iş için çavuş başının maiyetinde 200 nefer **gedikli zaim çavuşu** kullanılmaktadır.

Çavuş başının üçüncü vazifesi, yabancı elçileri şehre kabul etmektir; bunlar hususî merasim ve debdebe ile geldikleri takdirde onları ikametgâhlarına götürdüğü gibi Vezir'in yanına gitmeleri için de Veziriskelesi'nden Paşakapısı'na kadar maiyeti ile birlikte onlara refakat eder. Padişahın huzuruna kabul edildikleri vakit keza onlara refakat edip sefirin sağ tarafından giderler ve huzura kabulden sonra dönüşte artık beraber gitmezler.

Çavuş başının dördüncü vazifesi, divan toplandığı ve saray-ı hümayunda kabul resmi icra edildiği vakit **divan beyi** vazifesini görüp her şeyi bizzat tanzim etmektir. Bu vazifede kapıcılar kethüdası ile müşterek olup ikisi de aynı kıyafeti giyerler. Yani üzerlerindeki **üst kürkü** gümüş çiçekli kırmızı kumaştan olup **Mîr Alem** (*) ve altı birinci Kapıcıbaşı'larının olduğu gibi ellerinde vazifelerine mahsus olmak üzere başı top şeklinde gümüş asâ bulunurdu.

Kısacası, Osmanlı Hükümeti'nin idaresi umumî olarak haklarında yukarıda izahat verdiğimiz üç erkâna verilmiş olup bunlar sadrâzamın mutlak emriyle hareket ederler. Eski devirlerde bunların her üçü de, hele kethüda beyle reis efendi sadrâzamın hususî memurları gibi (**) sayılırdı. Sultan üçüncü Ahmed'in veziri İbrahim Paşa devrinde bunların mevkii yükseldi ve maiyetleri memurların âmirleri oldular. İşlerin idaresi ve rütbe hususunda bu kadar büyük olmalarına rağmen devletin büyük divanında âza olmayıp o divana katılmaları zahiridir. Öyle ki kâhya bey ve reis efendi oraya girdikleri halde bir hükümleri yoktur. Bundan dolayı kâhya bey divan toplandığı sırada hocalar tarafında aynı kilim üzerinde ve sofanın alt tarafında oturduğu gibi reis efendi dahi aynı kilim üzerinde Vezîr-i Âzam ile Şeyhülislâmın ön tarafında yer alarak meclisin toplanması ve müzakere sebeplerini ilâm ve bu babdaki evrakı okuyarak müzakereleri zapt eder.

4 VE 5. BÜYÜK VE KÜÇÜK TEZKERECİ: Bunların her ikisi bir suretle çavuş başının maiyetinde olup sanki bütün günlerini ve bilhassa sabah vakitlerini onun odasında geçirirler. Biri sağında, diğeri solunda durur. Çavuş başına çıkacak dâvacılar önce büyük ve küçük tezkereciler tarafından kabul edilip ehemmiyetsiz olanlarını ayırır, ehemmiyetlilerini sıraya koyar ve meseleyi hulâsa ederek dâva sahiplerini biri sağda, diğeri solda olmak üzere ikiye boldükten sonra çavuş başının huzuruna çıkarır ve dâvalara ait bütün evrakı okurlar (Çavuş başının divanı için yukarıda gerekli tafsilât verilmiştir).

Büyük ve küçük tezkereciler, çavuş başının dairesinde yapmakla mükellef oldukları vazifeyi aynen vezir tarafından kapıda veya saray-ı hümayunda akt edilen divan esnasında ifa ederler.

Gelecek Sayımızda:

Kâhya Bey'in Memurları

(*) Kapıcıbaşılarının büyüklerine Mir Alem denir. (Müelifin notu)

(**) Bugün Kâhya ve Divan Efendileri'nin taşra paşalarının hususî memurlar ısayıldığı gibi.

Bir

Amerikan birlikleri geldiği zaman Saint-Lô bu haldeydi.

SAİNT-LÔ, Manche denizi yakınlarında bir Fransız kasabasıdır. Burası II. Dünya Savaşı'nda düşman işgalinden ilk kurtulan yerler arasındadır. Ancak kasabanın geri alınması Almanlar'ın henüz kuvvetle savunduğu bir devreye tesadüf ettiği için çok kanlı geçmiş ve şehir büyük tahribata uğramıştır.

Normandiya çıkarmasının üzerinden henüz bir ay geçmişti. Temmuz'un ortalarına doğru 29. Amerikan tümeninin Saint-Lô'ya yaklaşmakta olduğu haberi geldi. Bu tümene bağlı 116. alayın 3. taburu Saint-Lô'ya en yakın birlikti ve şehri kurtarmak vazifesi bu birliğe düşüyordu.

3. Tabur kumandanı Binbaşı Thomas Howie, siperdeki bir dinlenme anında, yanındaki emir subayına:

— «Şu ayağımdaki postalları görüyor musun?» dedi. «Amerika'dan beri bunları giyiyorum. İllallah artık, bunlarla gez, bunlarla savaş, bunlarla dinlen... Artık yeni pabuç olmadan bir savaşa daha girmeyeceğim.»

— «Fakat şimdi yeni bir pabuç nasıl bulursunuz?»

— «Şaka etmiyorum. Kalk, ne yaparsan yap.»

Subay, emri iletmek üzere yerinden kalktı. Thomas Howie de İncil'ini açarak okumaya başladı.

Ertesi sabah erkenden taarruz hareketine devam etmeleri lâzımdı. Akşam olup da ortalık kararınca, özel siperine geçti. Burası aydınlatılmıştı. Karısına ve altı yaşındaki kızına bir mektup yazdı.

Şehri Kurtaran Ölü

Yaşanmış Olaylar

Binbaşı Howie'nin Saint-Lô'daki büstü.

Sabahın 4.30'unda, binbaşı hücum emrini vermişti. Birer birer siperlerinden fırlayan Amerikan askerleri, Alman siperlerini ele geçirmeye başladılar. Bir buçuk saat sonra sabahın altısında 3. tabur, Madeleine ile irtibat kurmuştu. Madeleine, Saint-Lô yolunda bir köydü. Burası daha önceden başka bir istikametten gelen 2. tabur tarafından işgal edilmiş bulunuyordu.

Gerçi, Madeleine'e önce 2. tabur gelmişti, ama buraya gelinceye kadar verdiği savaşlarda çok ağır kayıplara uğradığından daha fazla ilerlemeye imkân bulamamıştı. Bu duruma göre, 3. tabur taarruza devam ederek Saint-Lô'yu kurtaracaktı. İki taburun komutanları hemen toplanarak bir konuşma yaptılar.

Binbaşı Howie, vakit geçirmeden taarruz etmek niyetindeydi. Çünkü Almanlar toparlanacak kadar vakit bulurlarsa şehri almak güçleşirdi. Halbuki şimdi onları takip ederse, şehri ele geçirebilirdi. Tam bu sırada düşmanın bir topçu atışı başladı. Her taraf hallaç pamuğu gibi atılıyordu. Bu gibi şeylere alışık olan askerler hemen siperlerine çekildiler. Binbaşı Howie, sıçraya sıçraya siperler arasında dolaşıyor:

— «Hemen buradan gideceğiz,» diyordu, «çok geçmeden Saint-Lô'da olacağız.»

Sonra alay merkeziyle temasa geçmenin yollarını aradı. Temas kurulur kurulmaz konuşmaya başladı:

— «2. taburun ileri harekete devam edecek hali yok. Büyük kayıplara uğramışlar. Bizim Saint-Lô'ya gitmemiz lâzım. Tamam mı? Çok geçmeden oradayız.»

Telefonu kapatırken arkadaşlarına dönerek:

— «Gidiyoruz,» dedi, «çok geçmeden oradayız.»

Sonra, Howie subaylarını etrafına topladı, onlara Saint-Lô'ya yapacakları taarruz hakkında izahat vermeye başladı. Tam bu sırada yanıbaşlarında patlayan bir top mermisi toplantının yarıda kesilmesine sebep oldu. Patlamanın şiddetinden hepsi bir tarafa dağılmıştı. Etraf sakinleşince binbaşının elleriyle göğsünü tuttuğu görüldü. Emir subayı hemen koştu.

Binbaşı kesik kesik:

— «Yaralandım,» diyebildi.

Emir subayı onu kollarına alarak emin bir yere götürdü. Bir müddet kollarından bırakmadı. Aklından: «Yazık, yeni pabuçlarını giyemeyecek,» diye geçiriyordu.

Birkaç saat sonra, tümen karargâhı hâdiseyi öğrenmişti. Kurmay başkanı, tümen komutanı general Gerhardt'ın karşısına çıkarak:

— «Generalim,» dedi. «Tom Howie öldü. 3. taburun hücumunu geri bırakmak zorunda kalacağız, korkarım.»

Amerikan birlikleri hücumda.
Amerikan zırhlı tugayı Saint-Lô'ya giriyor.
Binbaşı Howie'nin cesedi Kızılhaç işaretli arabadadır.

Gerhardt üzüntüsünden cevap veremedi. Evet, hem üzülüyor, hem hırslanıyordu. Tom Howie'yi şahsan tanıdığı ve sevdiği için üzgündü, öte yandan tümeninin uğradığı ağır kayıplar da onu deliye çeviriyordu. Almanlar'ın bu çevrede tutunmasını önlemeliydi artık. Hemen zırhlı tugay kumandanı general Cota'yı çağırttı:

— «Beni dinleyin,» dedi. «Tom Howie'nin son sözü 'çok geçmeden oradayız' olmuştu. Onun sözünü tutmamız lâzım. Zırhlı tugay hemen Saint-Lô'ya yürüsün. Tom Howie'yi de beraber alın. O sizi Saint-Lô'nun göbeğine kadar götürecektir.»

Ertesi sabah Saint-Lô sakinleri arasında kulaktan kulağa bir haber yayıldı. Amerikan tankları şehre geliyormuş. Herkes bir anda sevinçten deliye döndü.

— «Geliyorlar, bugün gelecekler...»

Bunun üzerine, o güne kadar çeşitli bombardımanlarda büyük kayıplar veren Saint-Lô ahalisi, her türlü tehlikeyi göze alarak saklandıkları yerlerden çıktı. Harabeler arasından, geliş yolunu gözetlemeye başladılar. Evet, çok uzaklardan bir toz bulutu yükseliyordu. Şehre doğru yaklaşan bir toz bulutu. Zaman zaman siyah bir duman sütununun toz bulutunun üstüne yükseldiği görülüyordu. İsabet alarak yanan tanklardı bunlar.

Nihayet zırhlı tugay şehre vardı. Bitmek tükenmek bilmeyen diziler halinde şehre giren tanklar, her türlü Alman mukavemetini yok ettiler. Ahali sokaklara dökülmüş, kurtarıcılarını sevinç göz yaşlarıyla karşılıyordu.

Birden hepsi de tuhaf bir olaya şahit oldular. Yeşile boyalı bir ambulâns ağır ağır şehrin meydanına doğru ilerlemeye başlamıştı. Arabanın arkasında jeepler ilerliyordu. Ambulâns harabeye dönen meydana gelince ağır hasara uğramış kilisenin önünde durdu. Hemen fırlayan askerler ambulânsın kapısını açarak bir sedye çıkardılar. Bayrağa sarılı sedye harabeye dönen kilisenin mihrabına kondu. Bu sedyede Binbaşı Thomas Howie'nin cesedi vardı. Binbaşının telefonda verdiği söz gerçekleşmiş, şehir kurtulmuştu. Kendisinin verdiği mânevî kuvvetin, şehrin alınmasında büyük rolü olduğu ise şüphesizdi.

Bugün şehrin meydanında Thomas Howie'nin tunçtan bir büstü vardır. Saint-Lô ahalisi, bu jestleriyle sadece Binbaşı Howie'nin değil, fakat şehrin kurtarılması için can veren binlerce kişinin hâtırasını da yaşatmış oldular.

Saint-Lô'lular bugün gençlere kurtuluşlarını anlatırken:

— «Binbaşı Howie, şehri kurtarmak için korkunç bir istek taşıyordu. Böylesine kararlı olması için belki de damarlarında Fransız kanı vardı, kim bilir.» derler.

6 ŞUBAT

Şeker Bayramının ilk günü başlayan kar, bütün yurtta hayatı felce uğarttı. Sayısız vasıta yollarda kaldı, donanlar oldu. Sıvas'ta ısı —27'ye düştü.

7 ŞUBAT

A.B.D. Kuzey Vietnam'ı bombaladı.

9 ŞUBAT

Muhalefet partileri hükümeti düşürmek için anlaşmaya çalışıyorlar.

13 ŞUBAT

1965 bütçesi, anlaşmaya varan muhalefetin verdiği kırmızı oylarla reddedildi. Bütçeye verilen müspet oy sayısı 197, menfi oy sayısı da 225 idi. Başbakan istifa etti.

14 ŞUBAT

Bütçeyi reddederek hükümetin düşmesini sağlayan dört parti, bir koalisyon hükümeti kurmak için çalışmalara başladılar.

16 ŞUBAT

Cumhurbaşkanı yeni kabineyi kurma görevini, Suat Hayri Ürgüplü'ye verdi. Şeyhulislâm Hayri Efendi'nin oğlu olan Suat Hayri Ürgüplü 1961 seçimlerinde AP listesinden bağımsız Kayseri senatörlüğüne seçilmişti.

17 ŞUBAT

A.B.D. Cape Kennedy üssünden Ranger 8 roketini aya doğru fırlattı. Roketin taşıdığı cihazlar, aya çarpmadan önce 4 000 fotoğraf çekecek.

18 ŞUBAT

Salihli'de günlerden beri devam eden zelzele sonucunda, halk şehri terk etmeye başladı. Şehirdeki ticarî ve ekonomik hayat felce uğramış durumda. Çeşitli bankalardan 5 000 000 liraya yakın para çekildi.

20 ŞUBAT

Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün kurduğu yeni kabine açıklandı. Ürgüplü kabinesini teşkil eden bakanlar şunlar: **Başbakan Yardımcısı** Süleyman Demirel (AP); **Devlet bakanları:** Şekip İnal (YTP); Mehmet Altınsoy (CKMP); Hüseyin Ataman (MP); **Adalet Bakanı:** İrfan Baran (CKMP); **Millî Savunma:** Hasan Dinçer (CKMP); **İç İşleri:** Hakkı Akdoğan (MP); **Dış İşleri:** Hasan Işık (AP kontenjanından bağımsız); **Maliye:** İhsan Gürsan (AP); **Milli Eğitim:** Cihat Bilgehan (AP); **Bayındırlık:** Orhan Alp (MP kontenjanından bağımsız); **Ticaret:** Macit Zeren (AP); **Sağlık:** Faruk Sükan (AP); **Tekel:** Ahmet Topaloğlu (AP); **Tarım:** Turan Kapanlı (YTP); **Ulaştırma:** Mithat San (YTP); **Çalışma:** İhsan Sabri Çağlayangil (AP); **Sanayi:** Ali Naili Erdem (AP); **Enerji:** Mehmet Turgut (AP); **Turizm ve Tanıtma:** Zekâi Dorman (MP); **İmar:** Recai İskenderoğlu (YTP); **Köy İşleri:** Seyfi Öztürk (CKMP).

21 ŞUBAT

Amerikan Müslüman Zencileri'nin liderlerinden Malcolm X bir suikast sonucu öldürüldü.

22 ŞUBAT

Başbakanlıkta yapılan bir törenle, Suat Hayri Ürgüplü başbakanlık görevini, Süleyman Demirel de başbakan yardımcılığı görevini resmen devraldılar.

23 ŞUBAT

Erzurumda baş gösteren kızamık salgını kısa bir süre içinde 121 çocuğun ölümüne sebep oldu. Bugüne kadar tesbit edilen vaka sayısı 848.

25 ŞUBAT

Batı Almanya kabinesi, Türkiye'ye 150 000 000 mark (400 milyon TL. kadar) tutarında borç verme hususunda karar aldı. Hükümet sözcüsü, paranın bazı projeleri finanse etmek maksadıyla verildiğini açıkladı. Kabine Türkiye'nin Avrupa Yatırım Bankası'na katılmasını da kabul etti.

● Rusya'da başlayan grip Avrupa'da yayılmaya başladı. On binlerce kişi gripten yatağa düştü. Finlandiya'da okullar kapatıldı.

26 ŞUBAT

Hükümet programı Meclis'te okundu.

● Yüksek Askerî Şûra, lise mezunlarının assubay olması ve askerlik sürelerinin 2 yıl olması hakkındaki Genel Kurmay teklifini uygun buldu.

27 ŞUBAT

Kızamık salgını şiddetini günden güne artırıyor. Bugüne kadar ölenlerin sayısı 306'yı buldu.

● Malcolm X'in cenaze töreni New York'ta yapıldı. Törene binlerce kişi katıldı. Gana Cumhurbaşkanı Nkrumah, bu münasebetle Amerikalı Zenciler'e bir mesaj gönderdi.

28 ŞUBAT

Sosyal Sigorta Kanunu yürürlüğe girdi.

● Avusturya Cumhurbaşkanı Adolf Schaerf, 74 yaşında olduğu halde öldü. Yeni cumhurbaşkanının seçim tarihini kabine tesbit edecektir. Adolf Schaerf 1957'de ölen Dr. Theodor Koerner'in yerine cumhurbaşkanı olmuştu.

Rusya'daki komünist ihtilâlinden önceki günlerde denizciler arasında yapılan propagandaların sonucu olarak, Rus donanmasının en büyük zırhlılarından Potemkin'in tayfaları isyan etmiş, gemiyi ele geçirerek hükümete çok korkulu günler yaşatmıştı.

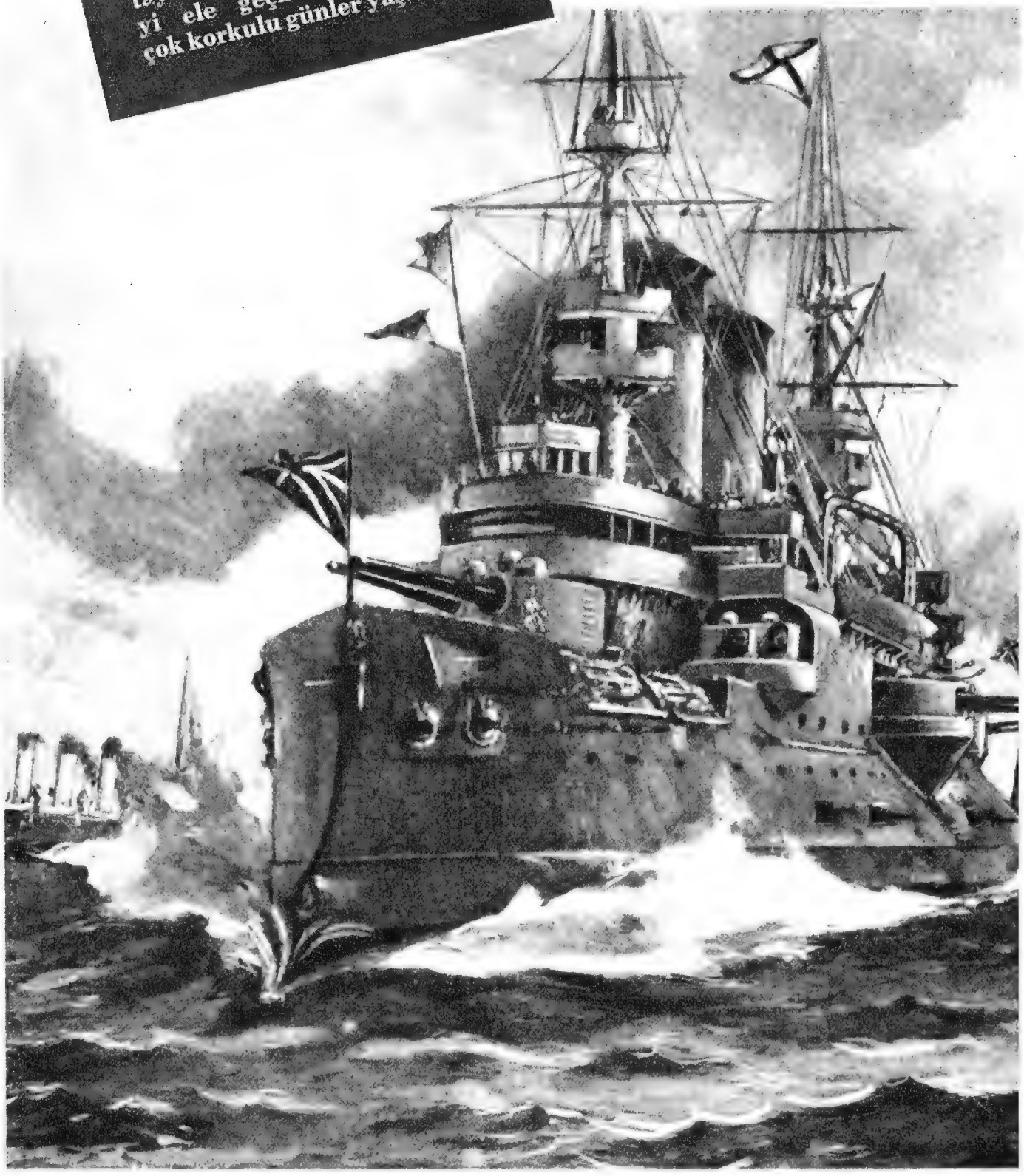

Devlete İsyan Eden Gemi

Rus donanması, Potemkin zırhlısının peşinde.

ÇEVİREN: MAZHAR KUNT

1905 yılı haziran ayında «Prens Potemkin» zırhlısında patlak veren ayaklanma Rus ihtilâl hareketini hazırlayan olayların belki en göze çarpanıdır.

O sıralarda, bilhassa donanma mensupları arasında İhtilâl propagandası çok yaygındı. Burada nakledeceğimiz macera, asrın başlarında bir avuç bahriyelinin çarlık rejimine karşı giriştiği isyan hareketinin meraklı safhalarını açıklamaktadır.

Yıl 1904. Evvelce Sosyal-Demokrat Parti'nin faal âzası olan Greguar Vakulençuk, askerliğini yapmakta olduğu «Potemkin» zırhlısında ihtilâlci bir grup kurmayı başarmıştı. Vakulençuk'un mensup

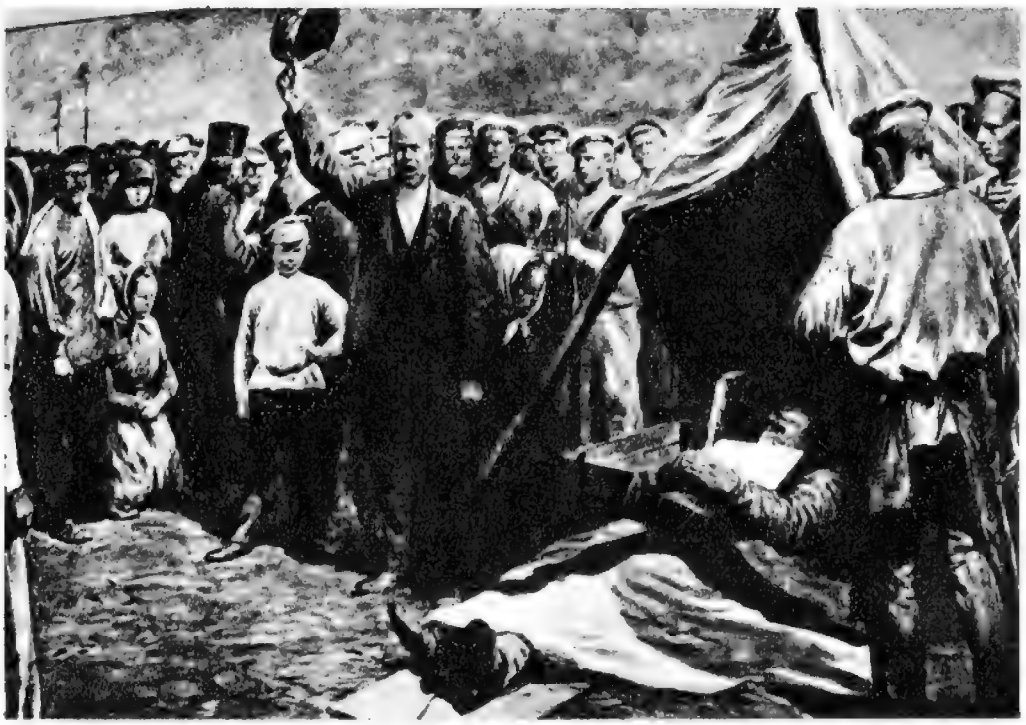

Öldürülen gemicinin cesedi Odesa'da halka gösteriliyor.

olduğu gizli komita, Sıvastopol'daydı. Aynı limanda bahriyeliler arasında ihtilâl hareketini tanzimle görevli bir de «Merkez» vardı. 1905 yılı başlarında «Merkez», Karadeniz denizcileri tarafından yapılacak bir ayaklanmanın plânlarını hazırlamış, isyan hareketinin, haziranın on beşinden sonra Sıvastopol filosuna mensup gemilerin manevrası sırasında başlaması kararlaştırılmıştı.

Potemkin zırhlısı 12 haziranda Sıvastopol limanını terk ederek deniz manevralarının yapılacağı Tendra boğazına hareket etti. Kırım yarımadası ile Odessa arasında bulunan bu boğazda, «Potemkin», filonun diğer gemilerinin gelmesini beklerken atış tecrübeleri yapacaktı.

Potemkin'de dört adet 30,5'luk ve 16 adet 15,2'lik toptan başka birçok küçük çapta silâhlar da vardı. Mürettebatı 800 kişiydi. Geminin ambarlarında 300 ton kömür, birkaç bin top mermisi, mühim miktarda barut ve mayın vardı. Gemi kasasında 23 bin altın ruble bulunuyordu.

Haziranın on üçüncü günü sabah saat yedide, Potemkin zırhlısı, refakatinde 267 numaralı torpidobot olduğu halde, Tendra boğazında demirledi. Az sonra torpidobot, mürettebatın kumanyasını teslim almak üzere Odessa'ya gitti. Akşam gemi dönünce, Odessa'dan endişe verici haberler geldi. Haftalardan beri bu limanda devam eden grev hareketi genel bir mahiyet almış ve devlete karşı açık bir mücadele şekline bürünmüştü.

Bu haberler zırhlıya ulaşınca, mürettebat arasında heyecan ve kaynaşma başladı. Başlarında Matinçenko isminde bir onbaşı olan bir kısım denizciler derhal isyan etmek taraftarıydılar. Fakat Sıvastopol «Merkez»i filonun öteki gemileri de boğaza gelmeden ayaklanma olmasını katiyen istemiyordu.

Greguar Vakulençuk, ağır, temkinli ve Sosyal-Demokrat Parti'ye kendini vakfetmiş bir insan sıfatıyla, Matinçenko tarafından vakitsiz verilen isyan emrine şiddetle karşı koydu. Acele ile yapılacak bir hareketin ne derece tehlikeli olabileceğini arkadaşlarına anlattı. Ona göre, bütün gemilerin mürettebatı ile aynı anda yapılacak bir ayaklanmanın muvaffak olmak ihtimali kuvvetliydi. Öte yandan Matinçenko:

— «Zırhlımız, filonun en kuvvetli gemisi. Onun için teşebbüsü ele almak ve isyan hareketine başlamak bize düşer. Beni dinlerseniz hemen işe başlamalıyız ki Odessa işçilerini destekleyebilelim. Öteki gemilerin mürettebatı da buraya gelir gelmez bize iltihak ederler.» diyordu.

KOKMUŞ ET!...

Ertesi gün, yani 14 haziran sabahı geminin ön tarafında dolaşan bir denizcinin burnuna fena kokular geldi. Etrafı araştırınca ne görsün: O leş kokusu civarda asılı bulunan etlerden gelmiyor mu! Bu etle, mürettebata yemek yapılacaktı. Adamcağız bir az yakından bakınca, etin kurtlu olduğunu gördü, hemen arkadaşlarının yanına koşarak olayı anlattı. Tabiî hâdise, esasen gemide mevcut gergin durumu büsbütün ağırlaştırdı. Çok geçmeden efrat homurdanmaya ve küfürler savurmaya başladı. Herkes: «Bu herifler bizimle alay ediyor, kokmuş etle bizi zehirlemek istiyorlar» diye bağırıyordu.

Bu olayları not eden Liçev isimli bir denizci sonradan o günkü sahneyi şu şekilde nakletmiştir:

— «Güverteye toplanmış, hâdiseyi münakaşa ediyorduk. Birden gemi süvarisi Golikov'un, yanında doktor olduğu halde geldiğini gördük. Doktor Smirnof gözlüklerini takarak eti uzun uzun muayene etti, sonra süvariye dönerek yüksek sesle:

— « 'Olağan üstü bir şey yok,' dedi. Mevsim yaz, hava sıcak. Bu şartlar altında ette kurt bulunabilir... Ama sıcak su ile yıkandığı takdirde, yenmesinde mahzur yoktur!»

Doktorun bu sözleri hepimizi sinirlendirmişti.

***

Çok geçmeden, ele başılar toplanarak gizlice gö-

rüştüler. Vakulençuk arkadaşlarına pasif mukavemette bulunmayı tavsiye etti. Efrat öğle yemeğini yemiyecekti. Matinçenko'nun bu tedbiri kifayetsiz bulmasına rağmen karar kabul edildi.

Yemek vakti gelince, efrat ete elini sürmeyerek kuru ekmek yedi ve çay içti. Tabaklara konan yemek de olduğu gibi kaldı.

Olaydan haberdar edilen süvari Golikof hemen mürettebatı güvertede topladı. Aynı zamanda silâhlı muhafızlardan mürekkep bir birlik de, efradın karşısında mevzi aldı. Bir, iki dakika sonra süvari Golikof ve bazı subaylar güverteye geldiler. Son derece hırslanmış olan süvari:

— «Harp gemilerinde isyan eden efradın nasıl cezalandırıldığını bilirsiniz,» dedi. «Bunu hatırlatmaya lüzum görmüyorum.»

Bakışlarını efrat üzerinde gezdirdikten sonra ilâve etti:

— «Verilen yemeği yemeye razı olanlar sağ tarafa geçsinler!...»

Partinin direktiflerine uyarak hâdisenin büyümesine mâni olmak isteyen Vakulençuk, sağ tarafa geçti. Arkasından bazı mürettebat daha aynı tarafa yürüdü. Fakat, bir müddet tereddütten sonra ikinci bir grup onları takip etmekte iken, Guilarovski ismindeki subay ileri atılarak önlerini kesti. Gayet kaba bir subay olan Guilarovski'den efrat nefret ederdi.

Bu subayın bir işareti üzerine iki denizci uzun bir branda bezi getirerek geride kalan efradın üzerine attı. Öte yandan muhafızlar da nişan alıyorlardı.

Birkaç saniye müthiş bir sessizlik içinde geçti. Bu korkunç dramın şahitleri öldürücü salvo ateşini nefretle bekliyorlardı. İşte tam o sırada Vakulençuk'un muhafızlara hitap ettiği duyuldu:

— «Kardeşlerim! Neden bizden yüz çeviriyorsunuz? Arkadaşlarınızı vurmayın!»

Bu dokunaklı sözleri dinleyen muhafızlar çok müteessir oldular: Namlular yavaş yavaş hedeften ayrıldı ve hiçbiri «ateş» emrine itaat etmedi.

İSYAN BAŞLIYOR!

Emir verme sırası isyancılara gelmişti artık. Netekim: «Silâhları toplayın» emri üzerine mürettebat, esasen mukavemet etmeyen muhafızların silâhlarını aldı.

Efrat, el koyduğu silâhlarla gemiyi dolaşırken birden bir tabanca patladı. Guilarovski, Vakulençuk'u vurmuştu. Ölüm derecesinde yaralanan biçare yere yığıldı ve az sonra, can verdi.

Guilarovski'nin bu caniyane hareketi hem büyük bir alçaklık, hem de budalalığın ta kendisi idi. Efradı kışkırtmaya ne lüzum vardı? Bu kaba subay, o vaziyette ve o kargaşalık içinde böyle bir hareketin âsi mürettebatı büsbütün tahrik edeceğini anlayamamış mıydı?

Artık ok yaydan çıkmıştı. Efrat: «Bu kadarı fazla: Cellâtlara ölüm» diye avaz avaz haykırıyordu. Guilarovski'yi hemen çevirerek dipçik darbeleriyle öldürüp cesedini denize attılar. Mürettebatın bilhassa nefret ettiği, sevmediği başka subaylar da aynı âkıbete uğradılar. Ötekiler ambarlara hapsedildi.

Potemkin zırhlısının isyan eden tayfalarından bir kısmı.

Sıra süvariye gelmişti. Gene mürettebattan Liçev, ayaklanmanın bu safhasını şöyle anlatır:

«Süvari Golikof'un muhteşem kamarasına zorla giren mürettebat ,her zaman gayet şık ve itina ile giyinen şeflerini beklenmedik bir kılıkta buldular... Anadan doğma soyunmuş olan bu adam, bir can kemerine sarılmıştı. Kamarada, kafese tıkılmış ayı gibi sağa, sola gidip geliyordu. Anlaşılan sahile yüzerek çıkmak emeliyle kendini denize atmak niyetindeydi. Kendisini son derece beğenen ve az evvel «Çar namına» beş, on mâsumu kurban etmeye hazır olan bu «meşhur» komutan şimdi utanmadan gemicilerin ayaklarına kapanmış, canını bağışlamaları için yalvarıyordu.

Fakat bütün yalvarma ve yakarmalarına rağmen Golikof güverteye çıkarılarak kurşuna dizildi ve cesedi denize atıldı. Zırhlıda ayaklanma alıp yürürken 267 sayılı torpidobot efradı da «Potemkin»deki arkadaşlarına uyarak subaylarını tevkife başlamıştı.

Potemkin, aynı gün Odessa'ya hareket etti ve gece saat 10'da limanda demirledi.

15 haziran sabahı, Vakulençuk'un cesedi bir filika ile karaya çıkarıldı. Hemen oracıkta bir çadır kuruldu ve gemicinin cesedi, merasim elbiseleri giydirilmiş olduğu halde siyahlarla örtülü bir sedire yatırıldı, göğsüne de şöyle bir yafta yapıştırıldı:

«Ey Odessalılar, Portemkin zırhlısı yüksek rütbeli subaylarından biri tarafından, yemeği beğenmediği için vahşice katledilen tayfa Greguar Vakulençuk'un cesedi karşısındasınız. Hep birlikte **zalimlere ve katillere ölüm** diye bağıralım.»

Odessalılar zaten yarı yarıya isyan halindeydi. Tayfanın cesedi önünden muazzam bir kalabalık geçit

resmi yaptı. Daha sonra mitingler tertip edildi ve ateşli nutuklar söylendi. Âsilerin elindeki zırhlının şehre doğru çevrilmiş toplarının tehdidi altında ne gibi tedbir alacaklarını şaşıran mahallî idare, hemen St. Petersburg'da Bahriye Nazırı Avelan'a şu teli çekti :

«Odessa, millî bayrağı direğinden indiren zırhlı tarafından bombardıman edilmek tehdidi altındadır. Vurulan bir tayfanın ölüsü limanda teşhir ediliyor. Bu vesileyle büyük bir kalabalık limanda toplanıyor ve söylenen ihtilâlci nutukları dinliyor. Talimat bekliyoruz.»

Fakat merkezî hükümet de tereddüt içinde bocalıyordu. Talimat gecikedursun, Odessa'da durum saatten saate ağırlaşıyordu.

Ertesi gün (16 haziran) Vakulençuk'un cenazesi kaldırıldı. Bu münasebetle yapılacak merasimin tertibi polis âmirleriyle âsiler arasında sert tartışmalara sebep oldu. Polis müdürü, cenaze merasimine mâni olmak cesaretini gösteremeyerek hiç olmazsa alayın şehrin ana caddelerini takip etmemesini istedi. Fakat âsiler buna razı olmayıp takip edecekleri yolu bizzat tâyin ettiler.

Merasimden sonra «Potemkin» zırhlısı ihtilâl komitesi, mahallî idareye isteklerini bildirdi. Bunlar üç maddede hulâsa edilmişti:

1. Siyasî tutukluların derhal salıverilmesi,

2. Sivil halka uygulanan tenkil hareketinin durdurulması,

3. Odessa'nın silâhlı kuvvetler tarafından tahliyesi ve tersanelerin halk temsilcilerine teslimi.

Bu istekler kabul edilmediği takdirde, şehir bombardıman edilecekti. Fakat idare bu tehdide rağmen âsilerin ültimatomunu kabul etmedi. Bu şartların kabulü, meşru iktidarın ihtilâle boyun eğmesi demek olurdu. İster istemez komitanın isteklerini reddetmek icap etti.

Az sonra, Matinçenko'nun teşebbüsü üzerine, zırhlıdan, üçü kurusıkı olmak üzere, beş kere ateş edildi. İki mermi mahalle aralarına düştü, fakat ölen olmadı. Bunun üzerine tayfa, boş yere kan akmaması için ateşi durdurmaya karar verdi.

17 haziran sabahı, Potemkin'in gözcüleri Sıvastopol filosuna mensup gemilerin ufukta göründüklerini fark ettiler. Visamiral Kriger'in komutasında beş zırhlı ile yedi torpidodan ibaret filo Odessa'ya geliyordu. Bu haber kimseyi hayrete düşürmedi. Çünkü bir gün evvel Potemkin'in telsizcisi, visamiral Kriger'e çekilen gizli bir mesajı zapt etmişti. Mesaj da, «filonun Odessa'ya giderek «Potemkin» de patlak veren lsyanı bastırması, âsilerin de ibret teşkil edecek şekilde cezalandırılması» isteniyordu.

Kriger'in gemileri görünür görünmez, «Potemkin», kızıl isyan bayrağını çektiği halde filoya doğru ilerlemeye başladı.

Gemiler tam yolla hareket ettiklerinden süratle birbirlerine yaklaşıyorlardı. Potemkin top ateşi menziline girince visamiral Kriger ışıldakla şu emri verdi. «Stop edip demir atınız». İhtilâlcilerin cevabı gecikmedi: «Kimseden emir almıyoruz. Kendiniz stop edin...»

İSYAN BASTIRILIYOR

Artık dananın kuyruğu neredeyse kopacaktı. Âsi geminin bataryaları, hükümete sadık kalmış gemilere ateş açmak üzereydiler. Bütün efrat vaziyet almıştı. Herkes «sadık» gemilerin ne yapacağını merak ediyordu. Fakat beklenen şey olmadı.

Âsi gemi, tam karşısında bulunan iki ağır zırhlının arasında, onlarla alay eder gibi geçti. Sonra, geri dönerek «Sinop» kruvazörüne yaklaştı.

O anda «Sinop» tayfaları arasından dostluk avazeleri yükseldi, bağrışmalar kısa zamanda diğer gemi efradına da sirayet etti. Güverteye dizilmiş bulunan bahriyeliler kurdeleli kasketlerini sallıyorlardı. Hiç beklemediği bu yersiz gösteri üzerine isyanın kendi gemilerine yayılmasından korkan Vısamiral Kriger hemen filoya Sıvastopol'a dönme emrini verdi. Süvarinin tavsiyesi üzerine, «Potemkin» de denize açıldı...

Vakulençuk'un cenazesi kaldırıldığı 16 haziran günü akşamı Oddessalılar «Veka» kruvazöründe de isyan çıktığını öğrendiler. İki gün sonra Sıvastopol açıklarında bulunan «Prut» mektep gemisinde ayaklanma oldu. Bunu, donanmanın en büyük zırhlılarından biri olan «Georges Pobedonosetz»deki isyan takip etti.

«Potemkin» açık denizde dolaşadursun, zırhlının nerede bulunduğundan henüz haberdar olmayan Rus hükümeti, âsileri tamamen tecrit etmek maksadıyla gereken bütün tedbirleri alıyordu. Geminin Güney Rusya limanlarından birine yanaşmasına ve Karadeniz'e sahili olan memleketlerden kömür ve kumanya almasına mâni olmak lâzımdı. Visamiral Çuknin'e bu yolda emir verilmişti. «Potemkin»e doğrudan doğruya hücum etmenin mümkün olmadığını tecrübe göstermişti; en iyisi mürettebatı açlığa mahkûm etmek ve gemiyi yakıtsız koyarak macerasına nihayet vermekti.

Nihayet Bahriye nezareti Türkiye ve Romanya'dan âsilere yakıt ve kumanya vermemelerini diplomatik yollarla talep etti.

20 haziran günü, zırhlı, Romanyanın Köstence limanına girdi, fakat ne yakıt, ne de kumanya alabildi. Yalnız Romanya hükümeti tayfaya teslim olmalarını teklif etti. Gemide yiyecek hemen hemen kalmadığı Potemkin de bir iki salvodan sonra denize açıldı.

SON GÜNLER

Kırım'ın doğusunda Feodosia isminde bir balıkçı limanı vardı. «Potemkin» ihtilâl komitası orada son bir teşebbüste bulunacaktı. Bu teşebbüs maalesef feci bir şekilde sona erdi.

Tayfa arasından birkaç gönüllü, motora binerek kıyıya çıkmaya yeltendiler. Fakat karşılarına çıkan bir piyade müfrezesi derhal ateş açarak hepsini öldürdü. Akabinde sahil bataryaları gemiye ateş açtı, Potemkin de bir iki salvodan sonra tekrar denize açıldı.

Bu hâdise 23 haziran günü olmuştu. İki gün sonra sintineleri tamamen boşalan «Potemkin» Köstence'ye giderek teslim oldu.

NAPOLÉON'UN KARISI KÖR BİR GENERALE ÂŞIKTI

«Bir ana-oğulun üzüntüsü» Napoléon'un ölümü üzerine yayınlanan güzel bir gravür.

NAPOLEON bir erkek evlâda sahip olmak için birinci karısı Joséphine'den ayrılmıştı ama, ikinci karısı Marie-Louise de, ona gereken sevgiyi göstermedi. Napoléon'un en müşkül zamanında, 100 günlük son hükümdarlığı sırasında, yanına gelmesi için yaptığı daveti reddetti. Bu, acaba Napoléon'un artık Fransa'nın başında kalamayacağına inanmış olmasından mıydı? Yoksa... Evet, yoksa bir başka sevdiği mi vardı?

Zamanla gelişen hâdiseler, ikinci şıkkın doğruluğunu ortaya çıkardı. Netekim, Napoléon'un sürülmesinden kısa bir müddet sonra, Marie-Louise, General Kont Neipperg'le yaşamaya başladı. Bu hareket şüphesiz efkârı umumiyeden gizleniyordu. Ama iki âşık, işi, gayrimeşru bir çocuk sahibi oluncaya kadar ileri götürdü.

Napoléon'un karısına, aşkı Neipperg tattırdı.

Marie-Louise, hiçbir zaman Napoléon'a âşık olmamıştı. Evet, kocasına karşı bir zevce alâkası gösteriyordu, fakat onun kollarında gerçek aşkı tatmadığı muhakkaktı. Ne var ki, izdivaç istenen semereyi vermiş, Napoléon'un, Marie-Louise'den bir oğlu olmuştu. Bu çocuk sonradan II. Napoléon adıyla ün kazanacaktır. Öte yandan Napoléon'un Sainte-Hélène adasına sürülmesinden birkaç ay sonra, bir kadın arkadaşına yazdığı mektupta Marie-Louise:

«Oğlum da benimle beraber olsa çok mesut olacağım. Ama gene de hayatımda şimdiki kadar mesut olmadığımı söyleyebilirim» diyordu.

... Ve bunları dediği sırada Marie-Louise bir gözü kör olan Neipperg'le yaşıyordu.

Napoléon Elbe adasından döndükten sonra, Paris'e gelip tahta geçmiş, kıral XVIII. Louis'yi kaçmak zorunda bırakmıştı. İşte bu sırada karısının yanına gelmesini istedi. Bu, en tabiî hakkıydı, fakat Marie-Louise, o zaman Napoléon'un teklifini reddetti. Napoléon 100 günlük iktidardan sonra Waterloo Savaşı'nı kaybederek Sainte-Hélène adasına sürülünce de Marie-Louis'in ekmeğine yağ sürülmüş oldu.

Zaten İmparatorun Elbe adasına sürülmesi üzerine, Avusturya İmparatoru olan babası II. Franz'ın yanına, Viyana'ya gelmişti. Napoléon'un büsbütün partiyi kaybetmesi üzerine babası ona Parma düşesliğini verdi. O da 7 Mart 1816'da yanında kör general Neipperg ve hizmetçileri olduğu halde Parma'ya hareket etti. Önceleri Parma'da müstakil olarak yaşayabilmek için çok büyük bir istek göstermişti. Ama Viyana'dan ayrılınca, içine bir hüzün çöktü. General Neipperg onu teselli etti.

Gerçekten Neipperg haklıydı. Seyahatin eğlencesi Marie-Louise'e bir anda üzüntülerini unutturmuştu. Venedik'e vardıkları zaman gezip dolaşmak istedi. Burada üç gün kaldılar. Eski İmparatoriçe şehrin görülmeye değer yerlerini gezdi. Sonra gene Neipperg'le beraber Verona'ya, oradan da Parma'ya gittiler.

Marie-Louise'in, kocası Napoléon'un Elbe adasına sürülmesinden sonra; beraber yaşamaya başladığı Kont Neipperg

Marie-Louis'in Parma'ya girişi çok muhteşem oldu. Yaldızlı saltanat arabasında, büyük üniformasını giyinmiş Neipperg'le yan yana oturuyor, halkın tezahüratına mukabele ediyordu. Kafilede kendi arabasından başka 18 araba daha vardı. Gerçi bu Napoléon'un karısı olduğu zamanki merasimlere göre çok basitti ama, Marie-Louise mesuttu ve sevincinden uçuyordu.

Marie - Louise hâmile kalıyor.

Parma'da, Marie-Louise tamamen Neipperg'e teslim olmuştu. Bunu etrafındakilerden saklamıyordu da. İki âşıkın dairelerinin arasında bir küçük oda vardı. Burada Marie-Louise'in oda hizmetçisi kalıyordu. Bu 16-17 yaşlarında genç bir kızdı. Gece olunca, herkes çekildiği zaman, general Neipperg dairelerin dış kapısını kilitler ve anahtarları yanına alırdı.

Bir müddet sonra İtalya içinde bir gezmeye çıkan iki âşık, Livorno ve Bologna'ya gitti. Tekrar Parma'ya döndükleri zaman Marie-Louis hâmileydi.

Böyle bir hâdisenin yayılması, resmen rezalet demekti. Hem Avrupa ölçüsünde, hattâ dünya ölçüsünde bir rezalet. Babası, imparator II. Franz ne diyecekti buna? Efkârı umumiyeye karşı tutumu ne olacaktı? Marie-Louise'in Nepoléon'dan ayrılmış olmaması, hâdisenin ehemmiyetini bir kat daha artırıyordu. Eski Fransız İmparatoriçesi bir rezaleti önlemek için, hâmileliğini ve doğumu bir müddet için olsun saklamaya karar verdi. Marie-Louise hâmileliğini saklamak için, lâzım gelen her çareye başvurdu. Gerektiği gibi elbise giydi, hiçbir dansı ve eğlenceyi kaçırmadı. Öyle ki, sabahlara kadar dans ettiği bile oldu. Fazlaca sıkıntısı olduğu zamanlarda da ilâçlar alarak sıkıntılarını hafifletmeye çalıştı. Öte yandan, eski imparatoriçe doğum malzemesini hazırlıyor, başlıklar, zıbınlar diktiriyordu.

1 mayıs 1817'de bir kız çocuğu dünyaya getirdi. Adını Libertine-Marie koydular. Hâmilelik gibi, doğum da herkesten saklandı. Bununla beraber hâdise Parma'da halk arasında bir dedikodu şeklinde ağızdan ağza yayıldı. Herkes, haberi birbirine fısıldadı. Ancak Viyana resmen hiçbir şeyden haberdar değildi.

Avusturya'da, Marie-Louise'in uzun süre kaldığı Persenbeug Şatosu.

1818 yılının sonlarına doğru Marie-Louise çok ciddî bir durumla karşı karşıya geldi. Saint-Hélène'den dönen bir general ona bir mektup yazmış, Napoléon'un ölüm halinde olduğundan bahisle Aix-la-Chapelle'deki Avrupa hükümdarları kongresinde, onu, adadan kurtarmak için tavassut etmesini istemişti. Bu mektup genç kadında şok tesiri yaptı. Müthiş bir şeydi bu! Neipperg'den gayrimeşru çocuk sahibi olmuştu. Şimdi de, meşru kocasının kurtulmasına tavassut etmesi isteniyordu. Bu, asla olmayacak bir şeydi. Öte yandan bu mektuba paralel olarak, Napoléon'un kaçırılacağına dair de söylentiler dolaşmaya başlamıştı. Bunun üzerine Avusturya imparatorluk şansölyesi Prens Metternich, Kont Neipperg'e bir mektup yazarak Napoléon'un kaçırılmasına imkân olmadığını, İngiliz hükümetinin böyle bir hareketi önlemek için her türlü tedbiri almış olduğunu bildirdi. Marie-Louise de rahat bir nefes alarak, kendisini yeniden Neipperg'in kollarına bıraktı.

Napoléon, Marie Louise'i unutamamıştı.

Marie-Louise, Parma'da dilediği gibi yaşamakta devam ededursun. Napoléon günden güne ölüme yaklaşıyordu. Atlas Okyanusu'nun ortasında bir nokta gibi duran Sainte-Hélène adasındaki odasında, demir yatağına oturmuş, ter içinde vasiyetnamesini yazdırıyordu. Vasiyetnamede elbette Marie-Louise'den de bahsedecekti. Zaten altı yıl süren sürgün hayatında, karısını daima şefkat ve sevgiyle anmıştı. Bir şeyler hissediyordu belki ama, hissetmemiş, bilmemiş görünmek istiyordu. Onun için şu satırları yazdırırken samimiydi:

«Sevgili karım Marie-Louise'le daima iftihar ettim; en son dakikaya kadar ona karşı beslediğim hisler değişmeyecektir.»

Bir defasında da bir yakınına şöyle demişti:

«Mümkün olsa da kalbimi versem ve onu sevgili Marie-Louise'ime götürseniz. O zaman ona, kendisini daima sevdiğimi, her zaman onu düşündüğümü söyler, burada gördüklerinizi ve ölümümün nasıl olduğunu da anlatırdınız.

... Ve 5 Mayıs 1821'de Napoléon öldü.

Marie-Louise, Napoléon'un ölümüne üzülmüş göründü. Nihayet ölümdü, bu... Kilisede özel bir âyin tertiplendi ve üç ay matem ilân edildi.

Bir müddet sonra da eylül 1821'de Neipperg'in, Marie-Louise'le evlendiği ilân edildi. Ancak, Marie-Louise günden güne gençleşip, güzelleşirken, Neipperg de yaşlanıyor, bitkin bir hale geliyordu. Artık yerinden kıpırdamayı istemez olmuştu. Bununla beraber bir çocukları daha oldu. Fakat Neipperg günden güne kuvvetten düşüyordu. Nihayet 1829'da, Napoléon'un ölümünden 8 yıl sonra o da hayata gözlerini yumdu.

Vefasız Marie-Louise'e gelince, iki yıl daha Parma'da hüküm sürebildi. 1831'de Viyana'ya döndü, iki yıl sonra da orada Kont de Bombelles ile evlendi.

Bu şahısları tanıyor musunuz? Bu tarihî şahsiyetler ve edebiyatçılar arasında tanıdıklarınızın çokluğu tarih kültürünüzün derecesi hakkında bilgi verecektir.

Cevapları sayfa: 89'da bulacaksınız.

Tarih Kültürünüzü Ölçüyoruz

Bu da bir saray.
İstanbul'un bu tanınmış sarayını bakalım tanıyabilecek misiniz?

İşte İstanbul'da bir kasır. İstanbul'un en güzel eserlerinden olan bu yapının adı nedir?

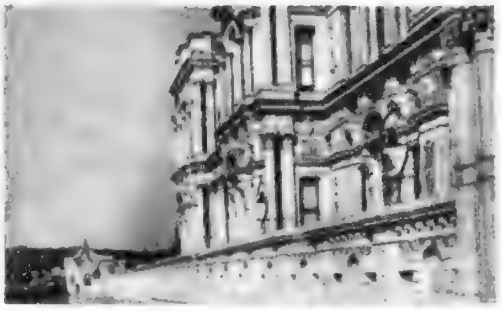

Barıştan sonra İstanbul'a dönen Gazi Osman Paşa İstanbullular'ın coşkun ve heyecanlı sevgi gösterileriyle karşılanmıştı.

müthiş bir telâş görüldü. Aynı anda toplar da gürüldemeye başladı.

Asker daima ilerliyordu. Ruslar'ın birinci hattını paramparça ederek geçtiler. Rus askeri de savunmada kusur etmemişti. Fakat Türk askerinin saldırışı karşısında geri çekilmeye mecbur kaldı. Ruslar'ın birçok topu tahrip edildi. Bu birinci başarı Türk askerlerini sevince boğdu. Artık «Allah Allah» sadaları göklerde akisler yapıyordu.

Ruslar, yarma hareketinin yapılacağı tarafa takviye getirmeye başlamıştı. Kısa zamanda bir alay askerle bir batarya top, düşmanın imdadına yetişti. Fakat Osmanlı askerinin kahramanca hamlelerini hiçbir kuvvet durduramıyor, Ruslar'ın ikinci hattı da Türk askerleri tarafından çiğneniyordu.

1906 yılının 18 nisan sabahıydı. Tepeleme kömür yüklü Amerikan şilebi Mac Kinway neredeyse San Francisco limanına varmak üzereydi. Saat sabahın beşine yaklaşıyordu. Birden, koca şilep sanki bir şeye çarpmış gibi olduğu yerde sallanıverdi! Teknenin saçlarından boğuk sesler gelmiş, gemi ek yerlerinden ayrılacakmış gibi müthiş bir şekilde silkinmişti. Belli ki bir şeye çarpmışlardı!

Gemide herkes yataklarından fırlamış, mürettebat sağa, sola koşuşmaya başlamıştı. Nöbetçi süvari geminin dibini gözden geçirmesi için birkaç tayfayı ambariara göndermişti bile...

Çok geçmeden gemide hiçbir hasar olmadığı anlaşıldı. Teknede geminin bir yere çarptığını gösteren en küçük bir yara izi bile yoktu. Ama muhakkak olan bir şey varsa, o da geminin müthiş bir şekilde sarsılmış olmasıydı. Ya bir gemi leşine çarpmışlar, ya da meçhul bir kayanın üzerinden geçmişlerdi. Fakat nöbetçi süvari hiçbir şey görmediğinde ısrar ediyordu. Aynı gün saat 5'i 10 geçe o civarda seyreden diğer gemiler de şiddetli sarsıntılar geçirdiler. Gemidekilerden kimi efsanevî bir deniz yılanına çarptıklarını, kimi de açık denizlerde bu gibi olaylara ender de olsa, bazan raslandığını anlatıyordu. Yalnız şileptekilerden biri:

— «Bana kalırsa denizin dibi yükselmiş olmalı!» diye fikir yürüttü. «Yalnız denizin yüzünde değil, dipte de fırtınalar patlar. Yalnız karada değil, denizlerin dibinde de zelzeleler olur.»

⁂

Yoluna devam eden Mac Kinway şilebini bırakıp; birkaç mil daha doğuya, yüz binlerce insanın yaşadığı San Francisco şehrine gelelim.

Sabah daha erkendi; şehir halkının hemen hepsi evlerinde, sıcak yataklarında uyuyordu. Bomboş sokaklarda uzaktan uzağa bir arabanın demir tekerleklerinin kaldırımlarda çıkarttığı ses yankılıyordu.

Şehrin en büyük ve lüks oteli olan Palace Hotel'de de durum aynıydı. 100 metre kadar eni, bir o kadar da derinliği olan bu muazzam bina şehrin tam merkezinde olduğundan hiç boş kalmazdı. Paris'in Opera Meydanı, Londra'nın Piccadilly'si, New York'un Times Square'i ne ise, San Francisco'nun da Market Street'i oydu. Belki biraz gürültülü bir yerdi, gecenin ileri saatlerine kadar ses seda kesilmezdi. Ama gerek gara, gerekse limana yakın olması bakımından pek çok kimse Hotel Palace'ı diğerlerine tercih ederdi. Netekim birkaç gün önce temsiller vermek üzere şehre gelen New York Metropolitan operası trupu da bu oteli tercih etmişti. Trupta Roma, Paris, Londra gibi büyük şehirlerin opera yıldızlarından başka ünlü tenor Caruso da bulunuyordu.

CARUSO'NUN HEYECANI

Trup bir gece önce, yani 1 nisan gecesi Carmen'i oynamış, seyirciler bilhassa Caruso'yu çılgınca alkışlamışlardı. Artistler temsilden sonra bir gece kulübüne gidip eğlenmişler, sonra da gece geç vakit otele dönmüşlerdi. Caruso ancak sabaha doğru, etraf aydınlanmaya başlayacağı sırada uykuya dalmıştı. Saat 5'i tam 12 geçe karyolasının şiddetle sarsılmaya başlaması üzerine uykusundan sıyrılır gibi oldu. Karyola odanın içinde birisi tarafından itilip sürülüyormuş gibi bir duvardan ötekine gidip geliyordu. Etraf birden korkunç bir uğultuyla dolmuştu. Buna çatırdıyan duvarların, sallanan döşemelerin sesleri, kırılan camların şangırtıları karışıyordu.

Caruso biraz olsun kendini toparlayabildiği anda hemen yataktan yere atladı. Halının üzeri cam kırıklarıyla dolmuştu. Döşeme sanki alttan büyük bir kuvvetle yukarıya itiliyormuş gibi şiddetle dalgalanıyordu. Caruso çıplak ayakla, yarı karanlıkta kapıya doğru yürüdü. Diğer müzisyenler de koridora fırlamışlardı. Hepsi de dehşetten âdeta yuvalarından dışarıya uğramış gözlerle, telâş içinde sağa, sola koşuşup duruyorlardı. Kimi gecelikle yalınayaktı; kimisi de telâştan başına temsillerde sahnede giydiği perukalı şapkalarını geçirmişti. Her ağızdan aynı ses çıkıyordu: «Zelzele oluyor! Zelzele oluyor!»

Caruso hemen odasına döndü; ayaklarına terliklerini geçirdi; bir kenarda bulduğu peçeteyi boynuna sardığı gibi dışarıya fırladı. Kapıdan çıkarken de masanın üzerinde duran Başkan Théodore Roosevelt'in fotoğrafını almayı ihmal etmedi. Fotoğraf bizzat Başkan tarafından imzalanarak kendisine hediye edilmişti.

Tam zamanında dışarıya çıkmıştı. Birinin binanın her an yıkılma ihtimali olduğunu söylemesi üzerine otel müşterileri arasında aklın almayacağı bir panik başgösterdi. Herkes kapılara, merdivenlere hücum ediyor, canını kurtarmak için yanındakini çiğniyor, itip düşürüyor, üzerinden geçiyordu. Kulakları sağır edici gürültülerle yıkılan binaların gürültüsüne kazazedelerin dehşet ve ıstırap çığlıkları karışıyordu. Göz açıp kapayıncaya kadar etraf bir ana baba günü haline gelmişti.

Caruso da bitkin bir durumdaydı. Arkadaşı Scotti'nin omuzuna dayanmasaydı, belki de ayakta duramayacaktı. Arkadaşıysa:

— "Beni şehirden dışarıya çıkartacak bir araba yok mu?" diye bağırıyordu.

Biri: «300 dolâr verirsen ben çıkartırım,» dedi.

Başta Caruso olmak üzere bütün müzisyenler hemen otele koşup odalarındaki eşyalarını bir çırpıda aşağıya indirdiler. Bulabildiklerini karmakarışık bavullara tıkmışlardı. Bununla beraber aşağıya inip de arabaya bininceye kadar aradan geçen zaman onlara yüzyıl kadar uzun geldi. Arabacı korkudan yerinde duramayan parlamış atları zapt etmekte bayağı güçlük çekiyordu. Bununla beraber arabanın şehrin dışına çıkması pek kolay olmadı. Bütün yollar bina enkazından, durmadan sağa, sola koşuşan insanlardan tıkanmıştı. Manzara insanın tüylerini diken diken edecek kadar dehşet verici ydı. Karşılarında şehir diye bir şey kalmamıştı (*)! Koşuşan insanlar, aralarından yer yer alev dilleri yükselmeye başlayan bina enkazı ve durmadan dalgelanan toprak vardı. Hava kireç, sıva ve toz, topraktan kesif bir dumanla örtüldüğünden nefes almak da zorlaşıyordu.

Arabanın bu cehennemden dışarı çıkabilmesi için

(*) O tarihte San Francisco'nun nüfusu 550 000 idi; A.B.D.'nin 7'nci şehriydi.

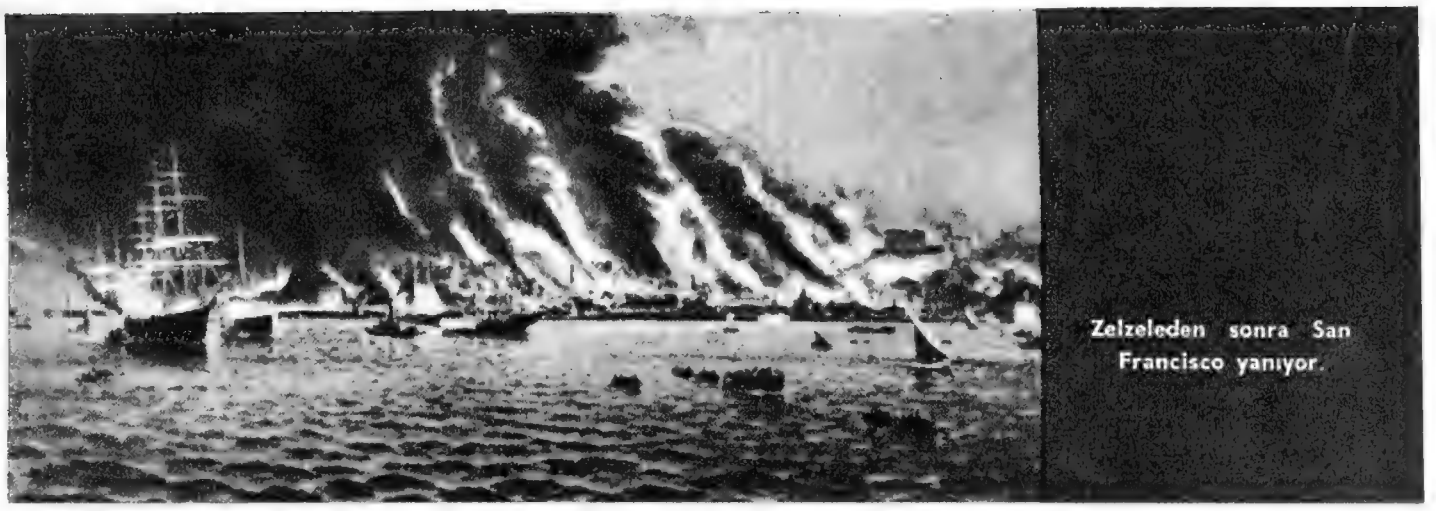

Zelzeleden sonra San Francisco yanıyor.

saatlerce sokaklarda dolaşması gerekti. Artistler ne yapıp yapıp bir vapur bulmak, bir an önce bu lânetli şehirden uzaklaşmak istiyorlardı. Nihayet kendilerini karşı kıyıya, Oakland'a geçirebilecek küçük bir tekne bulabildiler. Başkanın imzalı fotoğrafı onlara her kapıyı açıyordu. Gene o imzalı fotoğraf sayesinde New York'a hareket eden bir trende yer bulabildiler.

Tren şehrin dış mahallelerini geride bırakırken Caruso: «Bir daha bu lânetli şehre ayak atarsam Iki olsun,» diye söyleniyordu. «Hayatımı sevgili Napoli'mde, Vezüv'ün gölgesinde geçirmeyi tercih ederim...»

GÖRÜLMEMİŞ YANGINLAR

Tarih boyunca kaydedilen zelzelelerln en şiddetlilerinden biri olan San Francisco zelzelesi, Kaliforniya'nın hemen her bölgesinden hissedilmişti. Şehrin en çok zarar gören kesimi Market Street civarıydı. Zelzele önce yavaş yavaş başlamış, sonra gittikçe kuvvetlenmişti. Neye uğradıklarını şaşırarak yataklarından dışarı fırlayanlar âdeta kendi kendilerini aldatmak istiyormuşçasına: «Galiba yavaşlıyor, neredeyse duracak» diye dua ediyorlardı. Ama aksine zelzele daha da şiddetleniyordu.

Artık binalar yıkılmaya başlamıştı. Her taraftan kesif toz bulutları yükseliyor, toprağın diplerinden korkunç homurtular geliyordu. Yarı uykulu çocuklar bebeklerini, kedilerini göğüslerine bastırarak, ihtiyar kızlar ellerindeki ya bir kanarya, ya bir papağan kafesiyle şaşkın şaşkın etrafa bakınıyorlardı. Depremin şiddetinden tramvay rayları parke taşlarının arasından fırlayarak havada geniş yaylar çiziyor, yollardaki koskoca tramvaylar itildikleri esrarengiz kuvvetin tesiriyle yana devriliyorlardı. Market Street'in kuzeyindeki sanayi kesiminde demir iskeletli yüksek bInalar fırtınaya tutulmuş cılız fidanlar gibi sallanıyor, iki büklüm oluyor, sonra gene doğruluyorlardı. Yerler insanın gözlerini kamaştıracak bir şekilde parlayan cam kırıklarıyla örtülmüştü.

Çok geçmeden facianın ikinci perdesi başladı. Yıkılan evlerin altında kalan gaz sobaları, fırınlar, ocaklar şehirde yer yer yangının başlamasına sebep olmuştu. Dökülen akaryakıtla beraber yangın kısa bir zamanda bütün şehri sarıvermişti. İşçi evlerinin hemen hepsi ahşaptı. Çıra gibi tutuşuveren bu evlerin söndürülmesi imkânsızdı. Çok geçmeden duyulan şiddetli bir patlama sesi herkesi olduğu yere mıhlayıverdi. Şehrin havagazı tesisleri infilâk etmişti!

Bütün bu kargaşalık sırasında acaba itfaiye ne yapıyordu?

Hiçl Zira yapacak hiçbir şey yoktul Toprağın şiddetle sarsılması sonunda ana depodan semt ve sokaklardaki yangın musluklarına su dağıtan boru şebekesi de patlamıştı. Musluklarden akması gereken su, kim bilir nereden patlamış, toprağa akıp gidiyordu.

Çok geçemeden uzaktan uzağa diğer patlamalar duyulmaya başladı. Zelzele yeniden mi başlamıştı? Yeni yeni infilâkler mi oluyordu? Hayır, su sıkarak yangınların önünün alınamayacağı anlaşılınca başka bir şeye başvurulmuştu. Şehir yakınındaki topçu birliklerinden yardım istenmiş, binaları dinamitleyerek yangını söndürmek zorunda kalınmıştı.

Üç milyon litrelik muazzam su deposu alevler arasındaydı; kimse bir cehenneme dönen deponun yanına yaklaşamıyordu. Şehirdeki Çin, İtalyan mahallesi, fakir Işçilerin oturdukları semtler alevlerin kızgın dilleri arasında bir çırpıda erimiş, gitmişti. Artık bütün bu mahalleler üzerlerinden siyah dumanlar tüten bir öbek kararmış tahta ve bir avuç kül yığınından başka bir şey değildl.

SAN FRANSİSCO S.O.S. VERİYOR

Bütün bunlar olup biterken vazifesine sadık bir telgraf memuru olayı bütün dünyaya bildirmek Için çırpınıyordu. Hiç kimse bu kahramanın kim olduğunu öğrenemedi. San Fransisco depremini bütün dünyaya bildirmek ve yardım istemek için göz göze göre hayatını feda eden bu insanı, altı yıl sonra Atlantik'te batan Titanic'in S.O.S.'lerini gönderen genç telsizci Philips'e benzetebiliriz.

Meçhul telgraf memuru faciayı bildiren telgraf mesajını New York'a gönderdiği zaman saat sabahın tam beş buçuğuydu.

«BU SABAH SAAT TAM 5'İ 13 GEÇE MÜTHİŞ BİR ZELZELE SONUNDA ŞEHRİN HEMEN HEMEN TAMAMI YERLE BİR OLDU. ENKAZIN ALTINDAN YÜZLERCE CESET ÇIKARTILIYOR. ŞEH-

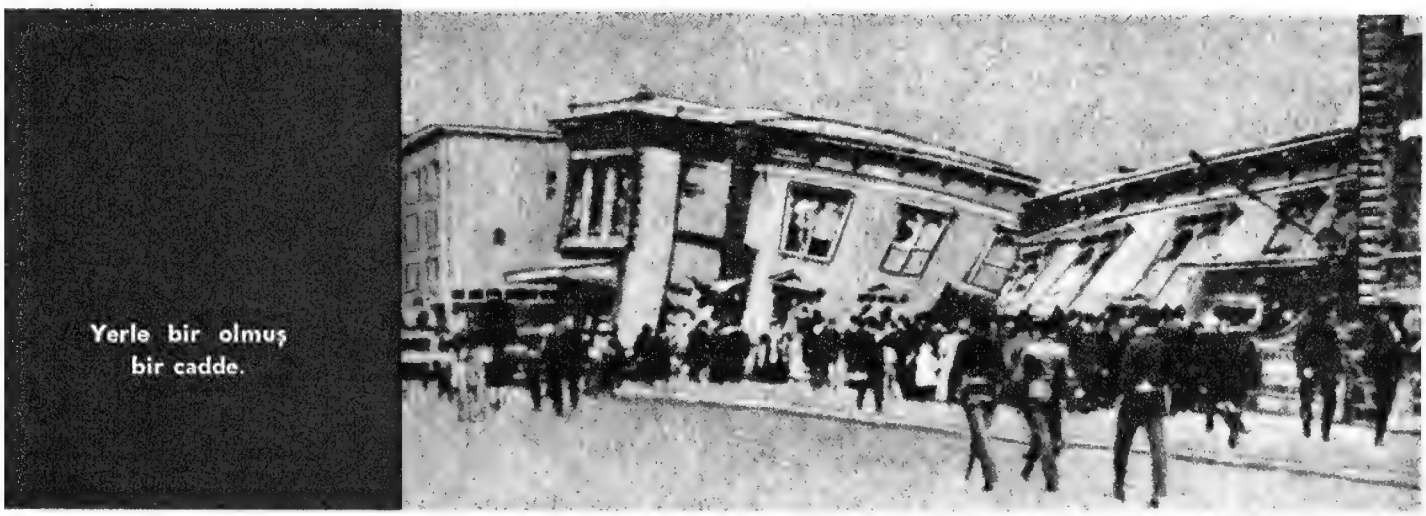

Yerle bir olmuş bir cadde.

RİN HER KÖŞESİ ALEVLER İÇİNDE. SU YOK. GİTTİKÇE KUVVETİMİZİ KAYBEDİYORUZ. TOPRAK HER AN SARSILMAKTA DEVAM EDİYOR. POSTAHANE YIKILMADAN ÖNCE DIŞARI ÇIKMAK İSTİYORUM.»

Telin öteki ucunda, New York'taki telgraf memuru mesajı aldığı zaman San Francisco'daki arkadaşının soğuk bir şaka yaptığını sandı. Fakat gene de şüphelenmekten kendini alamadı. San Francisco'yu aradı; bir cevap alamadı. Az sonra aradığı yerden ikinci bir mesaj gelmekte gecikmedi.

«ÖLÜLERİ ÇIKARTMAKTA DEVAM EDİYORLAR. ARTIK KİMSEDE YANGINLA MÜCADELE EDECEK HAL KALMADI. POSTAHANENİN DE ÇATISI ÇÖKTÜ. AMA BİNA HENÜZ AYAKTA.»

O gün fedakâr telgrafçı öğleden sonraya kadar zaman zaman telgraf mesajları göndermekte devam etti. Nedense bir türlü postahaneyi terk etmiyordu. Nihayet şöyle bir mesaj daha gönderdi:

«ALEVLER MARKET STREET'İ DE SARDI. YANAN BİNA İLE POSTAHANE ARASINDA YALNIZ BİR TEK EV KALDI.»

New York'taki telgraf memurunun aldığı son mesaj şöyleydi:

«BEN GENE BURADAYIM. NEREDEYSE BİNAYI DİNAMİTLE ATACAKLAR. BİR AN ÖNCE ÇIKMAK İÇİN ACELE ETMEM GEREK.»

İşte bütün dünya bu korkunç felâketi âkıbeti bilinmeyen bu fedakâr telgrafçı sayesinde öğrendi. Amerika'nın dört köşesinden derhal yardım ekipleri yola çıkarıldı. Vagonlar tıka basa yiyecek, giyecek, ilâç, yatak ve çadır doluydu.

ALEV DENİZİ

18 nisan günü San Francisco bir alev denizi altında dalgalandı durdu. Gece olup da etraf kararmaya başlayınca yangının korkunç kızıllığı daha da şiddetlenmişti. Kimse evine girmeye cesaret edemiyordu. Yüz binlerce insan ne yapacağını bilmeden bahçelerde, parklarda geziniyor, geceleyebilecekleri kuytu bir yer arıyordu. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi gece yarısına doğru yağmaya başlayan buz gibi bir yağmur çekilen sefaleti daha da fazlalaştırdı.

Ertesi sabah güneş duman tüten, is kokan yıkıntıların üzerinden yükselip etrafı aydınlattığı zaman hiç kimsede mücadele edecek kuvvet kalmamıştı. Resmî makamlar hırsızlık ve çapulculuğun önüne geçmek için ciddî tedbirler almışlardı. Akşam olup da etraf karardıktan sonra şehirde bir yerden bir yere gitmek kesin olarak yasak edilmişti. Şehirde ne otomobil vardı artık, ne de tramvay... Yaralıların nakli, ölülerin gömülmesi, yardım ekiplerinin çalışabilmesi böylelikle çok zorlaşıyordu.

Bununla beraber şehrin belediye reisi Schmitz kurduğu elli kişilik bir komiteyle derhal çalışmaya başladı. Etrafta ne kadar işe yarar tahta, kereste, saç levha ve benzeri malzeme varsa hepsi toplattırıldı. Bunlarla Golden Gate Parkı'nda barakalar yapılmaya başlandı.

Artık zenginle fakir arasında hiçbir fark kalmamıştı. Zengin, fakir, kadın, erkek, genç, ihtiyar, herkes günlük yemek istihkakını alabilmek için aş ocaklarının yanında uzun kuyruklar meydana getiriyordu. Yiyecek gibi, su ve giyecek de aynı şekilde dağıtılıyordu. Bankada parası olanlar şahısları için çekip kullanamıyorlardı. Hiç kimsenin kimseden farkı kalmamıştı. Bu hengâme devamınca San Francisco'da kalmak istemeyenler Oakland ve Berkeley'e parasız olarak geçirilip arzu ettikleri yere götürülüyordu. Böylece ilk günlerde 50 000'den fazla kimse şehri terk etti.

28 000 EV YANDI

On beş gün içinde enkaz arasından yalnız 350 ceset çıkartıldı. Tabiî bu rakam, kurbanların gerçek sayısını vermekten çok uzaktı. Pek çok kimse hemen hiç bir iz bırakmadan alevlerin arasında kömür olmuş, silinip gitmişti. Yapılan tahminler ölü sayısının 700'ün üzerine çıkmadığını gösterdi. Bunun dışında civar şehirlerde de 189 ölü vardı. Bunun 112'si depremde yerle bir olan San José yakınlarındaki akıl hastalıkları hastanesinde ölen akıl hastalarıydı.

Hâdiseyi yaşayanlar, eğer yangınlar çıkmasaydı, San Francisco depremden bu kadar büyük zarar görmezdi, dediler. Yangınlar başlamadan önce çekilen panoramik bir fotoğraf binaların büyük bir kısmının ayakta olduğunu gösteriyordu. 72 saat devam eden yangın sonunda 28 188 ev enkaz haline gelmişti. ●

Tarih Postası

Okuyucularımızın bizden sordukları tarihle ilgili soruları mütehassıslarımız bu sayfada cevaplandırmaktadırlar.

A. Z. (Ankara)

Halifelik, Yavuz Sultan Selim'le beraber, Abbâsîler'den Osmanoğulları'na geçmiştir. Tanınmış Rus tarihçisi Barthold, 1912'de bunun aksini ortaya atan bir iddiada bulunmuştur. Barthold'a göre Yavuz'un halife olması, ilk defa XVIII. asrın sonlarında İsveçli tarihçi d'Ohsson tarafından yazılmıştır. Barthold'un iddiasında, siyasî bir cephe de vardır. 1912'de Rusya, Balkan Savaşı'nı plânlamıştı ve halife olan Osmanlı padişahına karşı, dünya Müslümanları'nın sempatisinden ve bağlılığından çekiniyordu. Çünkü bilhassa Rusya'da, on milyonlarca Müslüman yaşıyordu. Barthold'un siyaset kokan bu iddiasını, sonradan bazı tarihçiler işlemişlerdir. Ancak itiraz edilebilecek rivayet, son Abbâsî Halifesi'nin, Ayasofya'da merasimle hilâfeti Yavuz'a devrettiği hikâyesidir. Yoksa Yavuz'un Osmanoğulları'ndan ilk halife olduğu inkâr kabul etmez bir keyfiyettir. Eğer böyle bir iddia doğru olsaydı, halifelik müessesesinin, Yavuz'un Mısır'ı fethinden sonra asırlarca ortadan kalkmış olması lâzım gelirdi. Hammer'den sonra günümüze kadar en iyi umumî Osmanlı tarihini yazan iki Türk tarihçisi, Ord. Prof. İ. H. Uzunçarşılı ve İ. H. Dânişmend, Yavuz'un halife olduğu hususunda hiçbir şüphe ortaya atmamıştır. Osmanoğulları'nın Yavuz'dan önce de «halife» sanını kullandıkları iddiası büsbütün gülünçtür ve İslâm hukuku ile Türk-Osmanlı titulature'ü hakkında en iptidaî bilgisi olmayanlar tarafından ileri sürülmüştür. Çünkü Yavuz'dan önce bazı padişahların meselâ I. Murad'ın kullandıkları "halife" kelimesi, edebî bir tâbirden ibarettir ve hukukî hiçbir değeri yoktur. Eski metinlerle en küçük bir alâkası olanlar bilir ki, meselâ kasidelerde vezirlere, kazaskerlere "sultan=imparator" gibi kelimelerle hitap edilir. Eğer 1. Murad halifelik iddia etmeyi aklından geçirseydi, oğlu Yıldırım Bâyezid, Kahire'deki Abbâsî Halifesi'nden saltanat menşuru ister miydi? Demek Niğbolu galibi Yıldırım, değil halife olmayı düşünmek, "sultan=imparator" titrini meşrulaştırmak için bile Halife'nin tasdikine lüzum görmüştür. Nitekim hiçbir Abbâsî Halifesi "halife" diye anılmaz. Bu, edebî bir kelimeden ibarettir. Halife'nin hukukî titri "emîru'l-mü'minîn"dir. Burada şunu da ilâve edelim ki, Barthold farazlyesi, Batı'da da fazla iltifat görmüş değildir. Meselâ son yayınlanan büyük Fransız Ansiklopedisi, **Grand Larousse**, halifeliği 1517'de Abbâsîler'den Osmanoğulları'na geçmiş saymaktadır. Aslında Yavuz'un halifeliği Ayasofya'da devr-ü teslim alıp almadığı şüpheli bir rivayet olabilir. Fakat o, daha 1516'da Merc-i Dâbık zaferinden sonra — ki bu vuruşmada son Abbâsî Halifesi'ni esir etmiştir — Halep'e girince, cuma hutbesinde adını "hâdimu'l-Haremeyni'ş-Şerîfeyn" diye zikrettirerek halifelik iddiasında bulunmuştur.

Meliha Yerel (Kadıköy)

İstanbul'un yedi tepesi sık sık merak konusu olur. Ancak bu tepelerden biri, sandığınız gibi Çamlıca tepesi değildir; çünkü İstanbul sözü ile eskiden, sadece şehrin sûrların içinde kalan kısmı kastedilirdi. İstanbul'un yedi tepe üzerinde kurulu olduğu Bizanslılar zamanından beri söylenir. Bu yedi tepe şunlardır: 1. Topkapı Sarayı, Ayasofya ve Sultanahmed'in bulunduğu kesim; 2. Çemberlitaş ve Nuruosmaniye; 3. Üniversite merkez binası ve Süleymaniye Camii; 4. Fâtih Camii'nin bulunduğu kesim; 5. Sultan Selim Camii; 6. Tekfursarayı ve Eğrikapı Bölgesi; 7. Samatya ve çevresi.

R. A. (İstanbul)

Osmanlı çağında kullanılan rütbelerle bugünkü askerî rütbeler birçok eserde karıştırılmaktadır. Karışıklık şundan doğuyor: Eskiden tuğgeneral ile tümgeneral için bir tek rütbe vardı ve «mîrlivâ» denirdi; bu kelime, klâsik Osmanlı çağında kullanılan «sancakbeyi»nin bir çeşit Arapça karşılığıdır. «Mîrlivâ» tümgeneral olduğuna ve tuğgeneral rütbesinin birçok devletlerde yeni ihdâs edilmiş bulunmasına göre, ferik bugünkü korgenerale, birinci ferik de orgenerale karşılıktır. Aslında «birinci ferik» rütbesi de 1890 yıllarına doğru II. Abdülhamid devrinde ihdâs edilmiştir. Daha önce yalnız bir «ferik» rütbesi vardı ve bir üst rütbe «müşir»di. Bazı kitaplarda mîrlivâ, tuğgeneral olarak itibar edilip rütbeler bu surette

hesaplanmaktadır. Ancak bu suretle kargaşalık olmakta ve «müşir» rütbesi «orgeneral»i karşılamaktadır. Halbuki Cumhuriyet'in ilk yıllarında de birinci ferik, orgeneral karşılığı kullanılmakta ve Atatürk'le Çakmak, bu rütbenin üzerinde «müşir=mareşal» rütbesini taşımaktaydılar. Nitekim Dil inkılâbı olunca, «birinci ferik»e «korgeneral» değil, «orgeneral» denmiştir. Sultan Aziz ve Sultan Hamid devirlerinde ordu kumandanlarının bazılarına «müşir» rütbesinin verilmesi de, bazı tarihçileri bu rütbeyi «orgeneral» olarak telâkki etmeye sevk etmiştir. Halbuki bu hususa fazla ehemmiyet vermemek lâzımdır. I. Cihan Savaşı'nda birçok ordu, hattâ ordular grupu kumandanının «mîrlivâ», kolordu kumandanının «miralay=albay» rütbesinde bulunduğu hatırlanırsa, rütbe ile makam arasında birleştirmeye gitmenin pek doğru olmadığı anlaşılır.

Ahmed Varan (Karabük)

Osmanlı tarihçilerinin «Kazıklı Voyvoda» dedikleri Eflâk (Güney Romanya) prensi III. Wlad Tepes (1456-1462), Fâtih Sultan Mehmed'le çağdaştır ve Fâtih, 13. seferini, bu âsi voyvodayı cezalandırmak için düzenlemiştir. Salâhaddin Eyyûbî devrinde daha Eflâk prensliği bile yoktu ki, Kazıklı Vovyoda o devirde, yani XII. asrın son yarısında yaşamış olsun.

Kâzım Kesmen (Aksaray-İstanbul)

Alâkanıza teşekkürler ederiz. Hayat Tarih Mecmuası için orijinal bir cilt tertibi düşünüyoruz.

Necip Alpan (Maltepe - Ankara)

Gönderdiğiniz makalelerin neşir imkânını düşüneceğiz. Lûtufkâr alâkanıza teşekkür ederiz.

Selim Tuncel (İstanbul)

Gönderdiğiniz fotoğraflar gerçekten güzel. Bunlardan ilk fırsatta faydalanacağız. Teşekkürler ederiz. — Bahsettiğiniz türbe hakkında şu anda elimizde bilgi yok. Araştırıp bir müddet sonra cevaplandıracağız.

Necati Özkendir (Aksaray - İstanbul)

Cami kapılarının büyük ve süslü olması, eski Türk mimarî gelenekleri ve estetik güzellik anlayışının sonucudur. Firuzağa Camii hakkındaki rivayet, bir halk söylentisi olabilir. Tarihî bir gerçek olamaz. Çünkü iki minareli camiler yalnız Osmanlı hanedanı mensuplarına mahsustur. Hanedan dışında cami yaptıranlar, camileri ne kadar büyük olursa olsun, daima bir minare koydurmuşlardır. Sultanahmed Camii'nin aleminin boyunu bilmiyoruz. Fakat 8,5 metre olması imkânsızdır.

Hasan Engin (Kadıköy - İstanbul)

Gerek Hz .İbrahim, gerek Hz. Musa'nın hayatlarına ait tarihî bilgimiz çok kıttır. Bu peygamberlerin doğum ve ölüm tarihlerini bilmiyoruz. Ortaya atılan rakamlar, oldukça kaba tahminlerden ibarettir. İlkçağ Yakındoğu tarihine ait hükümdarların saltanat tarihleri bile tarihçiler arasında münakaşa konusudur. Çeşitli tarihçiler, çeşitli tarihler ortaya atmaktadırlar. Şimdi en fazla tutulan tarihler, Hammurabi için M.Ö. 2004-1961, II. Ramses için de M.Ö. 1298-1232'dir. Hz. İbrahim'in Hammurabi, Hz. Musa'nın ise II. Ramses'le çağdaş olduğu, tarihçiler tarafından kabul edilmektedir.

Ömer Lûtfi Kaya (Bulancak - Giresun)

Sorduklarınıza cevap vermek için, uzun bir makale yazmak icap ediyor. Esas noktaları cevaplandırıyoruz: Mahmud Şevket Paşa'ya suikast yapanların çoğu yakalanıp asılmıştır. Bu suikastın tahrikçilerinden bazıları da cezalandırılmıştır. Fakat İttihad Terakki, bu suikastla ilgisi olduğunu iddia ederek, muhaliflerinden bazılarını da astırmış, sürmüş veya Türkiye'den kaçmak mecburiyetinde bırakmıştır. Bu olaydan sonra muhalefet tamamen sinmiş ve devlet, İttihad ve Terakki'nin eline geçmiştir. Bu sorumsuzluk anlayışı içinde İttihad ve Terakki, Türkiye'yi I. Cihan Harbi'ne sürüklemiştir. Eğer memlekette Meşrutiyet'in getirdiği normal bir parlâmento rejimi olsaydı, hiçbir ciddî sebep yokken Türkiye çılgınca savaşa sokulamazdı.

Enver Konukçu (Düzce)

Tarih boyunca ve Osmanlı çağında Anadolu'ya yüzlerce seyyah gelmiş ve seyahatnâmeler bırakmıştır. Hayat Tarih Mecmuası'nda zaman zaman bu seyahatnâmelerden parçalar vermek istiyoruz. Türkiye şehirlerine ve tarihlerine ait yazılar koymak da mecmuamızın tasarılarına dahildir. Yeni çıkan tarih kitapları arasında çok ilgiye değer olanlarını okuyucularımıza tanıtacağız. Şimdilik çıkan bütün tarihî eserleri bir bibliyografya halinde tanıtmayı düşünmüyoruz. Ancak bize gönderilen kitapları birkaç satırla anmamız mümkündür. — «Türk, Rûm, Süryânî, Aryânî" kelimelerinin her birinin ayrı etimolojisi vardır. Meselâ "Türk", "kuvvetli" demektir. Çok eskiden Türk kavimlerinden bir boyun adı iken, zamanla, bütün Türkçe konuşan kavimlere verilen isim olmuştur. «Rûm», «Roma» kelimesinden bozmadır. Eskiden Anadolu, Roma'ya aitti. Araplar bu ülkeye «Diyâr-ı Rûm» demişlerdir. Süryânîler, tükenmek üzere bulunan küçük bir Sâmî topluluktur. Aryalar veya Aryanîler, «Hind-Avrupalılar» da denen çok geniş bir ırklar camlasıdır. Latinler, Slavlar, Grekler, Germenler, İranlılar, bu camianın başlıca kollarını teşkil eder. Osmanlı tarihinin ilk devirleri çok ihtilâflıdır ve eski rivayetlerin bir kısmı şimdi kabul edilmemektedir. Konuralp'ın Akyazı' da gömülü olduğu rivayeti kuvvetlidir.

M. Kemal Akpınar (Bergama)

Mecmuamızın ilk iki sayısı tamamen tükendiği için yeniden basılmaktadır. Siz bu cevabımızı okuduğunuz zaman, ikinci baskı bütün Türkiye'ye dağıtılmış ve bu arada elinize geçmiş bulunacaktır.

Tarih Kültürünüzü Ölçüyoruz

Cevaplar: 1. II. Abdülhamid; 2. Sultan Reşad; 3 — Reşat Nuri; 4. Ziya Paşa; 5. Ziya Gökalp; 6. Refik Halid. Binalar: 1. Göksu kasrı; 2. Beylerbeyi Sarayı.

İstanbul folklorunda
kadının büyük yeri vardır.
Türk konaklarındaki harem hayatı,
bilhassa batılıların ilgisini çekmiş, birçok
ressam bu konuda tablolar yapmıştır.
Bu sayfalarımızdaki
gravür, bir konaktaki hanımları gösteriyor.

MİNELBAB İLELMİHRAB

Refik Halid'in sürgünde yazdığı eserlerden biri

TÜRK edebiyatının büyük siması Refik Halid Karay, **Minelbab İlelmihrab** (*) adını verdiği «1918 Mütarekesi devrinde olan biten işlere ve gelip geçen insanlara dair bildikleri»ni, bir hâtırat halinde yayınlamıştır. Türk edebiyatı tarihinde yer tutmuş olan bu eser, önce 1924'te, sonra 1948'de **Akşam** gazetesinde ve **Aydede** dergisinde tefrika edilmiş, büyük akisler uyandırmış, fakat tamamlanamamıştı. Şimdi ilk defa kitap halinde elimizde bulunuyor. Edibimiz eserini 1923'te, 35 yaşında, sürgün olarak bulunduğu Suriye'de kaleme almıştır. 42 yıl sonra eseri aynen yayınlamıştır.

Eserin iki cephesi var: Edebî bir mahsul olmak tarafı ve tarihî bir vesika olmak yönü. Tarihî bir kaynak olarak, Mütareke devri (1918-1922) denen bütün Türk tarihinin en feci 4 yıllık devresine ışık tutuyor. Müellif, İstanbul hükümetinin ve İtilâf partisinin en önde giden şahsiyetlerden biri olmak sıfatıyla, o devir olayları ve insanları hakkında çok dikkate değer şeyler anlatıyor. Bu anlatma, bazan Türkçe'nin şahikasına erişen satırlarla zihnimize kazılıyor. Eserin başları, edebî üsiûp bakımından çok yüksek. Sonlara doğru kurulaşıyor. Fakat alâka dağılmıyor. Olaylara realist olduğu kadar müstehzi bir bakış, yani Refik Halid'i Refik Halid yapan üsiûp, yer yer hayran olunacak pasajlar meydana getiriyor.

Büyük edip, eskilerin «kazâ vü kader» dedikleri salklerle, Anadolu hareketine cephe alan İstanbul hükümetinin ilerigelen bir siması. Elimizdeki bütün yazılar Anadolucular'ın, Kemalist milliyetçilerin olduğu için, tarih ilmi bakımından meselenin bir tarafına ışık tutuyor. Refik Halid'In eseri, meselenin diğer tarafını aydınlatan nadir kitaplardan biri. Müellif, siyasî hatalarını büyük bir samimiyetle anlatıyor ve kendisini Anadolu'daki Millî Mücadele ile karşı karşıya bırakan bedbaht hâdiseler silsilesini cazip bir şekilde tasvir ediyor. Bazı hâdiselerde unutkanlık yaptığı da oluyor. Meselâ Tevfik Paşa'nın 7. sadâretlnden bahsediyor ki (s. 200), 4. sadâreti olacaktır. Bazan «kolordu» yerine «ordu» diyor (s. 150, st. 2). Kıbrıs'a karadan asker sevkini isteyen vezirler meselesi de (s. 114) bir lâtifeden ibarettir, tarihî bir olay değildir.

HARBİN FELÂKETLE BİTECEĞİ BELLİYDİ

Müellifimiz, Birinci Cihan Harbi'ni kaybedişimizin nasıl öğrenildiğini şöyle anlatıyor:

«İttihad ve Terakki merkez-i umumisindeydik. Köprülü-zâde, Necmeddin Sadık, Yahya Kemal ve daha

(*) «Mine'l-bâb ile'l-mihrâb», Arapça'da «kapıdan mihraba kadar» anlamındadır.

Hâtıralarada adı geçen Refet Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte.

birkaç genç oradaydılar. Biz Ziya Gökalp Bey'in vürudunu muntazırdık; zira Ziya Bey, fırka müzakeresinden edebiyat ve ilim mubahasesine âdeta can atarcasına gelirdi... Bekliyorduk. O, gelmedi. İçeriye Küçük Talât Bey girdi. Girdi ama ben bir başkası zannettim. Yüzü o kadar değişikti... Benim dünyadan haberim yoktu... Öyle meşguldüm ki, — sonu felâketle biteceğine katiyen emin olduğum harbi — artık düşünmez, düşünemez olmuştum. Kulaklarımı dört açıp dinledim. Yahya Kemal'in bu «neler oluyor Talât Bey?» deylşinde, bir serzeniş, bir itap seziliyordu. Hem bir cihet daha vardı: Yahya Kemal'in bu tarzda «neler yaptınız, gördünüz mü, şimdi bu işin içinden nasıl sıyrılacaksınız?» der gibi hitap edebilmesi, bu cüreti bulabilmesi için, hükümet partisinin yerinden sarsılmış olması da iktiza ederdi. Cevaptan evvel, sualde bu mânayı derhal okudum ve felâketin koptuğuna, cevabı dinlemeden kani oldum. Talât Bey:

— «Kahpe Bulgarlar cepheyi bırakıp kaçtılari

«Dedi. Eh, olur a, bir mağlûbiyet, hem de bizim ordumuza ait değil... Ben evvelâ böyle düşündüm. Fakat o sözüne şöyle devam etti:

— «Almanlar'la hatt-ı iltisakımız kesildi.

«Hepimiz buz gibi donduk. Sırtımda bir ürperme oldu.

— «Sulh yapmaktan başka çare kalmadı!

«Ha, demek Harb-I Umumî'nin sonu gelmişti. Çözülüyorduk... Avrupalılar'ın, tarihî İstanbul'a milyarlar pahasına ve asırlardan sonra Fâtih'ten intikam almaktan mütevellit bir zevk ve iftiharla coşkun, başta mızıka, muzafferane girişi...

«İttihatçı maarif nazırı Şükrü Bey:

— «Çare vardır, dedi; Anadolu'ya çekilip mukavemet etmek!

«Gözlerim dört açıldı. Ah bu İttihatçılar... Ne yaman, ne yılmaz, ne maceraperest adamlardı! Almanya'yı, Avusturya'yı ve Bulgaristan'ı yerin dibine batıran ve bir taraftan da Halep'e yaklaşan İtilâf Devletleri'ne şimdi, bu halde, hâlâ, mukavemet edebilecekleri zannediyorlardı.

— «Neyle, nasıl? diye sordum.

«Şükrü Bey, bir sırrı ifşa edip etmemekte müteredditgibi, bir an yutkundu. Sonra şunu söyledi:

— «Hükümet bu ciheti düşünerek, tedbirlerini evvelce almıştı... Dağ ve çete muharebesi için silâh, cephane, teşkilât, hepsi hazırdır. Elli sene dayanırız!

«Bilmem Şükrü Bey bunu hülyasında icat ederek mi söylemişti? Yoksa hakikaten İttihat ve Terakki böyle hazırlık yapmış mıydı?... Bildiğim bir şey varsa, o, bu mühim ifadeyi benim ilk defa, 1918 senesi kasımında zaptetmiş olduğumdur. 1919 senesi kasımında ise, Anadolu'da Yunan ve İtilâf ordularına karşı, Şükrü Bey'in bahsettiği çete mukavemeti, Kuvây-ı Milliye namıyla bilfiil teşekkül etmişti.

«O günden ta Sakarya muvaffakıyetine kadar, aklımın almadığı bu mukavemet, meğerse kaabil-i icrâ imiş ve yapılacak tek iş de o imiş. Bunu anlayıp tatbik edebilenlere ne mutlu! Mademki bunu bir «harika» ve «mucize» addediyoruz, harika ve mucizeye, kulağımızla işitip inandık, gözümüzle görüp iman ettik... Ve işte, kalb ile tasdik ve lisan ile de ikrar ediyoruz!»

Bundan sonra müellif, İttihatçılar'ın kendisini mahkûm ettikleri acıklı sürgün yıllarını anlatıyor. Türk realist edebiyatının en büyük şaheseri sayılan «Memleket Hikâyeleri», Anadolu'daki bu sürgün yıllarının mahsulüdür. Refik Halid, Mütareke'den az önce, Büyük Cemal Paşa'nın izniyle, geçici olarak İstanbul'a girmek imkânını buluyor. Diyor ki:

«Genç politikacılara söylüyorum: Sakın İttihatçılar gibi siz de sürgünü zararsız ve idarî bir ceza addetmeyiniz. Ben, ne şöhret, ne makam hırsıyla fırkacı oldum. Beni Hürriyet ve İtilâf Partisine sokan Damat Ferid Paşa değildir. Aleyhimde, sorgusuz ve sualsiz sürgün kararını verdiği için, Talât Paşa'dır, Cemal Paşa'dır!

«Cemal Paşa» denince, muhalifleri bir yılgınlık alırdı. Zira onun bir zamanlar zulümde ölçüsü, eziyette terazisi yoktu. O, Tanrı tarafından, imhamıza

memur olmuş gibi, ama kendinden geçmiş, pür-cezbe bir halde çalışır, aleyhimize mücahede ederdi! Muhalefet cephesinde maslûp, maktûl, mecrûh, mecnûn, mazrûb, mahbûs, menfî ve menkûb (*) olarak, zarar görenlerin sayısı bini geçerdi... Hoş, zaman ispat etti ki, Cemal Paşa'nın haşin, amansız siyaseti, muhalefeti bir müddet için sindirmekten ve sonra sıra kendisine gelince — yaptı, yapamadı, o başka mesele — muhalefetin de aynı tarzda mukabele etmek istemesinden başka bir netice vermedi.»

Sonra Damat Ferid Paşa'dan bahsediyor:

«Ferid Paşa'nın kadın, erkek yüzlerce insanla dolu bu ışıklı salonda bazılarıyla İngilizce, bazılarıyla Fransızca konuşarak pek medenî tavırlarla etrafını idare etmesi, hoşuma bile gitmişti.»

Fakat iktidara gelen Ferid Paşa, bilgisiyle mütenasip hiçbir iş göremez. Türk tarihinin en müşkül dakikalarında kararsız, zaman zaman hıyanete kaçan tutumuyla, devlet ve siyaset adamı olmadığını gösterir. Refik Halid, dahiliye nazırlığını kabul etmez. Posta-telgraf-telefon nazırlığının adı umum müdürlüğe çevrilerek müellifimize verilir. İzmir'in işgalini bildiren ilk telgrafı, vazifesi dolayısıyla Refik Halid alır ve hükümete bildirir:

MEŞ'UM TELGRAF

«Bir sabah, bermûtat erken, masama geçmiş, meşguldüm. İçeriye telgraf müdürü girdi. Yüzü bembeyazdı. İzmir başmüdür vekili Naşid Bey'den gelen müstacel bir telgrafnameyi uzattı. Kâğıda göz gezdirir gezdirmez sapsarı kesildim ve yerimden derhal fırladım. Hükümet erkânını hemen haberdar etmek lâzım geliyordu. Zira İzmir Başmüdürü: «Birkaç saate kadar Yunan ordusunun şehri işgal edeceğini...» bildiriyor, serian talimat istiyordu. Anadolu'ya, İstanbul'a ve hükümete o müthiş haberi bildiren ilk telgrafname bu idi!

«Meşum telgrafı Dahiliye Nazırı'na götürdüğüm zaman, kolum, kanadım kırılmış bir haldeydim. Beynim o derece işlemiyordu ki, bugün hâlâ nerede, nezaret makamında mı, Bâbıâlî'de mi görüştüm, hatırlayamıyorum.

«Burada dünyanın en akıl almaz bir garabetini haber vereceğim: Gerek Nazır ve gerek Sadrâzam, bu habere inanmadılar ve İzmir Valisi'ne, bu haberi bildirenin tevkif edilerek İstanbul'a yollanmasını emrettiler.»

İşin en acıklı tarafı, Sadrâzam ve dahiliye nazırı Mehmed Ali Bey'in, Amiral Galtrop'un resmî notasını alıncaya kadar, İzmir'in işgalini, hükümeti devirmek için eski iktidar partisi İttihatçılar'ın bir propagandası olarak telâkki etmeleridir. Çünkü işgal haberini, İttihat ve Terakki Partisi'ne mensup bir şahıs bildirmişti. Olayın gerçek olduğu anlaşılınca Refik Halid, Sadrâzam ve Dahiliye Nazırı ile beraber İzmir'i bulmaya çalışır:

«Bu, hayatımın en heyecanlı dakikasıydı. Bana: «İzmir'i bulduk!» dedikleri zaman, yüreğim sanki bir balondu. Birden çatladı, söndü. Bittim zannettim. Neler öğrenecektim? Ne facialar, ne felâketler... Dikkat kesildim: Telgraf Müdürü, ağır ağır önündeki kâğıda yazdıkça, gözlerim doluyordu... Bu, gizli bir muhabereydi: İzmir telgrafhanesi işgal ve muhafaza altında bulunduruluyordu. Muhabere yasaktı. Buna rağmen fedakâr telgrafçılar, düşmanın süngüsü altında, hayatları pahasına gizlice devlet merkezine tafsilât uçuruyorlardı... İzmir, Yunanlılar'dan beklenilen tarzda, yani rezilâne işgal edilmiş ve Avrupalılar da, beklenilen şekilde, buna seyirci olmuştu... Sadrâzam:

— «Aman, Refik Halid Beyefendi, dedi; bunları Zât-ı Şâhâne'ye arz edelim. Pek meyus bir haldedirler.

«Telgraftaki bazı tafsilâtı çıkardı. Padişahın o acıklı tafsilâttan müteessir olmasını istemiyordu...

«Ferid Paşa ye'sinden ağlıyor... İzmir'deki askerimizin harp esiri addedilerek Yunanistan'a sevkı ihtimali karşısında bütün itidalini kaybetmiş, çökmüş, bitmişti... İzmir işgali maalesef yalnız şehre münhasır kalmamıştı. Yunanlılar civarda ileri hareketlerine devam ediyorlardı. Bu, benim için her saat ayrı bir dert oluyor, kanıma mütemadiyen zehir akıtıyordu. Zira faciaları en evvel ben öğreniyor, kasabaların birer birer nasıl istilâya uğradıklarına ben vâkıf oluyordum... Öyle telgraf memurları gördüm ki, düşman neferi telgrafhane kapısından girinceye kadar makina başından ayrılmıyorlardı... «Yunan askerleri kapıyı açıp içeriye adımını attı» diye bildirdikten sonra artık ses sada kesiliyordu.

Muhalifleri yıldıran Cemal Paşa

(*) «Asılmış, öldürülmüş, delirtilmiş, yaralanmış dövülmüş, hapsedilmiş sürülmüş, gözden düşürülmüş.»

İşgalden sonra İstanbul sokaklarında dolaşan düşman devriye kuvvetleri.

«En imkânsız şey, İstanbul hükümetinin harbe sevk edilmesiydi... Bunu hükümet değil, bir ihtilâl heyeti yapabilirdi. Netekim öyle oldu... Bütün Anadolu kaynaşıyordu. Bu hal, mütarekename mucibince, umumî işgal ve İstanbul'un ziyaı suretiyle neticelenebilirdi.»

Eserde yer yer politika adamlarının dönekliklerini okuyoruz. Bir milletvekilinin «Almanya'da imparatorun ne mevkii varsa bizde de öyle olmalı» deyip padişahın meşrutiyet devrinde gölge haline düşmesini beğenmediği halde Cumhuriyet devrinde dahiliye vekili olunca neler yaptıklarını öğreniyoruz.

Müellif, bu sırada 31 yaşında pek faal bir politikacıdır. Millî Mücadele teşkilâtlandıktan sonra, yanl 1920'den itibaren İstanbul'da kalbur üstü herkes millî harekete şu veya bu şekilde katıldığı halde, Refik Halid, yolunu çeviremeyen nadir politikacılardan biri olur. Bu hal, müellifimizin siyasî hayatına son verlr ve istikbalini gölgeler. İngiltere o günlerde, Millî Mücadele'nin başlarından Refet Paşe için bile «kâinat», İngiltere'ye karşı durmanın «kâinata meydan okumak» olduğunu öğreniyoruz. Padişahta bu korku ve fikir, tamamen yerleşmiştir. Mustafa Kemal Paşa, fahrî yaveri olduğu için çok lyi tanıdığı padişahı uzun müddet Millî Mücadele için kazanmak ister. Fakat muvaffak olamaz. Tek başına iş görmeye karar verir. Anadolu perişandır. Birtakım maceraperestler, Anadolu'nun şurasında burasında hükümetler kurmak bile isterler. Fakat bir yandan da Millî Mücadele teşkilâtlanmaktadır. Batı Anadolu'da kurulan millî mukavemet teşekkülleri ile Mustafa Kemal Paşa'nın Doğu Anadolu'da kurduğu teşkilât, birleşmeye doğru gitmektedir. Damad Ferid Paşa, bütün aklı başında olanların beklediği gibi, Paris Konferansı'ndan eli boş, hattâ Istiskale uğramış olarak döner. Anadolu'dan başka Arabistan'ın da muhafaza edilmesini isteyen Ferid Paşa ile, cihan galibi olan İtilâf devletlerinin pek kudretlû başbakanları alay ederler. 22 asırlık Türk tarihinin en feci dakikalarında bulunuyoruz. Bu vaziyette bile parti ihtirasları sükûn bulmaz. İttihatçılar'la İtilâfçılar, biribirlerini en büyük düşman olarak görürler. Hâdiseler imparatorluğu, Sèvres paçavrasına doğru sürükler. Fakat artık Millî Mücadele teşkilâtlanmış, millî irade şahlanmıştır. Ferid Paşa hükümeti düşer. Yerine gelen hükümetler, Millî Mücadele'yi, İngiliz işgali altında, ellerinden geldiği kadar desteklemeye çalışırlar. Fakat Ankara'nın artık bütün kudretini kaybetmiş bu desteğe ihtlyacı kalmamıştır.

Refik Halid, Refet Paşa'nın İstanbul'a gelmesi üzerine, ölümden fazla hakaretten kurtulmak için kaçar. Millî irade denen mukaddes, âdeta ilâhî ateş öyle bir kudrettir kl, karşısında duran her şeyi bereketli alevleriyle yok eder. Veyl o kutsal iradeye çarpan bedbahtlara! Velev Refik Halid çapında bir değer olsalar bile!

Büyük edip, tam bir İstanbul çocuğudur. Yedi kuşaktan beri atalarının oturduğu dünyanın incisi olan bu şehri terk etmesini, sürgün hayatının başlamasını, çok patetik bir üslûpla anlatıyor. 16 yıllık sürgün sırasında Refik Halld, «Sürgün», «Gurbet Hikâyeleri» gibi XX. asır Türk edebiyatının en değerli mahsullerinden sayılan eserlerini yazar. Kudretli kalemiyle, Hatay'ın Türkiye'ye ilhakını destekler. Bu iş gerçekleşince, Hataylılar, müellifimize altın bir kalem hediye ederler. Böylece, yanlış politikacılığın sonu olan siyasî hatalarını unutturur. 1938'de Türkiye'ye döner. **Minelbab İlelmihrab,** her Türk aydınının okuması icap eden bir kitaptır.

Refik Halid Karay, Minelbab İlelmihrab, **İstanbul, 1964, R. H. Karay Külliyatı: 5, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 7,5 TL., 232 sayfa.**

Dede Korkut Kitabı

Cultura Turcica

TÜRK dilinin genç bilgini Doç. Dr. Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı**'nın mükemmel bir neşrini son günlerde ortaya koydu. Muharrem Ergin, **Dede Korkut**'un metin, sözlük ve gramerini evvelce Türk Dil Kurumu yayınları arasında 2 cilt halinde 1958 ve 1963'te vermişti. Şimdi elimizde bulunan eser, Türk edebiyatının bu büyük şaheserini, daha derli toplu şekilde ve daha büyük bir okuyucu kitlesine sunmaktadır. Kitap, son derece zevkli bir şekilde ve çok iyi kâğıda basılmıştır. Pek yüksek derecede ilmî yayınlar yapan Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından yayınlanmıştır.

Muharrem Ergin, önce **Dede Korkut Kitabı**'nın metnini, fevkalâde itinalı bir şekilde vermektedir (s. 1-121). Sonra nüsha farklarını tesbit eden sayfalar (123-166) geliyor. Kitabın sonunda da, eserde geçen bütün kelimelerin bir fihrist-sözlüğü var (s. 169-217).

Türk dilinin **Göktürk Kitabeleri** ve **Dîvânu Lugaati't-Türk**'ten sonra 1 500 yıl içinde yazılmış en mühim eseri olan **Dede Korkut Kitabı**, II. Sultan Bâyezid zamanında (1481-1512) yazı diline geçirilmiştir. 1 500 kelime kullanılarak yazılan bu sahibi meçhul hikâye kitabında, nesir-şiir karışıktır. Şiirler, serbest nazım şeklindedir. Kullanılan lehçe Âzerî lehçesi olmakla beraber, bu eser, bütün Türk âleminin müşterek malı derecesine yükselmiştir.

Doç. Dr. Muharrem Ergin'i, 20 yıllık bir emeğin mahsulü olan bu eserinden dolayı tebrik ederken, Türk kültürünün **Dede Korkut Kitabı** gibi âbidelerinin geniş okuyucu kitlesine verilmesi hususundaki büyük hizmetine devam etmesi için, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'ne en samimî temennilerimizi bildiririz.

Millî kültürümüzün bu konudaki hayatî ihtiyaçlarını bir an önce gidermeye çalışmak icap etmektedir. Bu hususta çok geç kalmış bulunuyoruz.

Doç. Dr. Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, Metin-Sözlük, **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Seri: IV, Sayı: A 2, Ankara, 1964, Ankara Üniversitesi Basımevi, 10 TL, 226 sayfa.**

1961'de Ankara'da kurulan Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, diğer pek değerli yayınlarının arasında, 6 aylık ilmî bir dergi neşrine de başladı. Dergideki makaleler, Almanca, Fransızca ve İngilizce'dir.

Derginin ilk sayısı, yayın gayesini açıklayan ve 3 dilde yazılmış uzun bir girişle başlıyor. Sonra halen dünyada yaşayan ve 95,5 milyon olarak tahmin edilen Türkler'in coğrafî dağılışına ait Almanca makale geliyor (s. 35-43). Müstear bir imza ile yazılan bu makalenin, Enstitü'nün kurucu üyelerinden merhum Ord. Prof. Dr. Reşid Rahmetî Arat'a ait olduğunu sanıyoruz. Sonra Prof. Dr. Halil İnalcık'ın Kıbrıs'ın tarihi hakkındaki İngilizce makalesi yer alıyor (s. 44-51). Sönmez Ateş'in Almanca **Irak Türkleri** (52-56), gene H. İnalcık'ın İngilizce **Türk Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihteki Yeri** (57-64), A. Hakimoğlu'nun İngilizce **Rusya Müslümanları'nın Dinî Teşkilâtı** (65-81), yakında kaybettiğimiz Alman türkoloğu Prof. Dr. G. von Mende'nin Almanca **Sovyetler Birliği'nde Milliyetler Politikası** (82-109), **Türk Kültürü** dergisinin yazı işleri müdürü Doç. Dr. Şerif Baştav'ın Fransızca **XVI. Asırda Grekçe Yazılmış Anonim bir Osmanlı Tarihi** (110-122), Doç. Dr. Ercümend Kuran'ın Fransızca **Atatürk ve İhtilâl** (123-125), Adnan Ötüken'in İngilizce **Türkiye'de Tahsil ve Terbiye** (126-135), Dr. Şerâre Yetkin'in İngilizce **Anadolu'da Selçuklu Şifâ-Hâneleri** (136-146), Prof. Ahmed Ardel ve Asistan Yusuf Dönmez'in İngilizce **Türk Dünyasının İktisadî Gücü** (147-155), Prof. Dr. Reşad Aktan'ın İngilizce **Türk İktisadiyatı ve Müşterek Pazar** (156-163), Yusuf Dönmez'in **Türk Ülkelerinde Pamuk** (164-175) makaleleri, biribirini takip etmektedir. Daha sonra haberler, çeşitli kitap ve dergi tenkid ve tanıtmaları geliyor. Türkiye'de yayınlanan ilmî kültür mevkutelerini gösteren yazılar (192-208) faydalıdır. Çünkü bu mevkuteler piyasada satılmamakta ve umumî efkâr, çıktıklarından haberdar edilmemektedir. **Y. Ö.**

Cultura Turcica, **I, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından yayınlanan 6 aylık Almanca, Fransızca, İngilizce dergi, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1964, Editör: Prof. Dr. Ahmet Temir, 20 TL., 210 s.**

2. BASKI

Kısa zamanda tükenen 1. ve 2. sayılarımızın 2. baskısı yapılmıştır. Önceki sayılarımızı bayiinizden temin edebilirsiniz.

5. Sayısı Çıktı

HER SAYI 5 FOTO ROMAN

BAŞKASININ GÖLGESİNDE

FAKİR KIZIN AŞKI

Ayrıca :

Tefrika roman
Büyük hikâye
Karikatür
Fıkra
Yıldız falı
Garip olaylar

Hayat

RESİMLİ

Roman

En güzel
foto romanları
veren
mecmua !

32 büyük sayfa - Fiatı 1 Lira

KENDİNİ ARAYAN KADIN

AŞK GÜNAHLARI

ÖLÜNCEYE KADAR

Türkiye'de satış rekoru kıran eser

Yazan:
T. Yılmaz Öztuna

Başlangıcından Zamanımıza Kadar
TÜRKİYE TARİHİ

Yeni çıktı:

6. Cilt: Kanunî Sultan Süleyman ve Zamanı (1566'ya Kadar)

Her cilt harita, şema, liste ve bibliyografyalı olarak 288 sayfa metin, 16 sayfa tifdruk baskılı ilâve resimlerle 304 sayfa, 7,5 liradır.

Abone ve sipariş adresi: Bateş Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu - İstanbul.

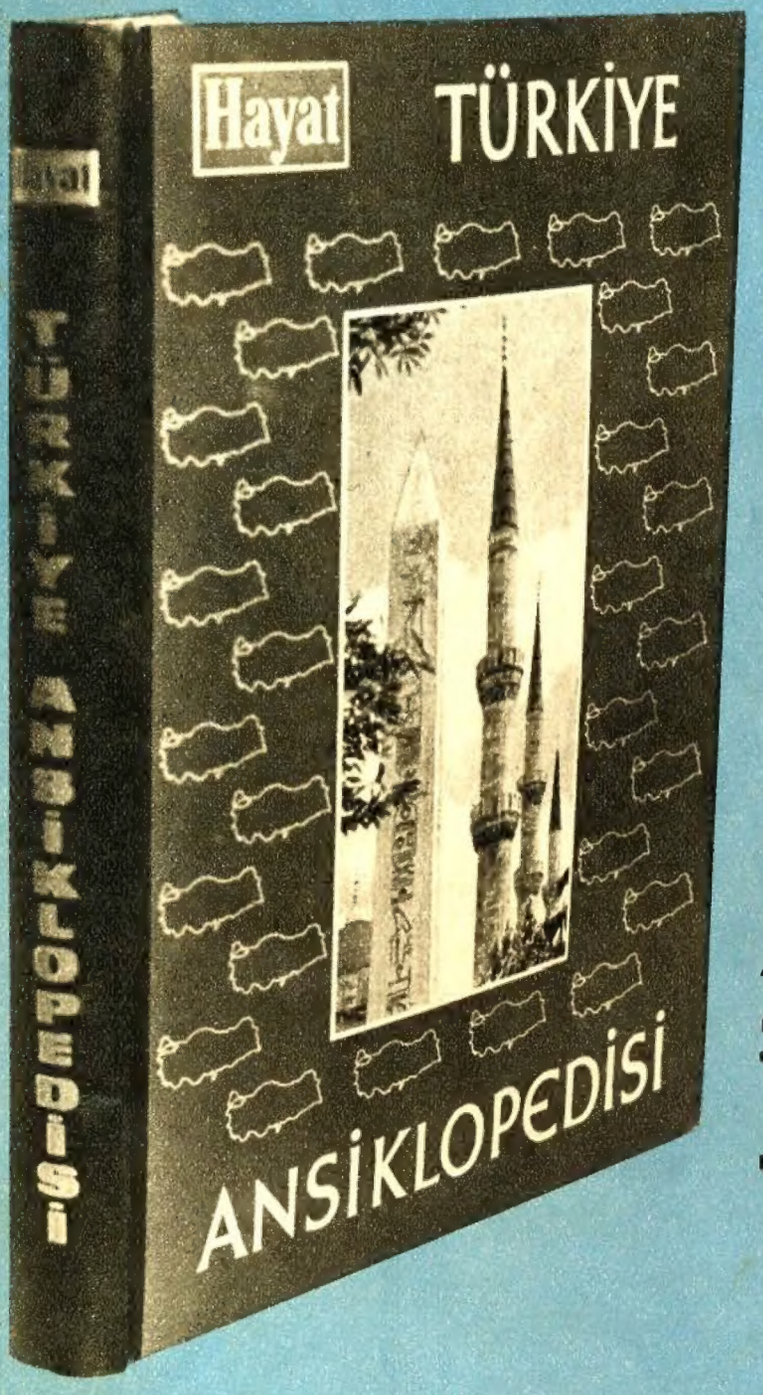

Hayat

TÜRKİYE Ansiklopedisi

Tamamlandı

«Hayat Türkiye Ansiklopedisi» tamamlanmış ve cilt kapakları da satışa arzedilmiştir. Okuyucularımız, ellerindeki fasikülleri, özel cilt kapaklarımızla ciltletirlerse nefîs bir esere sahip olacaklardır. Hayat Türkiye Ansiklopedisi ciltli olarak 35 liradır.

Cilt kapakları ve ciltler, Hayat satan bütün bayilerle müvezzilere sipariş edilebileceği gibi, umumi bayiimiz BATEŞ BAYİLİK TEŞKİLÂTI, Cağaloğlu - İstanbul adresinden de temin edilebilir.

Yalnız ciit kapaklarının fiyatı 7,5 liradır.